

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

KONCZ ISTVÁN, TARI ISTVÁN, BURÁNY BÉLA,
LÁSZLÓFFY CSABA ÉS FEHÉR FERENC VERSEI
GOBBY FEHÉR GYULA NOVELLÁJA
BORDÁS GYŐZŐ REGÉNYÉNEK FOLYTATÁSA
UTASI CSABA KONCZ ISTVÁN RÓL
BORI IMRE SZENTELEKY KORNÉLRÓL
DOKUMENTUMOK A XIX. SZÁZADI KISHEGYES
HÉTKÖZNAPIJAIBÓL

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1993

Október

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LVII. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

Szerkesztő:
Toldi Éva

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Műszaki szerkesztő:
Maurits Ferenc

TARTALOM

- Koncz István: A költemény emléke (vers)* 693
Tari István: Fegyvertánc (szonettkoszorú) 695
Gobby Fehér Gyula: A hegy kerülgetése (novella) 703
Burány Béla: Számvetés (vers) 708
Lászlóffy Csaba versei 712
Bordás Győző: Csukódó zsilipek (XII., És megszólalt . . .) 716
Fehér Ferenc zsengei (IV.) 725

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

- Utasi Csaba: Koncz István költészetének fő vonásai* 737
Bori Imre: Egy európeér Bácskában (Szenteleky Kornélról) 743
Böndör Pál: Határsáv, Telep (A budapesti Kossuth-klubban megtartott irodalmi est bevezetője) 758

A KÖLTEMÉNY EMLÉKE

K O N C Z I S T V Á N

Hallgató karthauzi, aki
beszédteől, szótól már mit sem vár,
vénen és némán érkezett idén
hű barátom, szülöm, királyom: a nyár;
fénye, derűje Olümposz egén álom,
vagy káprázat volt hitek, mítoszok
legendás hajnalán.

Ó, az üresen zörgő kalászkok perelő nesztét
s az eltévedt rigó jajongó panaszát
lobogó sörénnyel nem röpíti
nyargaló Zefír, kitepelt nyelvvel
poéta s Pán hallgat,
a nyár még veszteglőn elidőz a tájon,
kűnn s benn elárvult múzsa bánata virraszt.

A költemény emléke is kövület csupán,
amelyet nyár s dac nem hevít,
barbár szél söpri Phoibosz feldúlt rejtékét,
hol templom állt a fénynek,
gyalázva vers s a táj
lakájként szolgál részegen
hamis próféták vérgőzös torán.

Felejtni, mi volt, a véres dáridót
s a végzetet, máglyák lidérces távlatát,
tetemre hívhat az idő, túlélő kárhozat,
igaz szó őrzője nem vijjog szitkokat,
s barbár hadakkal hadba nem vonul . . .
Mint, aki beszédétől, szótól mit sem vár,
némán cihelődik hű barátom, szülöm, királyom:
a nyár.

1990. augusztus 24.

FEGYVERTÁNC

Szonettkoszori

T A R I I S T V Á N

1

*Tavas van, és én Szerbiában élek! –
háborogtok, kik elárasztottátok
a háborútól rosszkedvű beszédek
nyálát nyelő várost – hápog az átok! –,*

mely egy öregember kedvét kereste
nemrég, melytől még most is csupa tályog.
Elárasztottátok városotok, de
úgy ám, hogy aki most nem ifjú, az – nos,

az soha többé nem lehet fiatal!
Önmagatokból is kivetkőztetne
a távlattalanság leszakadt gombja,

a pléh zörgését idéző ravatal,
a hullahegy menekülő tetve:
a kikelet itt időzített bomba.

2

A kikelet itt időzített bomba,
 aranyvesszőim rügyeiben ketyeg.
 Zúg böjti szélben a képzelgés lombja,
 a terv is kényszermegoldásban serceg.

Izgága nedvek arcomba tolulnak,
 a macskák nyávogása keserédes:
 fölborzolódik hangjuktól a barka. –
 A tisztí réteg civilekre kényes.

Hörgő kocsmák szeszese indulatába
 makacs civilként fut be a pitymallat.
 Egy nappal tovább tart megint az élet?

Játszadoztok fiatalságokkal,
 markotokban lüktet, kézigránát az:
 robbanásától megfeszül a kéreg.

3

Robbanásától megfeszül a kéreg,
 a tolókoksik szanaszét gurulnak;
 túl gyorsan ott nem hathatott a méreg,
 hol emberöltőnyi hazugság hallgat.

Hol állandóan elsikkad a lényeg,
 ott muszáj nékünk várni a tavaszra.
 Akit szülőföldjéről elüldöztek,
 abból lehet-e bárhol is próféta?

Keresztjén az nem könnyíthet kerékkal:
 könyékig véres századok során, ó,
 semmit sem változott a katakomba!

A katasztrófa üres szalmát csépel!
 Szédeleg az alvajáró megváltó:
 világok dőlnek ismételten romba.

4

Világok dőlnek ismételten romba
ott, ahol a hazátlanság harácsol.
Kiülök a jácintszagú tavaszba,
a benne bízóknak új tetőt ácsol.

Lányát az anyja mire buzdíthatja?
Feslettségéből tőkét hogy kovácsol?
Apjától a fiú mit is tanulhatna?
A szabadosság bösz rablást tanácsol.

Beissza jajkiáltásunkat a föld,
beissza azt a börtönné vált ország . . .
Kiábrándultságot nem mér a mérleg!

Rohamsisakjából kiárad a zöld,
nem foghatja vissza semmilyen korlát!
Újult erővel rágni kezd a féreg.

5

Újult erővel rágni kezd a féreg,
nekem villámlik a madarak szárnya!
Rügyekben a nedvek nem tévedhetnek –
csöndjét félti a háborús dobhártya.

A megmaradás fáit elültettem,
arcod díszíti a levélkék árnya:
legjobb orvosság ez a szökés ellen
itt, hol a közérzet szétlőtt kaszárnya.

A történelem: ácsorgás a parton;
nemzedékekkel falazó fölhajítás,
cinikus céció – öltése goromba.

Elmarad a föltámadás, a pardon!
Húsvéti tojáshéj a pajzsom! Pajtás,
valóságunkból száll föl a füstgomba.

6

Valóságunkból száll föl a füstgomba:
nyelvünkben is ki akarnak semmizni!
Könnyekben úszik a húsvéti torma,
szellentéssel keveredik a kölni.

Megtört gerincű embere a kornak
a magasságos ég kékjét fürkészi:
elszáll a bére irdatlan robajjal,
arcát félelme kajánul gyürkéli.

Negyedszázadonként ezen a tájon
mindig fölösleggé válik valaki!
Ágyúörgésben lebeg a széplélek,

magára rántja vérünket az alkony.
Egy-egy népcsoport batyuját kötözi:
önmagáról mond le a nyáj, szétszéled.

7

Önmagáról mond le a nyáj, szétszéled;
törődötten hazát és házat rombol –
újfent hódít a koplalóművészet . . .
Hiába cirógatják, nem dorombol

a puska! Fruskák és mesterlövészek
lőnek: süvít a halál és kigombol.
Dögszagot áraszt a kifosztott fészek,
a megtorlás is tökrészen horkol.

Emlékezetük légtalmi pince,
álmaiktól ropog az égi padlás:
a száműzöttek jönnek, és arcukba,

szemükbe lóg nincstelenségük tincse.
Nem tarthat örökké a szabad rablás!
A véraláfutás orgonák bokra.

8

A véraláfutás orgonák bokra;
egy ember ás a kertben, a nap hőse
csak ő lehet: keze a magot szórja.
Veszett ügyekkel rügyek feleselnek:

Ganéjrakáson a diktátor szobra,
a hátsó gondolat már gyomként nőne;
a nárciszokra ráfonnyad a szoknya –
ring a megpróbáltatások bölcsője.

A féktelenség terjed, mint a járvány,
övé a bujdosó elméjű ország,
háborús nyereszkedése a birtok.

Nem ártatlan a ma született bárány!
Füvek között elsomfordál a kórság;
szállingóznak, vert hadakként, a szirmok.

9

Szállingóznak, vert hadakként, a szirmok;
a békefölvívás falra hányt borsó.
A legyek sokasodnak és a kínok!
Kinek készül a legújabb koporsó?

Kiket ráznak föl a legfrissebb sírok?
A halál, a mindent magával sodró,
egyenruhában feszítő parancsnok
újból itt dőzsöl: bectelen toborzó.

Törődöttségünk önmagába tér be;
a bizakodást megszállja az ördög –
lejárt a jókedv, mint a régi garas.

Fejét bujdosásnak adta a béke,
nem koptak érte eleget a körmök –
idegengyűlölettől fénylik a vas.

10

Ideggyülemlettől fénylik a vas,
temetetlen halott a kísézője.
Az eszme, melyért vért áldoztak, avas!
A boldogulásnak nincs ott jövője,

ahol ujjbegyekből fényes a ravasz.
A dühöngés már rég csőre van töltve –
és pattog áprilisunk ragtapasza.
Pattog, füstölög, lángra kap a rözse,

savanyú füstje a tájat megszállja
és fölszabadul a sűrű gomolygás.
Ropog a gaz, ropognak a gerincek;

ropog a gyilkosok tarka gúnyája –
háborús bűnöktől zsúfolt a hűtőház!
Kitartásunkba hálni jár a lélek.

11

Kitartásunkba hálni jár a lélek;
e megtépázott majálisban fúvós
hangszerekként remegnek a szájszélek,
csillagtanul csattognak a zászlók.

Sebek sziszegnek, szeszek és szeszélyek
buzognak a nyomorúság elcsukló
hangján. Tegnap még fegyvert követeltek
a tömegek. Megkapták! Barlangjából

kiszabadult az erőszak; az égis
érő, üvegcsikorgású gyalázat!
Tombolása elszorítja a torkot,

lánctalpasokat dübörögtet végig
az úton: övé a telitalálat?
Jól kezdődik a május, öle kormos.

12

Jól kezdődik a május! Öle kormos;
a kiégett lakóépületeknél,
a fölperzselt falvaknál, a tulipánok
ringó ölénél is kormosabb. Zöldjét,

az elnyúló tavaszi szárazságot
palástként terítem magamra. Ismét
fázom! Vacogtat a nyugtalanságom;
a szomszágával dacoló Kisrét;

a levélsátras gyermekkor meséit
jól megkeverő, a velük kártyázó
hártyás vágyalom! – összerándul a has.

A vízparton múltam sárháborúzik,
talpa halántékon csattog. Vibráló
nyárfák bolyhától a víz tükre havas.

13

Nyárfák bolyhától a víz tükre havas;
könnyű abroszra, vadvízre szállt képek
tolonganak. A gyűlölet mocsaras
talaján vértől tarjagos az érdek.

Vértől fölindult ez a béna tavasz,
bemocskolják a holtak az élőket!
Bemocskolná a vénembert a kamasz,
vének mocskolnák be a fölönvőket . . .

Tűnjék el mindaz, ami ármány és vak!
Rémes ricsajtól rázkódik az ajtó.
A hajtóvadászat szűnjék meg végleg!

Gyülevész hadak fegyvertáncot járnak,
üvöltésüktől visszhangzik a sajtó.
A lét rögeszmék erdejébe téved.

14

A lét rögeszmék erdejébe téved,
és villóznak a fények vakítóan.
Csodavárók! Kigyomlált kertjeinkben,
a háborúból kiszakítottakban,

a háború ellen megműveltekben,
csak ott, találkozhattok a csodával!
Ahol a részlet teljességként rebben,
a lúdbőrző ezüstyárfák havával.

Vulkánként törnek föl az indulatok:
felénk élni nem, csak meghalni tudnak!
Mikor lesz vége az esztelenségnek?

Dögcédulák, fejfák és fejadagok
burjánzanak a szívben, mint a dudva.
Tavas van, és én Szerbiában élek!

15

Tavas van, és én Szerbiában élek!
A kikelet itt időzített bomba,
robbanásától megfeszül a kéreg,
világok dőlnek ismételten romba.

Újult erővel rágni kezd a féreg,
valóságunkból száll föl a füstgomba!
Onmagáról mond le a nyáj, szétszéled –
a véraláfutás orgonák bokra.

Szállingóznak, vert hadakként, a szirmok;
idegengyűlölettől fénylik a vas!
Kitartásunkba hálni jár a lélek.

Jól kezdődik a május! Öle kormos.
Nyárfák bolyhától a víz tükre havas.
A lét rögeszmék erdejébe téved.

Óbecsén, 1992 tavaszán

A HEGY KERÜLGETÉSE

GOBBY FEHÉR GYULA

Ülünk a munkaközvetítő előcsarnokában, körülöttünk izgatott emberek rohagnak, de nekünk nincs hova sietnünk, várakozás a sorsunk.

Már előre félek, hogy megint ahhoz a pattanásos hivatalnoknőhöz kerülök, aki a múltkor is megállapította, hogy a gimnáziumi érettségi, az nem iskolai végzettség, mert az az égadta világon nem jogosít föl semmire. Elvben igaza van, csak azt nem kérdeztem meg tőle, neki milyen nevezetes diplomája van, ha följogosítva érzi magát, hogy másokat oktasson. Ez a kérdés a beszélgetés után fél órával jutott eszembe, ott benn úgy éreztem magam, mint akit első egyetemi vizsgáján faggatnak, azaz nem jutott eszembe semmi, legföljebb udvarias vigyorgásra volt erőm.

Balos ül mellettem. Neki semmi dolga, barátságból kísért el, ő tulajdonképpen a kétórai munkaidő végét várja, akkor fog dolgozni, ha akad tömött zsebű utas a városi buszon.

Hallgatjuk Zserebélyit, akinek még három éve van a nyugdíjig, azt mondja, hogy azt sírva is ledolgozza, ha kell, négykézláb is leszobrozza, ha kell, minden hónapban más gyárba megy el, ha kell, kávéfőzőasszony lesz, de a nyugdíj majd lehetővé teszi, hogy egyetlen szenvedélyének éljen élete végéig. Zserebélyi egyetlen szenvedélye a horgászás, ahhoz van szüksége a nyugdíjra.

Nem izgatja mások rohanása, oda se figyel a forgolódo emberekre, azt meséli nekünk, fiataloknak, mintegy okulásul, hogy miért nem nősült meg.

Nehéz róla elhinni, hogy valamikor szerelmes volt. Enyhén szólva nem túl nagy férfiszépség, attól még persze szenvedélyes hősszerelmes

lehetett, de mi mindig aggregénynek ismertük. Most meg lassan, körülményesen meséli, mi az oka, hogy egyedül élte le az életét.

Akkoriban Lizikével éltem együtt. Mondja. Ti nem ismerhettétek, mert egy vörhenyes képű német mérnök vette el. Most Németországban él. Mikor utoljára írt nekem Hamburgból, már két kislánya született.

Jegyben jártunk, de összeköltöztem vele, mert biztosak voltunk egymásban, az esküvő napját is kitűztük, csak arra vártunk, egy kis pénzt szedjünk össze, hogy a lakodalom igazi legyen, Lizike mindenáron valódi sátoros lakodalmat akart rendezni, régimódi bácskai lakodalmat, amelyre rokonai is szívesen eljöttek volna Németországból.

Nagyon szép nő volt. Gyerekkori eszményképem volt Lizike. Magas, szőke nő. Kék volt a szeme, és ha nevetett, mindkét orcáján apró gödröcske keletkezett.

Hat hónapig éltem vele, életem legboldogabb hat hónapja volt.

Nemcsak szép volt, hanem kitűnő háziasszony is. Jól főzött, s olyan rendet tartott a házban, hogy az udvaron egy fölösleges tollat se találtam soha. Látszott, hogy német nevelést kapott.

Engem is megpróbált rendben tartani. Olyan gondot viselt rám, hogy a hajógyárban sokan azt hitték, sikerült letennem a mérnöki vizsgát, mert mindig fehér ingben, vasalt öltönyben jártam. Azóta sem vasalta ki senki olyan élesre a nadrágomat.

Egyszóval, rendbe hozta a szénámat, és úgy tűnt, sínen van az életem.

Aztán egy szombat délelőtt kitalálta, hogy fánkot süt ebédre. Nem muszáj mindennap húst ennünk. Mondta. Ma tészta nap van.

Voltak ilyen megrögzött szokásai. Pénteken halat ettünk, vasárnap sült húst szokott készíteni, szombaton tésztát. Az az igazság, hogy már nem is tudom, fánkot mondott-e aznap vagy túrós kiflit vagy kelt kalácsot. Tény, hogy hiányzott az élesztő, és elzavart a boltba, hozzák. Igyekezz. Mondta. Nem muszáj megkerülnöd a hegyet, pontosan délre kész akarok lenni az ebédrel.

Ez is a szokásaihoz tartozott, szombaton és vasárnap, ha nem dolgoztam, harangszóra ebédeltünk. Nem nagyon figyeltem a szavaira, kora délelőtt volt, s a bolt egy macskaugrásnyira.

Föl se öltöztem különösebben, csak úgy házinadrágban, gyűrött ingben battyogtam el a boltig. Közben Sörös elkapott az utcán, hogy mi van a spriccerrel.

Sörössel mindig arra fogadtam egy spriccerben, hogy győz-e a Vojvodina. Ő a Dinamónak szurkolt, talán Zágrábban volt katona, s azért, én meg természetesen az újvidékieknek. Hetente spriccerztünk, ha győ-

zött a hazai csapat, ő fizetett, ha meg vesztett, akkor én. Akkor éppen én tartoztam egy körrel.

Volt még időm, minék halasztgattam volna a dolgot, még azt hihette volna Sörös, hogy kihúzom magam a játékból. Betértünk a kocsmába egy italra.

Komótosan iszogattunk, még a pohár felét sem húztam le, mikor nagy lihegve beszaladt a kocsmába Giric, akivel valamikor egy osztályba jártam, hogy segítsek, a kislának a labdája fönnakadt az ereszen, csúszik a létra, csak addig fogjam, amíg leszedi a labdát, mert a gyerek bömböl érte.

Kifizettem hát a spriccereket, és elmentem létrát fogni. A gyerek annak a rendje-módja szerint üvöltött, mint akit nyúznak, a legszívesebben lehúztam volna neki egyet, dehát ez Giric dolga volt. Nagy zenebonával leszedtük a gumilasztit, úgy tettem, mintha játszani akarnék a kölyökkel, akiből Giric szerint egyszer még Puskás Ócsi kellett volna hogy legyen, és megmagyaráztam a feleségének, hogy ne főzzön kávé, mert csak élesztőért szaladok a boltba, Lizike vár, hogy elkészítse az ebédet. Akárhogy is kapálóztam, a kávé aránylag gyorsan elkészült, igyekeztem forrón lenyelni, minél előbb eljussak a boltig, mikor kinyílt a kapu, és betolta a kerékpárját a szomszédasszony, hogy leugrott a lánc, segítünk rajta, ő nem ért hozzá.

Giric rögtön rám mutatott, hogy van itt egy szakértő, hiába szabadkoztam, mindnyájan rám estek, hogy hát mégis gépészmérnök volnék, vagy mi a szösz, ha még nem is tettem le a diplomavizsgát, mit jelent az egy ócska biciklilánc esetében, így hát nekigyürkőztem, és Giric ócska harapófogójával meg egy nyikló-nyakló kalapáccsal felfegyverkezve megpróbáltam visszarángatni a láncot a helyére.

Beleizzadtam alaposan, mire sikerült, s csak annyit kértem, hogy melegítsenek vizet, mert hiába szappanoztam a kezem, csupa olaj maradtam. Van is meleg víz. Mondta Giricné, de már ki is tört az ordítás, mert a gyerek magára rántotta a fazekat, leforrázta a lábát.

Kihasználtam a tumultust, hogy kislisszenjek a házból. Igaz, hogy olajos volt a kezem, de egye fene, gondoltam, majd otthon lemosom.

Csakhogy az utcán Jocóék lakodalmas menetébe ütköztem, rögtön el is kapott, mondván, hogy hozzám indultak, mert az unokabátyja taxija elromlott, és reméli, majd én megjavítom, mert különben nem érnek oda időben a menyasszonyért Ürögre.

Magyaráztam, hogy a kocsikhoz nem nagyon értek, de addig unszoltak, hogy csak nézzem meg a motort, hátha valamilyen egyszerű baja van, ne hagyjam őket szégyenben a menyasszony családjá előtt, kényte-

len voltam velük menni. A lakodalmas házban diadalordítás fogadott, olajos kezem volt a bizonyíték, hogy mestert fogtak. Hiába szabadkoztam, a vendégek örömben lövöldözni kezdtek, s jó néhány korty pálinkát belém nyomtak, mire a géphez értem.

Ma sem tudom, szerencsém volt-e, vagy a balsors hozta úgy, de egykettőre rájöttem, hogy a karburátor dugult el, kifújogattam a porlasztócsövet, és második gyújtásra működni kezdett a szerkezet.

Akkor már jobban esett a pálinka is, mondtam, itt van nektek a kocsi, engedjete utamra, el kell szaladnom élesztőért. De még csak akkor akaszkodtak a nyakamra igazán. Szerintük mester nélkül nem szabad Ürögre indulniuk, mert az Opel mellett csak egy háború előtti Mercedesük volt, s mi lesz az esküvőből, ha valamelyik útközben leáll. Mondtam, hogy Ürögig annyi mestert találnak, mint a szemét, de rögtön azzal hozakodtak elő, hogy magyar létemre nem akarok nekik segíteni. Joco azt ordította, hogy ez nem igaz, mert neki többet segítettek a magyar szomszédok, mint a saját testvérei. A nyakamba borult, és meg is csókolt mindkét oldalról, úgyhogy nem volt apelláta, betuszkoltak a saját kezűleg megjavított Opelba, és már mentünk is át a Dunán.

Ha nem ittam volna annyit, megesz a lelkiismeret. Bántott, hogy nem üzentem Lizikének, ne várja az élesztőt, majd eszünk Jocóéknál, ha meghozzuk a menyasszonyt.

Keserűségemben együtt zabáltam a sárga szilvapálinkát a vendégekkel, akik közül elég sokan már a pohár fenekére néztek. Durrogtak Ürög utcáin is, a menyasszony arcát nem is láttam, mert fehér fátyol takarta, ott sündörögtem a kockaköves utcán a többiek között, valaki egy pálinkásflaskót nyomott a kezembe, próbáltam velük énekelni, és csak akkor jöttem rá, hogy a kocsik elmentek Újvidékre, mikor a rokonok kezdték kifelé terelni a népet a menyasszonyos ház udvarából.

Ott álltam gyűrött ingben, olajtól maszatos kézzel, egy negyedig telt pálinkásüveggel Ürög utcáján teljesen ismeretlen emberek között.

Akkoriban nem volt annyi autó még Újvidéken sem, mint mostanában.

Akárhogy gondolkoztam, semmire sem jutottam.

Akárkit kérdeztem, akik Újvidékre igyekeztek, azok már mind elmentek.

Gyalog kellett nekivágnom az útnak.

Lehetetlen vállalkozás volt. De kínomban nem tudtam mit kitalálni. Mentem, mendegéltem, mint az egykori vándorlegények, és egészen rám esteledett, mire a hopovói kolostorig értem.

Aznap éjjel a kolostor vendégszobájában aludtam egyetlenegy pokrócba burkolózva. Majd megvett az isten hidege.

Hajnalban folytattam az utat, de már jó délelőtt lehetett, mire fölvettem egy Kamenicára tartó katonai teherautó. Éppen a delet harangozták, mikor egy horgász áthozott a Dunán.

Holtfáradtan értem haza, és csak a kapuban jutott eszembe, hogy élesztőt meg egy mogyorónyt sem hoztam.

Azért hagyott ott Lizike, mert megkerültem a hegyet.

Pedig szépen megmondta, hogy ne tegyem.

Azóta gondolkodom, hogy hol hibáztam el. Mikor bementem Sörössel a kocsmába? Vagy amikor tartottam Giricnek a létrát? Vagy amikor fölvettem a szomszédasszony biciklijére a láncot? Vagy amikor forró vízben akartam kezet mosni? Vagy amikor elmentem Jocóékhoz?

Horgászás közben jól lehet mindenfélén gondolkodni. Ha nyugdíjba megyek, még többet járok a Dunára. Attól nem kell jobb szórakozás egy agglegénynek.

SZÁMVETÉS

BURÁNY BÉLA

Nehéz az én szívem, s szomorú is.
S bár szememben a dolgok
Lényege csendes örömmel
Tisztul, egyre szomorúbb.
Sűrű anyagú zátonyok nőnek
magasra bennem: az értett s a megélt
idő csillámló hordaléka;
hullám, ha csap, sem bír már sokat
velük a sodrás.

... Tűnődtem sumér sorson, kirgiz lány ölés,
nagy folyók partján, fogam közt
édeskés ízzel omlott szét a barna part füve,
bámultuk szóltan: folyam és idő
medrén, azonos közönnyel hogy hintáz tova
tavalyi törött gally s letépett virág . . .
Kérdeztük némán: mondd! Te mit gondolsz,
szól-e a régi gally még, vagy alszik már örökre,
s vállára omló fejjel kiált-e, s vajon mit kiált
aléló szemmel ott a szép szirmú virágarc . . .
A régi part felé . . .

Vijjogva védtem
asszonyt, gypűt, lovat,
ütöttem, s reccsent sok-sok koponya,
íjam ha pendült, dőlt az előbb még
hetyke lovas, aztán lehullt, mint fáról a körte . . .

Mesét ha szótt a szél, oly régen elhagyott,
 hajdani hegyekről ott, távol, északon,
 vagy dél felől éppen, hol tűző nap helyén,
 mondják, csillámló kincsek köde kéklik,
 vagy széles ég-mezőn, szélfúttá nyáj után
 lüktetve lépő lóláb ha dobbant,
 tűnődő tudatba vájva mély utat, örökre tartót:
 „ölni” s „élni” mily közeli rokon, –
 titkos meséket suttogott a síkság,
 s fénylőn vöröslött az ég nyugaton.

... Nyugati bérenc kezével nyomatta
 tudós, táltos hátamba kését
 István a testvér. Pedig
 maga is tudta! Tudnia kellett! ... Tudta-e tényleg? ...
 hogy a választott út hazug ... S míg hasrabukva,
 hülő szememben hideg opállá
 meredt az ősz igazság valós szivárványszíne,
 s lettem humusszá ... , bő televénnyé ...
 lányaim idegen zsolozsmák szavára ingatták fejük
 fölöttem, fiaim kőmerev arccal,
 hallgattak ... s hallgatnak bénán.

... Halott, kiásott hamvaim a Szerémi Sziget belcsényi partján
 hányatta tűzre Jakab, a jöttment olasz csuhás,
 a „dobjd vissza kenyérrel” helyett immár
 máglyák-hirdette-hit szaván,
 s a széles hazában nem lendült egyetlen okos kéz,
 hogy szelíd „miért”-tel kapja kupán,
 s nem volt marok, hogy nyiszlett
 nyakánál fogva vágja haza ... Pápája mellé,
 Hogy egymáson éljék ki a szent gyilkolás
 kéjes örömét.

Mert valahonnét
 ránk jöhet ... „a cseh disznó”, s pénzünkön hizlalt morva hada ...
 „Zsigmond, a gyáva! ...” Nem volt neki elég
 Karom piacán vasraverten
 Budára hurcolt harminckét fejünk ...
 Közöttünk Kont úr. . . a lovagok lovagja . . . s apródja Csóka . . .
 „térdet nem hajtának, süveget nem vetének . . .”
 Szalad Kamanc már! Az egész falu! Moldváig meg sem állnak!

Velük szalad Tamás és Bálint, a pap,
s félig-kész kincsük, ládába, zsákba varrva,
a magyarra fordított Biblia . . . Mit bánja
most is a krisztusos Nyugat,
mivé lesz Karom, Keve, Bélakút és Rednek,
s konduló harangod hová lesz,
Dombó . . . s arrébb, Aracs . . .

. . . Apám, nagyapám, bátyáim fejét mind
karóba tűzték a bácsi vár alatt . . .
Aztán gödörbe hányták. Csak úgy, rakásra . . .
A Mosztongán túl . . . Papok és urak.
Értük dögleni nem volt potyára kedvük, –
Dózsáék idején . . . Sebaj! Gazdag a nép és bőven termő a
fekete föld odalent! . . . Ki szántja majd?!
hisz minden faágon lóg egy paraszt! . . .
S hogy inog Nándor?! . . . Szendrő már oda! . . .
Eladott Galambóc . . . Szabács? . . . Ugyan! Nagyúr! . . .
A Száván innen ki áll a muszlim szablya elébe?
A törhetetlen
fekete magyar lent dögre hull! . . .
Ki bánja azt? . . .

. . . Kuruc lovam horkanva állt és nézett
az úszó testek körül vörösen habzó vízre
Zentának által, a bánáti part homokján.
Sóhajnyit még! . . . S csobbanó lábbal lendült Thököli úr után.
Odaát nyargalva ölte a Pálffy-huszárok.
Közöttük János, a szomszéd . . . Nem látod?
Hódító itt a császár! Nem segítő! . . .
Mért?! A szultán tán másmilyen? . . .
Az gyenge már! Alatta . . . Mindegy! Most már mindegy . . .
Balfasz a szultán. Ha Thökölire hallgat,
holnaptól mást írt volna itt a történelem . . .

. . . Paraszt őseim szagát idéző mezsgye
bölcsojén feküdtem arcra bukottan, hátamból
kozák dárda meredt, mint piros virág
furcsa bibéje . . . (Vagy gépfegyvergolyó?)
Tiporni hívta rám a Közel-Nyugat. (Hitvány tenmaga nem bír
velem.)

A Távol-i, az csak pujgatott kitartón,
segíteni nem volt meg soha . . . Eladni ott volt!
De akkor ott volt mindig! Szatócsul tud csak! Ma már tudom:
Kelet s Nyugat szorító satuja
közt, s nem büszke hídként, míg Észak, Dél, Délkelet
felől, azonos-gond-küldte bajtársi kéz helyett
csak koncra éles sok fogsor viczorít . . .

Ülök egy szőke völgyben. Ős, papi dombon.
A Duna déli partjától kicsit arrébb, hova
nem látszik már el az úszó dinnyehéj. Fogam közt
a rágott fűnek kesernyés, édes íze vérzik.
A dombon túl Dombó . . . romfala már csak.
A folyó felől Futak két tornya szúrósan visszánéz:
egy Gara-Celjski-osztrák-cseh László-szövetség . . . Pedig már
lejjebb, Zemlénben, a pestis bolhája célba ért . . .
Törökök hagyta kórság . . . Nándorért! A hála . . .

Indulni kéne. Tudom. Úznének újra! . . . De a fű közt
gyökeret vertek közös dolgainkat rendezni vágó ujjaim.
Görcsösen fogják hantok, rögök, virágok.
Faágak nyújtóznak velem. Az ég időváltozón veres. –
Fiamat erőre nevelem, ha még nem késő, jóságra csak aztán.
S biztatón szólok rá, ha felnőtt, s tán ellenem keres
magának egy új, aztán még újabb világot.

1993

LÁSZLÓFFY CSABA VERSEI

SORSKANTÁTA

Jelenések – Kosztolányi

1. SECCO RECITATIVO

Halott világ csak, mint lefeszlett
mente; a selyemkék fodrokkal a szél
játszadozik. A gyermeki lélek is ódon
lámpaernyő alá szorult, meseváros
valószínűlén fénykörébe (mint néma komondornak,
minden emlékvonaglás éjjelilepke-tánc);
*itt bent megállt a sors futása**
oldalra billen fő s szakáll, a fonnyadt,
nyöszörgő testből ki se látszik a
lélek! a sárga kéz rezzenve kinyúl
s le-lecsuklik – a semmihez ér.

Démonok fészkelnek csodaarcban? Miközben mi,
utódok széttörünk súlyos dolgok alatt,
az arany-sárga-hangulatokból szőtt,
pacsirta-utakra röpített élet
eliramlik. Ereidben még fortyog a mész,
de a kiültetett koponyákban sár lüktet;
befalazásra váró réműlettel kapsz, mint kifűthetetlen
kriptalakásban, a szívrugdalózások közepette
süllyedő város után. S ami füstben, porban
mögüle támad (te hanyatlasz, s amiatt látod
föléd nőni törpék hadát!) – az már a barbár
műanyag-fényű-homályú, idegeiddel fércelt,

* Weöres Sándor

pórusaidat fojtogató rémálom; szerencsés vagy,
 ha kívül állsz a démoni parancson.
 Az ezredvég horrorteknikája szerint
 mozognak kéjelgőn a pribékek és hevernek
 címerük s méltóságuk vesztetten a vértanúk,
 vértelen árulásban elveszejtve. Utánad
 mint csatakos, lázas ágy a széthányt
 hon; s az árva nyelv könyvtári polcokon
 rejtegetett ereklye. AMINEK NINCS OKA –
 az NINCS (ha már örökre zárva a száj).
 Belső békét keresve az ostoba, bőszt
 tömeg elől, akár te, halk sétámon a hólé
 rianásával hitegető olvadásban, olykor még
 hallani vélem a kardpengést, bár kialudtak
 az apró kis sebek is, csak a viszketés;
 ha letekintek: csak a néptelen, szürke
 aszfalt – s a zavaros tócsa, mely mindent
képtelenít. Se madár, se csillagsugár,
 sehol a báj, a kék, a vér, a sejt – a minden,
amiről költők énekeltek! – hogyan lehetne
halásza lenni valaha még a kiszáradásnak, az örök
 medernek, amelybe holtig tömve vagyunk?
 Csak parttalanság van, s nincs már meder?
 (hiú vágyunk, hogy ne lássuk: *semminek*) –
 a korlátok közt nem a rend, hanem
 a képtelenség tört utat magának.

Arcod mint kifakult régi írás:
 „hiszem, mert esztelen”.
 valakit gyomorszájon rúgtak
 valakinek az ajkán
 egy égő cigaretta szétment

szívd a fogad a vért ami
 még van
 úgyszincsen mit bevallani
 már a levegő sem a hajdani

a többihez nincsen közöd
 („nem szolgáltalak benneteket
 dögök!”)**
 nyöszörgő haladásba hajtó
 szent képe
 fent
 aki az ősoket is beleértve
 a szaporodásért eseng

*

mész új csapásra száműzött vadat
 önmagad elejteni készen

s ami visszamaradt?
 a szégyen
 salakja: egy régen
 elfojtott kiáltás a lágyan
 hajló dombok mellhártyájában
 egy áttelepített festményen

a ház nyugodt a bor nehéz
 nem szúrnak tétova tekintetek

addig tart életem és életed
 míg az emlékezet

1989. I. 10.

MINDEGY?

Mindegy
 váróteremben
 gyomlálatlan vagy kiirtott
 kertedben
 de száműzött leszel
 a ködszítálás az idegen vonalak

** Méliusz József

éleitől megsebzett holdfény
nemcsak töprengő arcodból
vesz el
az már egy más történet
árnyékráccsal a múltadat
inkább rejtéd mint védéd

volt-e egyáltalán gyermekkorod?
most még ez a két hazai pohár
mint ringyó locsog
bennük a bor
a Donáth úti nyár
vesztéseid vissza ne kívánd
a falra mászatott p o l o s k á t
s a telefonba beszerelt b a n á n t

de nemcsak besúgók és parvenük
cinikus gyilkos röhögések
s írók – egymástól szökni
egymásról „köpni” készek –
elorzott utak házak sírok is
elorzott szavak és csend

TÚLÉLÉS

Márványba vésett ragyogó nevek
sok halhatatlan elme
mégis világítunk nekik

miközben megosztjuk a sötétséget
az ostobákkal

1986. XI. 2.

CSUKÓDÓ ZSILIPEK (XII.)

ÉS MEGSZÓLALT . . .

BORDÁS GYÖZŐ

Azon a húsvéthétfőn, amikor a Julián- és a Gergely-naptár először egyezett ki abban, hogy az új ország egész területén együtt ünnepelhesék Krisztus feltámadását, csak úgy nyüzsgött a Weis-villa díszesen berendezett szalonjában a kíváncsi vendégsereg. A város előkelősége tette tiszteletét a cukorgyár igazgatójánál, szmokingban a férfiak, kisestélyiben a hölgyek, cifra, szalagokkal díszített ruhákban a lányok, s kötelezően fehér ingben, sötétkék nadrágban a fiúk, közöttük természetesen én is. Mindenki látni szeretne volna, pontosabban a saját fülével hallani azt a csodát, ami már hetek óta lázban tartotta a városunkat, s bizony, az én fantáziámat is próbára tette.

Anyám még a fényképezőgépét is magával hozta jókora sárga bőrtáskájában, rám bízva a háromlábú, összecuszkható faállványt, úgyhogy a bőrdöntől nem is tudta megfelelő előkelőséggel fogadni Weis úr keze-csókját, és a barkavesszőt, ami a férfiakon kívül most mindannyiunknak kijárt. A lakáj is alig fért hozzá, ezért csak oldalról fújt hajára kevés kölnipermetet citrom nagyságú gumipumpájával abból a díszes ólomüvegből, amely a barokk stílművészet valódi remeke volt. Meg is néztem volna közelebbről, nem a díszítését, mert az túl cikornyásnak tűnt az én festő szememnek, hanem az érdekelt, hogyan ágyazták a mesterek ón-szrófjába a permetezőfejet, amellyel ilyen lehetetlen módon lehetett fecskendezni.

Amint beléptem a hatalmas terembe, mint hajón, imbolyogtam a vastag szőnyegen, s attól tartottam, a fényképezőgép sem fog stabilan megállni. Nem is volt időm ezen töprengeni, mert máris nyüzsgés támadt, a rézkarnisokon csilingelve futottak szét a dúsan redőzött függönyök, és nyitogatni kezdték az ablakokat. Az illóolajoknak nagyon kedvezett a

gyár gőzkazánjából bősséggel érkező meleg levegő, s Bodonyi Ica, az igazgató személyi titkárnője rosszul lett. Kovács doktor ajánlatára gyorsan a friss levegőre vezették. A félemeleti tágas erkélyre, amelyről a gyárudvart szinte teljes egészében be lehetett látni. Féltek is a munkások az oszlopos, üvegfödémrel borított terasztól, mert Weis úr sokszor kémlelődött innen, s ha valakit dologkerülésen ért, másnap már törölték is a cukorgyárban nyilvántartottak közül. Apámtól hallottam, hogy mostanában a naplopásnál is nagyobb bűn a csoportosulás, mert azonnal szervezkedést sejteneek mögötte. A rendelet meghirdetése óta országosan tiltottak mindenfajta, tehát még gyárkapukon belüli összejövetelt is, miután a cukorgyári igazgató közölte a munkavezetőkkel, hogy minden gyanús mozgást, mozgolódást, pláne szervezkedést azonnal jelentsenek, ha ő nincs, akkor Bodonyi titkárnőnek. A répaszelelő osztályon, ahol a szegényebbje dolgozott, még cigarettázni is csak egyenként engedik ki a munkásokat. E rendeletnek volt köszönhető, hogy teljesült a munkavezetők régi álma: felszerelték a belső használatú telefont. Mint kiderült, kár volt oszlopokat verni meg drótokat húzogatni a dús lombú fák között, mert ha érkezett is följelentés, csak túlbuzgóságból történt. Meg voltak itt a dolgozók úgy fizetve, hogy nem kellett a sztrájktól tartani, amitől a hatalom, miért, miért sem, de rettegett. Különösen azóta, hogy fölszámolták a gyári szakszervezetet és bent a városban a munkásotthont. Igaz viszont, hogy ezzel együtt szűnt meg a gyártelepen működő magyar iskola, ami nagy fölháborodást váltott ki, minthogy az érthetetlen rendelet mélyen sértette az itt dolgozók önértetét, akárcsak az is, hogy a fővárosi hatalom most már kereken kimondta: a nem jugoszláv nemzetekhez tartozókat csak „törzsként” ismeri el.

Mivel a gimnáziumban is számtalan igazságtalanságot kellett eltűrünk, már én is mind nagyobb jelentőségűnek tartottam ezeket a dolgokat, de hogy most valami nagyon komoly dologról van szó, azt apám magatartásából derítettem ki: a Neue Zeitung szerkesztőjének felkérésére sem volt hajlandó a lap szatirikus mellékletébe bökkverset írni arról, hogy Weis úr vadásztávcsőt vásárolt, hogy azzal élesíti egyébként is bagolyszemét erről az erkélyről.

– Weis urat most nem szabad kifigurázni – mondta a szerkesztőnek –, nem azért, mert barátom, attól még megkapná a magáét, hanem mert nagyon kemény harcot vívott az iskolaügyben, kilincsel, levelezett, és mint a környék legtekintélyesebb adófizetője kieszközölt egy ideiglenes bánási engedélyt is, de ezzel a minisztériumi rendelettel szemben már mindenki más is tehetetlen lenne. Látja – tette még hozzá –, Papacsek tanítót sem menesztette.

- Tisztviselőt csinált belőle – ellenkezett a szerkesztő.
- És önképzőköri órákat tart azóta is, meg kiegészíti Leert a hitoktatásban, merthogy ezt az egyet a rendelet nem tiltja.
- Hát ez aztán nem Weis érdeme.
- De az igen, hogy a gyárban nincs államnyelv, mindenki a sajátján beszélhet. S nézze meg, milyen könyvtárat hozott össze, az új kantin meg akkora, hogy színházi előadásokra is alkalmas lesz. Ha bent a városban nem lehet, akkor majd itt . . . – zárta le a vitát apám.
- Mint a gépek az üzemben, úgy zsongott a vendégsereg.
- Te Jenő, hol van az új jogászdoktorkánk, mutass be neki – mondta apám az igazgatónak, aki miután minden meghívottat megérkezni látott, maga is elvegyült pezsgőspoharával a vendégek között.
- Ő még csak próbaidős, s egyébként is aligha kaphatna meghívót ilyen partikra.
- Miért, besúgó talán?
- Á, dehogya. A pesti részvényeseink embere, de képzelj, Ica már kiderítette, cselédlányával szökött ide, fönt hagyva feleségét. Őt itt aztán be nem fogadják! De jó, hogy említed, már meg szerettem volna kérdezni tőled, nem hallottál már róla? Azt állítja magáról, hogy író. A Napkelet közli a verseit meg a novelláit.
- Soha én ezzel a . . . hogy is hívják? . . .
- Szkálin.
- . . . ezzel a névvel nem találkoztam.
- Pedig idevalósi, apja Úrszentivánon volt jegyző.
- Na, majd kikérdezem, ha fényképezkedni jön.
- De Weis úrnak most volt sürgősebb dolga is, mint apámmal hosszasan társalogni. Bodonyi Ica ugyanis csak nem lett jobban, ezért, hogy senki se hallja, diszkrétén odaszólt Kovács doktornak, nézne utána, nincs-e komolyabb baja. Követtem a doktort. Ica kisasszonynak most már nemcsak a homlokán, hanem a tarkóján is vizes borogatás volt, sápadt arcáról lerítt a rosszullét.
- Amíg az orvos a pulzusát mérte, a parkban megszólalt a pávakakas, nyilván alvásra hívhatta a tyúkokat, mert szedelőzködtek, és indultak a kertvégi ólak felé.
- Egy kis szódabikarbóna nem ártana, bizonyára túl gazdag volt a húsvéti vacsora – mondta udvariaskodva az orvos, mire a locsolkodással megbízott lakáj rohant a konyhára, a szakácsné pedig a kért por és víz mellé egy gerezd citromot is küldött.
- Az én fantáziámat ismét izgatni kezdte ez a nő. Nem ez a vértelen arcú, aki most görnyedten a karosszékre rogyott. Istenem, mennyire meg

tudnak csúnyulni, ha valami bajuk van. Engem az az Ica kisasszony érdekelt, akit annak idején ismertem meg, amikor ide jártam pózolni a süveg-cukor reklámfotóihoz. Akkor, mint zászló a tartóján, úgy lobogott mögötte hosszú, vörös haja, s ahogy elviharzott előttem, a gyárudvar maró melaszfelhőjébe belevegyült finom parfümjének az illata. Olyan kacér volt és fölényes, mintha az övé lett volna a gyár. A színésznőket képzeltem mindig ilyeneknek, akik nemcsak szerepet játszanak, hanem élnek a színpadon, s általuk az előadás, meg a közönség is. Elragadó volt, de az én kíváncsiságomnak más oka volt. Egyszer kihallgattam anyámat, amint Ica kisasszony történetét mesélte.

– Délután volt, siettem volna ide, a villába – mesélte anyám szó szerint a hallottakat –, amikor látom, a Gázsink olyan furcsán veti fel a fejét, mintha elbőgni készülné magát. Mit sem törődve ezzel, megyek tovább, de képzelje, ekkor meg a mellső lábával, szóval a patájával kapál, hogy csak úgy repül az angolfű alá. Ki is leszél te tessékelve a parkból, ha ezt elmesélem az igazgató úrnak, gondolom magamban, amikor azt látom, nekem akar rontani. Ica, ez még neked jön, döbbenek meg, hiszen megvető pillantásomra mérges nyilak lövelltek felém, és hallom az orrlükából föl-föltörő, mérges hangokat.

– Na és mi történt? – kérdezem tőle.

– Iszonyatosan félni kezdtem, mert még sohasem láttam ilyen nyugtalannak. És futni kezdtem a kertkapu felé. Még szerencsém, hogy időben, mert bizony, utánam eredt. Éppen hogy csak berántottam a kertkapu drótajtáját, már vágódott is neki, de olyan erővel, hogy kiszakította az oszlopot. A portások rohantak oda, még husángot is kerítettek, de szembeszállni a szarvassal ők sem mertek, csak arra ügyeltek, hogy a meglékelt kerítésen át ne jöjjön. Aztán betelefonáltak az igazgató úrnak. Amikor elmeséltem, mi történt, tudja, mit mondott? Ha vérzésem van, messzire kerüljem el a Gázsit. Képzelje!

Amikor ezt a számomra sejtelmes történetet hallottam, még nem álltam a nemi felvilágosodás azon fokán, hogy megérthettem volna, de ösztönösen-e, összefüggésbe hoztam azzal a számomra ugyancsak rejtélyes fürdőszobai jelenséggel, amikor időközönként egy másra nem is használt lavórban és mindig szigorúan letakarva véres betétszerűségeket láttam. Csak a kíváncsiság vitt rá, nézzem meg, mi van benne, de az sem sokáig, mert undorodtam ettől a látványtól. Tény viszont, hogy ezek a pántlikás betétek másnap már bizonyára kifőzve és tisztára mosva kint száradtak a kötélén. Mintha velünk születnének a családi tabuk is, soha, de soha anyámtól meg nem kérdeztem, mik ezek.

Apám is jót derült Ica kisasszony történetén, és diszkréciójáról is biztosította anyámat. Hogy elmesélte-e aztán bárkinek is, nem tudom, de azt igen, hogy harmadnapra kész volt egy festmény: sötétzöld tónusban a park, vörösben a szarvas, és a nő, akinek csak az alsóteste nem hasonlított Bodonyi Icára, mert sellő volt.

– A művészetnek külön útjai vannak –, mentegetőzött aztán, amikor e kép láttán anyám fölháborodott, de úgy, hogy azt hittem, feszítőrámástul töri össze a képet, és ollóval megy neki a vászonnak.

Jogosnak éreztem anyám haragját, és megvetését is, amiben benne volt: hát ide süllyedtél, hogy pletykákba illő történetekből csinálsz festészetet, te, aki mindig az európaisággal, művészeted egyetemességével kérékdsz. Volt ebben a ki nem mondott ítéletben sok igazság, s utólag azt is megértettem, miért dugdossa mostanában mind többször új képeit Sztankovics doktor szigorú ítéletű szeme elől, és ismételteti neki mind sűrűbben, hogy: „Barátocskám, provinciában élni azt jelenti, provinciálissá lenni!”

Noha anyám a gépét már rég fölállította, a várva várt esemény csak nem akart bekövetkezni. Unalmamban többször is ki-kinéztem a gyárkapu felé, megérkezett-e Klára, akinek süteményt ígértem vigaszul, ha sebtében kikarikázik. De csak Kovács doktort láttam sürgölődni a beteg körül, s mérgeklődni az ember kíváncsi természetén, mert most már nem volt vendég, aki meg ne érdeklődte volna, komoly-e a baj. Velem akarta becsukatni a teraszajtót, de ezt meg a bentiek nem engedték. Szükség volt ott továbbra is a friss levegőre. Különösen Vasiljević polgármesternek, akit elsőnek Leer esperes vett célba, amiért nem intézkedik, hogy a katolikus iskola két tantermét adják vissza eredeti rendeltetési céljának, s ne használják többé kárháznak, majd Weimann evangélikus lelkész bizonygatta neki, miért volna fontos éppen itt és most Ú.-ban zsinatot tartani, mert veszélyben van a protestantizmus az egész országban. A zsinatról hallani sem akart a szigorúságáról ismert ember, s hadonászva mondta most is:

– Ez nem az én ügyem, kérvényezzék a vallásügyi minisztériumnál, engem meg hagyjanak békén! – s máris úgy körülsáncoltatta magát udvartartásával, hogy senki se kerülhessen a közelébe. Csak Szentgyörgyi, a vízügyi művek nyugalmazott tisztviselője, a csokornyakkendős úriember volt rafináltabb nála. Széles mosollyal és magasra emelt pohárral koccintani ment feléje, amit udvariatlanság lett volna elutasítani, s közben már mondta is:

– Örülök, hogy végre személyesen is megismerhetem, már régen szerettem volna fölkeresni, hogy – s ekkor csendült a két pohár – a csator-

naépítés jubileumáról meg az ezzel kapcsolatos ünnepekről beszélges-sünk. Mert, ugye, ez ellen önnek sem lehet semmi kifogása.

– A šta je sad to? – kérdezte alattvalóitól, akik tanácstalanul tárták szét karjukat.

– Megmagyarázom – mondta még nyájasabbra fogva a szót. – Száznyolcvan évvel ezelőtt épült a kanális, nem kis idő, s ennek köszönhetjük a mánkát is . . .

– Pa šta onda?

– Önnek nyilván nem kell külön magyaráznom, hogy ekkor jöttek rá errefelé, hogy a víz lecsapolásával itt paradicsomot lehet teremteni.

– És lett is, nemde?

– Lett, természetesen. Mert megépült a csatorna, s aztán az idetelepített németek, magyarok, szerbek és rutének közösen felverték ezt a szíkest . . .

A polgármester most elégedetten bólogatott.

– Nem véletlenül mondjuk mi, őslakók azóta is: Alles, was wir haben, verdanken wir dem Graben.

– Hallottam ezt már itteni sváb embertől, s bár én németül nem tudok, de mintha másként mondta volna.

– Persze hogy másként. Így: Alles was – s itt most erősen nyomatékosította a sváb akcentust – mr hawe, verdanke mr d' Grawe!

– Így, valahogy, így – lelkesedett a szikár ember, s most viszonzásul ő nyújtotta koccintásra a poharát.

– No, akkor, polgármester úr, rendeletek ide, rendeletek oda, jól becsülje meg ezeket a „törzseket”, mert nélkülük magának sem lenne ilyen fényes állása. Mert, ne feledje, mást is mond az itteni német. Azt vallja: „Tod, Not, Brot.” Tudja, mit jelent ez?

Mert szerbül ő sem volt teljesen tökéletes, apámat hívta segítségül, akit, honnan máshonnan, mint a hölgyek koszorújából ragadott ki. Már én is oda akartam menni hozzá, hogy kezébe nyomjam azt a levelet, amelyet Sauer kislányától kaptam, s apám nevére volt címezve, de meggondoltam magam és a zsebembe csúsztattam.

Apám is nehezen találta meg a pontos szavakat, de aztán csak kibökte: Smrt, siromaštvo, hleb.

– A šta to znači?

– Hát azt – kezdte most apám magyarázni –, hogy a betelepítés sok emberáldozatot követelt. Éghajlat, robot vitte az életeket, majd a nincstelenség időszaka következett, míg a kenyérnek való is megtermett.

– Nagyon jó meglátásaik vannak. Én is azt vallom, van itt kenyér és kenyérnek való annyi, hogy sokkal többen is megélhetnénk belőle.

– Csak nem arra gondol, hogy újabb betelepülőknek is? – kérdezett közbe Szentgyörgyi.

– Dehogynem. Mindenki, aki dolgoz, jó gazdálkodóvá válhat.

– Mondok én magának egy példát – s most lazított volna a nyakken-dőjén, de csak a két lepkeszárnyat simította szét. – Amikor a Telecska túlsó partján megtörtént a telepítés, az új lakók mindjárt szőlőter-mesztéssel is foglalkozni akartak. De nem volt jó nekik a rafia, dró-tot hozattak, azzal kötözték a vesszőt, hogy jövőre ne kelljen újra csinálniuk.

Amikor ezek a szavak eljutottak a polgármester tudatáig, sértődöt-ten fordított hátat, majdnem beleütközve Székely Sándorba.

– A gimnáziumot kell ünnepelni, nem a csatornát, ugye, igazgató úr?

– Csak volt igazgató – mondta elhárítóan Székely, de hogy a füle ott volt az iménti beszélgetésnél, azonnal kiderült.

– Tudja, minek köszönhetően maradt fenn a gimnázium?

– Nem.

– Szerénységünknek elsősorban. Mert sohasem akartunk mást, mint a szülők, akik fönntartottak bennünket. S ehhez adtuk mi a tudást, egye-nességet. Bennünket a nemes egyoldalúság, természetesség, kiegyensú-lyozottság vezérelt. A legjobb időkben sem vágytunk fényűzésre, de a nehéz időkben is igénytelenek tudtunk lenni. Látja, ezért nem vállalom, hogy igazgató úrnak szólítson, tanár maradok örökké.

Sok volt ez a polgármesternek, több, mint amennyit elbírt volna. Dühösen indult az ajtó irányába, s így a házigazda, aki időközben kint Kovács doktorral tanácskozott, csak azt láthatta, miként távozik vendége a parkon keresztül. Úgy érezte, szólnia kellene, de Kovács doktor ugyanazzal a mozdulattal, mint imént a betegének, megfogta a kezét.

Hogy most kire volt a legmérgesebb Weis úr, számomra sem maradt talány. Hátat is fordított Bodonyi Icának. Annak a lánynak, aki – s ez ti-tok sem volt – szellemi és testi adottságain túl annak köszönhette bizal-mi állását, hogy hajadonságra esküdött föl az igazgatónak. Hogy testes-tül-lelkestül adta át magát munkaadójának, nyilván nemcsak szóbeszéd volt, hiszen én is tudtam. Sőt Weisné is, akinek ebbe bele is kellett tö-rődnie. Igaz, ennek fejében minden nyáron két hónapot tölthetett gye-rekeivel a Lidón, hetekre nyújthatta pesti tartózkodását, ha fölutazott egy-egy operabemutatóra, és Kochán Alice villachi villájában is külön lakosztálya volt, onnan vitette magát az Oswald-csúcsra, ha síelni volt kedve. Ez volt az ára Ica kisasszonynak, ezért viselhette magát oly pá-vásan a gyárudvarban.

– No, BEJC úr, megszólaltatod már azt a rádiót, vagy én muzsikáljak és énekeljek helyette? – szolt most már apám is oda a vendéglátóhoz, s csak én tudtam, hogy ez a furcsa megszólítás mit takar.

– Így fognak beírni az új útlevelebe – mondta neki a minap, amikor fényképezkedni volt nálunk.

– Való igaz, de mit tehetünk – háritotta el akkor a magyarázkodást, ugyanúgy, mint most a válaszadást.

– Még két perc, és megszólal – mondta fönnhangon, s közben egész testében megremegett, nyilván a szmokingja alá húzódott kinti hideg levegőtől. Az izgalom most valóban a tetőpontra hágott, mindenki feszülten figyelt, bár mást senki sem láthatott, mint azt, hogy Weis úr saját kezűleg, mint szoboravatáskor a leplet, húzza le a zöld posztót valami órmótlannak tűnő, nagy, fekete dobozról, amelyen úgy sorakoznak a gombok, mint a matrózruhán, a nagy, felénk meredő tölcser pedig olyan volt, mintha a tűzoltózenekarunk fúvósaitól kölcsönözte volna.

– Nos, hölgyeim és uraim – mondta szinte diadalittasan az igazgató, s a gombok egyikéhez nyúlt. Kattanás, reccsenés – és semmi!

– Be kell melegednie.

S valóban, egyszer csak mintha valami lágy valcer hangjai kezdtek volna futkározni a néma teremben. Majdnem tapsra csaptam össze a tenyerem, de az anyám gépéből kiröppenő magnéziumfény visszaretentett.

– Bécsből jön a hang – mondta az igazgató, s szeme úgy ragyogott, mint a csillár tükrökből visszaverődő fényei.

– Hier ist die Österreichische Rundfunk. Die neuesten Nachrichten.

Ekkor hallottunk először rádióhíreket, ma is emlékszem minden szóra:

– Botrány az osztrák szociáldemokrata pártban. Bécsből jelentjük: Az osztrák szociáldemokrata párt vezetője kínos botrányba került. Matias Elderschról, a nemzetgyűlés szocialista alelnökéről kitudódott, hogy ő szerezte meg a Bosel számára az első kölcsönt a takarékpénztárból, amelyből Bosel megvásárolta a Hammel kenyérgyárat, amelyben szociáldemokrata szervezetet alapítottak. Eldersch, aki ebben a gyárban volt alkalmazott, az üzlet lebonyolítása után megvált állásától és kétezerszáz millió koronát vett fel végkielégítésként.

A teraszról most Ica kisasszony is bevánszorgott a szalonba, pontosabban, csak a vastag ajtófélfának támaszkodott.

– Haldoklik a japán császár – folytatta a rádió. – Tokiói értesülés szerint a japán császár utolsó óráit éli. A tüdőgyulladás kiterjedt mind a két tüdőszárnyára, a császár láza igen magas. Az orvosok oxigénbelégzéssel tartják életben. Chichibu herceg, a császár másodszülött fia,

aki az oxfordi egyetemen végzi tanulmányait, vasárnap hazautazott apja halálos ágyához.

Ica kisasszony is úgy néz ki, mintha tüdőbeteg lenne.

– Varsóból jelentik: Thurn und Taxis hercege azzal folyamodott a kormányhoz, hogy mentse fel a kisajátítás alól a Pomerániában elterjedő latifundumait, amelyek a versailles-i békeszerződés értelmében kisajátítás alá esnek kártérítés fejében. A kormány visszautasította a kérvényt, és megkezdte a tárgyalást a kártérítésről.

Újabb fénycsóva, úgy, hogy én is benne legyek a képben.

– Na, rendbe jött? – kérdezte apám alig hallhatóan Kovács doktortól.

– Majd rendbe jönnek.

Egy furcsa fintort láttam az orvos arcán. A többes számból értettem meg, mi a baja. Nem is tudtam tovább figyelni a híreket, arra már csak halványan emlékszem, hogy Szovjetországban a javaslat szerint eltörlik a törvényes házasságkötés rendszerét, amelynek értelmében eleendő lesz a pusztá szándéknyilatkozat, mint hogy az sem igazán tudta lekötni a figyelmem, hogy Charlie Chaplin elhagyta fiatal feleségét, Lita Greyt, s a színész a Los Angeles-i lapokban felhívást tett közzé, amelyben mindenkit óva int, hogy feleségének kölcsönt nyújtson.

Szólt tehát a rádió, megtörtént a csoda, amelyre annyira vágytunk. S hogy Bodonyi Icával mi történt, csak sejteni lehetett. Wili szerint másnap hajnalban Weis Fordján hozták ki, nem az állomásra, csak az állomási kanyarban levő temetői kanyarig. Onnan gyalog jött be, egyetlen bőrönddel, és Villachba váltott jegyet.

(Befejezése decemberi számunkban)

FEHÉR FERENC ZSENGÉI (IV.)

LEVÉL KISHÚGOMHOZ

Az egy igaz Úrtól, Istentől kívánom,
ezen néhány sorom jó színben találjon!
Nagy-nagy szeretettel bátyád szól most hozzád,
kinek szelíd szívét kételyek kínozzák.
Jól figyelj most ide, édes kicsi húgom,
hajolj közel hozzám, és füledbe súgom,
mit álmodtam rólad. Titok ám ez, édes,
ugye, megígéred, hogy a kettőnké lesz?
Hogyha megengeded, legelején kezdem,
mikor könyveimen álmodozni kezdtem . . .
Kint már holdvilág volt, csillagok ragyogtak,
s épp arra gondoltam, mily rossz a vakoknak,
sötétségben élni . . . mindig éjbe nézni . . .
És akkor kopogtak! . . .
Először azt hittem, megriadt madárka,
vagy talán denevér akar a szobámba
röpülni . . . Figyeltem . . . Nem soká' ülhettem,
s egyszer úgy éreztem, a szobában ketten
vagyunk. Nem tévedtem. Előbb halvány sugár
surrant szemem elé, aztán csodás, sudár . . .

Szabadka, 1946. március

V. T. EMLÉKKÖNYVÉBE

Most, míg álmodol, tiéd az élet,
mert hiszed, hogy szép s csupa sejtelem.
– Kicsi lány, kívánom néked,
legszebb álmodból ne kelj hirtelen . . .

Topolya, 1946. március

V. T. EMLÉKKÖNYVÉBE

Ügyes színészé a világ,
s imádatom bár unod:
szíveddel játszani, színésmódra,
édes kislány, hidd el, nem tudok.

Topolya, 1946. március

EMLÉKKÖNYVBÉ

Hová tűnt szemednek csillogó sugara?
Tán az emlékezet útjain barangol?
Csöndesen ott is csak én megyek utána,
s őrizlek utadon szellőtől, vihartól.

Topolya, 1946. március

LEZÁRT PILLÁD

Kandi gyereklelkem egykor fűben-fában,
földön futkározó, félnék kis bogárban
színes titkot sejtett. Szálltam szelek szárnyán,
lobogó ingecs-kém mintha most is látnám
vidáman lebegni . . . Kerestem a Titkot,
csábítva vonzott a Nagy Elérhetetlen.
Bár csak tudtam volna, hogy az mindig itt volt
lezárt pillád alatt, álomszép szemedben! . . .
Altat már az alkony, földre száll száz titok,
de oszlik sejtelem, s az égbe láthatok,
álomszép szemeid mostan ha rám nyitod . . .

Szabadka, 1946. április

HALÁLOS TÁNC

A nap már búcsúcsókot int,
alkonypír festi arcomat;
magányosan állok itt kint,
s nézem a színes habokat . . .

Mintha lázas, furcsa álom
bolygatná meg szívemet:
sok kis tündér, lepkeszárnyon,
énekelve táncra kel.

Neptunnak sok szép leánya,
táncra, bálra mostan fel!
Itt az éjjel s nem kell várni,
míg a nap ragyogva kel.

Szép aráim, tündérlányok,
semmitől se féljetek,
lejtsünk mámorlázás táncot,
égig csapjon énektek.

Hogyha jön a részeg hajnal,
elkísérlek házatokba,
szép leányok, nászi dallal,
vízi mélybe, némaságba . . .

Messze bent a néma éjben
egy halász most énekel;
száll a dal ott fönt az égben
s a semmibe belevesz . . .

Szabadka, 1946. ápr. 11.

TALÁLKOZÁS

Két mély tóba néztem:
 barna szemeidbe;
 két szép tavon szemem
 rajta felejtettem.

Beletettem kezem
 kicsi kezeidbe;
 beletettem lágyan,
 s ott is felejtettem.

Szabadka, 1946. május 1.

VALLOMÁS

Vad tavaszi vágyak forrongnak szívemben,
 Szerelem lángjai lobognak lelkemben.
 Tied minden álmom, forró sóhajtásom,
 Szeretlek, kicsi lány, hallgasd meg fohászom.

Muzsikát hallottam, égi édes zenét,
 hangod muzsikája mindörökre kísért.
 Nem tudom feledni soha e muzsikát,
 Szívemből szeretlek, te kicsi barna lány.

Szabadka, 1946. május 2.

II. SZONETT

Te vagy már életem tündöklő csillaga,
 Életem értelme, lelkem kis virága.
 Barna szemed mélye, hajadnak illata
 Lett egy hú diáknak a napi imája.

Egyetlen kis kincsem, hallgasd meg fohászom,
 Nevedet suttogom, feléd nyújtom karom;
 Suttogom csöndesen, vergődve kiáltom:
 Tőled nem választhat semmilyen hatalom!

Ragyogó napsugár szemed csillogása,
 Nevető, csapodár, pajkos kis napsugár;
 Kit ezzel beragyogsz, nincsen nyugovása.

Itten, távol tőled, írom e sorokat,
 Hozzád száll a dalom, énekem elrepül;
 Suhanjon gyorsabban, mint könnyű gondolat.

Szabadka, 1946. május 3.

APÁM

Életnek sötét alkonya
 hullik már rád, apám.
 Karodból száll az ős erő,
 kopott már vén kapád.

Szürke szemed a múltba néz,
 elborong emlékein;
 Fáradtan most is járna még
 rejtett ösvényein.

Homlokod ránca elsimul,
 derűsek szemeid,
 Amint idézed életed
 szép gyermekéveit . . .

Izmod feszül, szemed csillog,
 újulnak erőid:
 Alföldi legénykorodnak
 látod zöld mezőit.

Sabác, Visztula, Doberdó,
 s te véres, lomha Don –
 Hiába ontottuk vérünk,
 áruló volt a hon.

A föld s te egygé forrtatok,
 azután jött anyám . . .
 (Közöttünk még soká éljen,
 békítse bús tanyánk!)

Emlékek végére értél,
várod a vén kaszást;
véle sokszor szembenéztél,
nem is kívánsz már mást.

Isten, haza, munka, család
volt élted talpköve,
Mégse lesz más, csak akác
sírodnak „sírköve” . . .

Topolya, 1946. május 13.

MAGYAROKHOZ

Rabszíjjakkal megkötözve,
messze néz egy sasmadár:
szép hazánkra tán örökre
részakadt az árvaság.

Újra láncba verve, népem,
ó, te árva, drága nép! –
jajszavad ne hallja mégsem
ős hazában ősi bérc!

Esti szellő ezt susogja,
búgva zúgja száz harang.
Érc a gyászt hiába kongja,
nem felel rá semmi hang.

Zsongva, bongva hív a hangja
s esti csöndben elmerül;
újra s újra felzokogva,
hangja lágyan elterül.

Hallgat minden? Senki sincsen,
ki szavát megértené?
Törhetetlen, hősi hittel,
helyette kiáltom én:

Míg karodban jó erő van,
és eredben szittya vér,
ősi daccal, harci dallal
síkraszállj a népedért!

Szabadka, 1946. május 18., szombat

ÁLOM, ÁLOM . . .

Álom, álom, néma álom,
a szívem feléd kitárom;
régesrégén várt halálom
benned végre megtalálom . . .

Szabadka, 1946. május 27.

BÖSKE

Neve Böske, haja szöszke,
kicsi szája harmatcsepp.
Szeme könnye, harmatgyöngye
tisza hegyi tónál szebb.

Alig totyog, alig motyog,
nehéz neki még a szó.
Mégis topog, esik, potyog –
magyar kislány: kitartó.

Szabadka, 1946. június 1.

ÉSZAKI BALLADA

„Az ég veled, szép szerelmem!
Nyújtsd még egyszer csókra szád!
Vár a zsákmány, el kell mennem,
Hív a tenger . . .

Topolya, 1946. július 4.

BÖSKE

Neve Böske,
haja szöske.
Pici szája
harmatcsepp.
Szeme gyöngye,
harmatkönnye
tisza tónál
kedvesebb . . .

Régi rongya
ritkán rontja
napsugaras
jókedvét.
Messzenéző
reménység ő,
hogyan is ne
szeretnék! . . .

Szabadka, 1946. június 4.

BALLADA

Epedő szerető:
„Szeret ő? Eped ő?”

Nevető szerető:
„Szeret ő! Szeret ő”!

Szenvedő szerető:
„Fogadj be, temető!”

Topolya, 1946. június 5.

A MÉLYSÉGBŐL

Én nem tudok élni se földön, se sárban,
Céltalan életem, írva halálom,
Hisz bűnre teremtve vagyunk valahányan.

Én e pokolban utam ha bejárom,
 És hogyha nyakig merülök le az árban,
 Tiszta reménnyel a Jézusom várom.

Már végtelen ős korok óta ez így van:
 harcol a Rosszal a Jó, de hiába:
 Fullad a népnek a hangja imába,
 S még látod a gyilkosod édes fiadban . . .

Topolya, 1946. jún. 10. Pünkösöd

A MÉLYSÉGBŐL

Én nem tudok élni e földön, e sárban,
 Céltalan életem, írva halálom;
 Hisz bűnre teremtve vagyunk valahányan.

Ha végszava zendül a népnek az éjben,
 Bűnösök átka szívembe nem érhet,
 Mert Jézusom engemet őriz a vészben.

Csak érzi szívem melegét a szívednek;
 Máglyai lánggal elégjek e tűzben –
 De hamvaim üszkét szórd a szeleknek . . .

Topolya, 1946. június 10.

A MÉLYSÉGBŐL

Én nem tudok élni e földön, e sárban.
 Céltalan életem, írva halálom,
 Hisz bűnre teremtve vagyunk valahányan.

Már végtelen ős korok óta ez így van:
 Harcol a rosszal a jó, de hiába,
 Mert éjszaka mámore a bűnnel együtt van.

Ha végszava zendül a népnek az éjben,
 Bűnösök átka szívembe nem érhet,
 Mert Jézusom engemet őriz a vészben.

Én e pokolban útam ha bejárom,
 És hogyha nyakig merülök le az árban:
 Tiszta reménnyel a Jézusom várom.

Csak érzi szívem melegét a szívednek
 – Máglyai lánggal eléjtek e tűzben! –
 És vélem kimúlnak, akik ma szeretnek . . .

Én e pokolban utam ha bejárom,
 És hogyha nyakig merülök le az árban:
 Tiszta reménnyel a Jézusom várom . . .

Topolya, 1946. Pünkösöd

TESTVÉRBÁTYÁM

Szőke, sápadt fiú, csak huszonegy éves,
 Puha lányajkakat nem érintett ajka,
 Bölcsője felett is bú volt már a dajka;
 Kenyérgond, betegség . . .

Topolya, 1946.

ÚJ ARATÁS

Susogva ring a búzatenger,
 zenélve zengi himnuszunk.
 Kaszára föl ma minden ember!
 Erőnket zúgja most dalunk.

Már dől a rend kaszánk nyomában,
 aratjuk ősi bérünket.
 E drága munka ritmusának
 láza fűti vérünket.

Apánk vetett e földbe magvat,
 az ősapánk itt görnyedett.
 Csak „kuss” volt mind a póri magzat,
 kit élet búra fölnevelt.

Most lágyan dőlnek búzarendek,
és tűnnek múltnak árnyai.
Kaszára föl ma minden ember,
valóra váltak vágyaink!

Topolya, 1946. június 25.

ŐSZ CSÁBRÁDI TEMETÉSE

Fekete koporsó, fekete fakereszt,
Éneklő asszonyok, gyászoló kis menet.
Fekete koporsón az áruló szöveg:
Ősz Csábrádi János – élt jó néhány telet . . .

Kemence padkáján pityergő anyóka,
Ölében imakönyv, meg egy sárga pipa . . .
Egyiket olvassa, másikat csókolja
Megüresült házban árva kis anyóka.

Topolya, 1946. június 27.

SZÁMONKÉRÉS

Kísértve mindig visszajárunk,
Itt lebeg lelkünk köztetek.
Éjfélkor jövünk, megzavarni
Vérgőzös álmotokat. Itt járunk
S kínozzuk rothadó lelketeket.
Ti nem sortűzzel álltok szemben,
Vad orvgyilkosok! Kit eddig még
Nem ismertetek: a kínzó
Lelkiismeret váj most szívetekbe.

Pattanó ideggel lessétek
Az órát; véreres szemekkel
Bámuljátok a mutatót:
ez órában kísért a vétek! . . .
Hóhér! Reszkető kezdeddel
Most szívesen vetnél véget
Tulajdon életednek . . .
De most sem könyörül a végzet:
Alkonyul bűnös lelkeknek . . .

S mi éjjel mindig visszajárunk
A számonkérés óráján.
Sírpenészes kezünket némán
Felétek nyújtjuk, majd
Szűk sírunkba visszaszállunk.
Bomló ideggel, fogvacogva
Követtek minket, gyilkosok!
S vége lesz végre sok-sok
Földi kínnak, búcsút mondtok
Neki – örülten kacagva . . .

Topolya, 1946. július 18.

PROLÓGUS

Megcsúfolt, ezerszer elárult népem,
Fekete rög, te édes mostoha!
Új, szűz dalok vajúdó ihletében
Veletek sír népetek bús fia.

Régi néma vád, ős panasz e dal,
Kemény dac van benne – évezredes.
Belőlünk e panasz és vád ki nem hal,
S ha a nép megkergül: félelmetes.

Szabadka, 1946. szept. 19.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

KONCZ ISTVÁN KÖLTÉSZETÉNEK FŐ VONÁSAI

UTASI CSABA

„Az utat megtaláltam, csak a helyemet kell megállnom” – vallotta csaknem negyvedfél évtizeddel ezelőtt Koncz István, a huszonéves poéták ismerős megbízásával, amelyet oly gyakran kikezd és alámos az idő. Az esetek többségében nem is ildomos visszakanyarodni az efféle megnyilatkozásokhoz, hiszen a temre hívás teljesen fölöslegesen sebeket tép föl és vérez ki. Minthogy azonban Koncz István egész eddigi pályája arról tanúskodik, hogy a helyét de mennyire megálta, meggyőzően, értékeremtőn, nem lesz érdektelen pillantást vetnünk a korán megtalált út eszmei és magatartásbeli mögöttesére.

A vajdasági ég alatt című antológiában, csaknem tízévnyi távolságra még első kötetétől, a fiatal költő szabatosan megnevezi azokat az intenciókat, melyeket versírás közben érvényesíteni kíván. Elsőként az írásával szemben és írása kapcsán vállalandó felelősségnek, aztán az alkotói tudatosságnak, majd végül a közlés tartalmi és formai időszerűségének elvét emeli ki. E három elvtől semmiféle bizarr ötlet, „szépen” csengő rím vagy „eredeti” metafora kedvéért nem hajlandó eltekinteni, akkor sem, ha a vers százszor „ártatlannak” tűnnék is. Érthető hát, hogy a spontán textusoktól elhatárolódva, így summázza lírikusi terveit: „Az értelemnek írok: önmagam, érzéseimet, a világot érteni és értetni akarom költészetemben.”

Átértékelés című kötete aztán egészen közvetlenül bizonyította, hogy az értelemhez való ragaszkodás csakugyan fundamentális eleme lírai munkásságának. Par excellence gondolati költője irodalmunknak, lelkendezett okkal és joggal egyik kritikusa, ehhez azonban rögtön hozzá kell tenni, hogy a konczi gondolatosság korántsem megszokott, hagyományos képletek jegyében tört magának utat. A kötetben egyetlen olyan költeményt sem találunk, amely valamely téma megéneklésére vállalkozna. A gondolat merészen bejárja a „boldogtalan vers ideg-alvilág” csaknem minden körét, tapasztalatait azonban nem foglalja rendszerbe, lirizáló bölcséleti traktátusba. Kilép a táj felé, nemegyszer döntő fontosságú viszonyítási alapnak téve meg azt, magáról a látványról

azonban nem rajzol részletes, színekben és árnyalatokban gazdag képet. Annak a jele ez, hogy a megverselt tárgyat és a költői ént, a külső díszletet és a belső vonatkozásokat Koncz István sohasem különíti el egymástól. Esmélkedése, amellet, hogy a poétikusnak számító szóképeket radikálisan kirekeszti, a vers egész szerkezetét átjárja. Képzetele megindul egy irányban, fontos, gyakran önálló versnek is felfogható információig jut el, a következő pillanatban azonban megszakad a gondolati fonál, újabb információk tolnak előtérbe, a folytonosságot beékelődő szintagmák és tagmondatok törik meg, úgyhogy a költemény végül ezeknek az egymást követő és egymást kiegészítő, vagy épp egymással perlekedő, kisebb közlésegségeknek interakciójában valósul meg. Versbeszédét tehát belső dramatizáltság jellemzi, amely paradox módon azt a benyomást kelti, mintha közvetlenül, a lehető legrövidebb úton kontaktust létesítenék a költői tudat működésével.

Erre a jelenségre figyelt föl annak idején *Gondolat és grammatika* című tanulmányában Bányai János, rámutatva, hogy Koncz István versei „nem a gondolatot magát, a megtalált kérdést és a válaszoló feleletet hozzák felszínre”, hanem „mindenekelőtt a *gondolkodást mint a létezés állapotát*, azt a szituációt, amelyben az egzisztenciális kérdések a legélesebben merülnek fel, mert folyamatban, megtörténésben láthatjuk őket”. Ugyanerre a jelenségre hívja föl a figyelmet később Tolnai Ottó is *Képek Koncz Istvánról* című írásában, ahol az asszociatív esszé eszközeivel kettejük barátságának némely fontos mozzanatát tárja föl. A második képből az ötvenes évek elejéig lép vissza, amikor is „kis-cserkészként” alkalma volt meghallgatni a gimnazista Koncz István egy előadását. Az elhangzott szavak és mondatok természetesen rég feledésbe merültek, de az előadás szenzációt jelentő lényegét azóta is őrzi a költőtárs emlékezete: „Lassú, akadozó beszédmódja – ami mostanság annyira hiányzik nekem e csúszósan folyó, ömlő, hasmenésszerű beszédrengetegben! – szinte láthatóvá tette agyát – ahogy különösmód versei is láthatóvá teszik agyát, versei is azt mutatják –, látszott, a megakadások nem elakadások, hanem a fogaskerék fogainak mind nagyobb rendszerbe való bekapcsolódásai, mind nagyobb teher felvállalásai tulajdonképpen.” Végül, de nem utolsósorban e jelenség kapcsán hadd hivatkozzam magára a költőre is. Amikor az *Ellen-mágya* díjazása után interjúra kérte föl a Magyar Szó újságírója, és gyanútlanul dobozolgatva afelől kezdte faggatni, hogy hát a kötetben miként is férnek meg egymás mellett önéletrajzi versei és bölcséleti ihletésű versei, tájversei és vallomásai, megrökönyödésében Koncz István nemcsak költészetének efféle fölparcellázását, klasszifikálását vetette el, hanem egyúttal rámutatott arra is, hogy amit a kritikusok hangsúlyozott intellektualizmusnak, gondolatiságnak látnak nála, az inkább a formateremtés folyamatában, a „munkában, mint magukban a versekben van jelen”.

Azonnal fölmerül persze a kérdés, hogy ennek a közvetlenül szemlélhető, a létezés állapotaként manifesztálódó lírikusi gondolkodásmódnak melyek azok a további meghatározó ismérvei, melyek mintegy felfokozzák a versek megszólító erejét. Nyilvánvaló, hogy bonyolult erővonalak összességével van dol-

gunk, ha azonban a leegyszerűsítés kockázatát vállalva egyetlen olyan sajátságot kívánunk megnevezni, amely költészetének minden relációjában megfigyelhető, akkor az kétségtől a *következetesen vállalt nyíltság*. Nyíltság a világgal, a szóval, a művel és önmagával szemben is.

Az európai ember a reneszánsztól kezdődően hosszú századokon át a pozitív változások, a szabadságot hozó jövő, a harmóniába torkolló fejlődés ígézetében élt. A nagy szkeptikusokat megkerülve utópiákat gyártott, gondosan ápolgatta a mindenhatónak tételezett ráció és a tudományosság virágoskertjét, elméletet kovácsolt a történelmi szükségszerűségről, vagy éppen megváltást ígérő mítoszok zászlaja alá toborozta a tömegeket. Azt viszont, hogy a hipotetikus felfelé vezető lépcsőzetet mind több szenny és vér borítja, az annyira áhított értékek távolmaradása, hiánya folytán rendre elfeledte. Ennek a mechanizmusnak a lírikus Koncz István sohasem vált részesevé. Eszmélkedésének nyíltsága kezdettől fogva arra készítette, hogy az emberi létezést ne a vágyképzetekből táplálkozó elméletek, hanem a tények felől közelítse meg. Innen van, hogy a jövő, mely annyi régebbi költő számára a kései elégtétel megtestesítője lehetett, nála megtépázva, pucéran bukkan fel, ha pedig megismerjük, mint *A vers leleplezésé*-ben, azonmód félelem keríti hatalmába:

*A szabályt féli csak
a jövő
és beteljesedik;
majom-hős ünnepli
diadalát.*

Csakugyan ijesztő szabály ez, hisz beteljesedése épp virtuális pozitív tartalmaitól fosztja meg a mindenkori jövőt. A tiszta értelem építő akaratát megújuló majom-hősök, vagy ahogy egy későbbi versben olvashatjuk: „agymosott ripőkök” mocskolják be és rontják le, kataklizmát robbantva ki, melyet aztán az alapítás és a remény pillanatai követnek, ezeknek mélyén azonban láthatlanul már újra ott neszez a jövő szorongása. Nincs mérték- és irányadó kiút, s így a „méltóságos idő” perspektívájából szemlélődő költő a „cella”, a „világ-ketrec”, a „végtelen és céltalan vándorút”, a „sivatag-lét” fogalmaival kénytelen definiálni kiszolgáltatottságát, melyet csak egy furcsa, bonyolult, „győzni nem tudó” hittel ellensúlyozhat.

Hasonló tanulságokat kínál költészete a szó és a mű viszonylatában is. „A tiszta szöveg: sors, Antigone!” – hirdeti nemes pátosszal a görög királylányról szóló versében, pontosan kijelölve a határt, melynek el nem érése kudarccal volna egyenlő. A sorsértékű szövegtisztaság eszménye azonban próbatétel elé állítja. Addig viszonylag könnyű a dolga, amíg az eszmélkedésétől idegen elemekkel kell konfrontálódnia, amíg a szó jelentését letagadó „rossz mester cifra blöffjét”, a mű lehetséges „hebehurgya szajkóit”, a káprázatot kell elutasítania, annak a felismerésnek parancsára, melyet a *Magda* című vers így fogalmaz meg: „lelketlen csábítás akár egy szenvedő sírása / minden szó ami élette-

lenül hullik mint üszkös meteor / valahonnan a tudat határán kívülről”. A nehézségek akkor lépnek fel, amikor képzelete a szó mélységébe, a többértelműségébe vagy épp elégtelenségébe ütközik, s be kell látnia, hogy „ami kincs, elmondhatatlan”. Ez esetben a mű kicsúszik a tudat fényköréből, ellenőrizhetetlenné válik, s a szavak árulását a költő csak önironikus gesztussal torolhatja meg.

A verssel és a versért folytatott küzdelem során mindemellett azokkal a verszelyekkel is számolnia kell, melyek eszmélkedésének nyíltságát tulajdon belvilága felől fenyegetik. Erről *Automatikusan az őszről* című versének következő részlete tanúskodik igen frappánsan: „sárga bérkaszárnya a lelkem, / ellenére is mező vagyok”. Első pillanatra úgy tűnik, mintha e két sor nagy hatásfokát kirázólag a metaforikusság adná meg, melyet korunk költői általában modernebbnek tartanak a hasonlathasználatnál. Gottfried Benn pl. éppenséggel úgy vélte, hogy a *mint* kötőszós meghatározás nem primér meghatározás, valami szükségeltent emel a szövegbe, épp ezért, az alkotó transzformáció gyöngességét jelezve, megtöri és tárcairodalmi elemmel hígítja föl a látomást. Ez az észrevétel, melyet Benn korántsem akart kanonizálni, maradéktalanul ráillik idézetünkre. Vitathatatlan ugyanis, hogy a szóban forgó lírai információ rengeteget veszítene dinamizmusából, ha metafora helyett hasonlat vezetné be, mondjuk, így: Olyan a lelkem, mint egy sárga bérkaszárnya. A telitalálat értékű metaforikusság mellett azonban a két sor súlyát egy inherens tartalmi vonatkozás is növeli, mely akkor válik igazán érzékelhetővé, ha szem előtt tartjuk, mit is jelent Koncz István számára a táj. „Elragadó biztonság”, „ujjongó biztonság”, „mindig tökéletes”, „befogadja a társtalan ütemet” – sorakoznak az *Átértékelés* lapjain a tájat beméroró minősítések, melyeknek tükrében egyszerre kiviláglik, hogy a *sárga bérkaszárnnyával* nem egy absztrakt, tulajdonságok nélküli *mező* áll oppozícióban, hanem maga a harmóniára és bizonyosságra vágó költői intellektus; hogy tehát a költőnek a tudattalant is magában foglaló bérkaszárnnya szeszélyes és jórészt ismeretlen lakóival éppúgy meg kell vívnia, akár a világgal és a nyelvel.

Lírai magatartása az *Átértékelés* utáni időkben sem változott meg. A két-nyelvű *Versek* és az *Ellen-máglya* bizonyoságaként költői világa a hetvenes-nyolcvanas években is az „arany öntudat” jegyében alakult. Ennek ellenére nem lehet nem észrevenni, hogy újabb verseiben bizonyos mérvű súlyponteltolódás játszódott le. A világ, a létezés kérdései most már exponáltabban, többször végső határt súrolón merülnek fel nála, s ami ugyancsak újszerű, a versek egy vonulatában megszólal a számot adó, összegező elégikus hangja is.

Az a körülmény, hogy írásművészetében szemlátomást felerősödött a lét faggatásának imperatívusa, egyáltalán nem véletlenszerű. Ne feledjük, a hetvenes évek elejére végérvényesen nyilvánvalóvá vált, hogy az értelmes rend terve megvalósíthatatlan, hogy a végsőnek álmодot harc szabadság helyett újabb cudar rabságot hozott, melyet már csak a hatalomtartók cinizmusa látott a fejlődés magasabb rendű állomásának. A hazugság, a növekvő sötétség, az alkalmas pillanatra váró ordas eszmék készülődésének, lesben állásának éveit voltak ezek, amikor is a jövőn, ki tudja hanyadszor, újra erőt vett a félelem.

Koncz István azonban a vészjósló jelek készítésére sem lépett a napi elkötelezettség útjára. A kirobbanó botrányok, a szellem megalázásának körmönfont manőverei, az önmaga előtt tetszelgő meg nem gondolt gondolat mutatóványai nem váltak versei tárgyává. Nemcsak azért nem, mert a politikát mint olyant eleve tisztességtelen dolognak tartja, hanem mert a konkrét esetek megverselése látószögének leszűkülését eredményezhette volna. Kitartott hát a „méltóságos idő” távlatánál, mely nem egy esetben a közeli parcialitásnak is határozottabb kontúrokat adhat, mint a közvetlen percepció. Szép példája ennek *Élmény, in perfectum* című verse, melyben váratlanul kimondja, hogy „csalás és létezés”, majd nyomban rámutat e csalás mibenlétére is:

*Pártos jövőre buitogat,
 ől, ölel és egyáltalán az erőszaknak
 értelmet ad, és értelmet ad
 az áldozatnak is*

Az *Ellen-máglya* megjelenése után ezek a sorok nem kerültek az érdeklődés középpontjába, manapság azonban, miután erre felénk valóra vált a csalás, miután a létezésnek újra sikerült értelmet adnia az erőszaknak, képzeletet felülmúló alakzatokkal gyarapítva a történelmi téboly panoptikumát, időszerűségük meghatározonyozódott. Annál inkább, mert a kötet több verséből fény esik rájuk. Az „eltévedt történelem” térségein mozogva, a költői tekintet léptenyomon a szellem távollétére valló, állandó jellegű negatívumokba ütközik. Örök a máglya, a verset perzselő; örökkévaló a farkas, a farkas-isten; örök életű a bűn – adják meg a versek egy negatív örökkévalóság építőköveit, majd a látomást kiteljesítve elhangzik az is, hogy az „arany homokkal hintett, szűzi porond”-on „emberforma arányok között / a Cirkusz örök életűnek látszik” (*A Cirkusz*). Ezt a globális látványt aztán egy-egy alkalmi vers a jelen, a „törpe huszadik század” jelenségeinek számbavételével még sivárabbá teszi. Gondoljunk csak a születésnap *Epigrammára*, amely szerint korunkban egy „démoni reinkarnáció parancsát / követve önnön lényege nélkül, vakon, / mint jelentéstelen gesztus, vándorol / agyamosott ripókók, szörnnyetegek között az eszme”.

A pokol legbelső köreinek egyike ez már, de Koncz István nem adja meg magát, nem nyugszik bele a világba, nem simul oda a létezéshez, hiszen pontosan tudja, hogy semmire sem használható, akinek nincs oka a túlélésre, s aki alkalomadtán barikádra nem szólítható. Az önnön alapfunkcióját is védő értelemnek azonban a cselekvő magatartás kiküzdéséhez hitre és hitből sarjadó célra volna szüksége. Márpedig a hit, az a bizonyos „győzni nem tudó” hit, amely az *Átértékelés* időszakában egyensúlyteremtő tényezője lehetett költészetének, azóta csaknem teljesen leépült. Halvány, sápadt lehetőségként él már csupán, akár az *Erőleített menet* költőjében. „De hisz lehet talán még! a hold ma oly kerek!” – szólaltatja meg emlékezetes versében Radnóti a talaját vesztett reménykedés motívumát, s különös módon, annak ellenére, hogy helyzetük merőben más, Koncz István lírájában is megszólal ez a hang: „hinni is lehetne talán, – oly teljes a határ” (*Élet, halál közben*).

A hitnélküliség természetesen állandó megkérdozettséggel jár, melyet Koncz István imaginációja újra meg újra megválaszolhatósággá szeretne transzformálni. Olykor, ha a jelképes „hosszú tél” végét sejtí mégis, a lázadásban ismeri fel a válaszóértékű egórutat:

*sietni kell hát
a maggal, rüggvel,
s ha maradt még, –
bár céltalan is, –
ez egész rohadó
világ ellen –
a lázadással – hűségesen,
a hosszú, hosszú tél
után.*

(Hosszú tél után)

Az az elementáris lázadás, melyre a költő buzdít, az értelmes rend utáni vágyat fejezi ki, mégsem lehet azonban valós alternatíva számára, hisz a cél nélküli fölzúdulás még a pártos küzdelelnél is könnyebben áldozatául esik a csaló létezésnek. Nem véletlen épp ezért, hogy más versekben, így a *47 nem kerek szám* címűben is, ahol a metafizikai lázadást már vagy még képtelenségnek véli, átmenetileg a teljes rezignáció pozíciójára sodródik:

*már-már az illúzió is
távlat s a pokol ott a nyomában
a színek is visszafogottak oly
kilátástalan a szeretet oly kilátástalan
a gyűlölet s csak végtelen huzavona
a látványos ceremónia a halálos
ítéletig*

Sehol egy elrugaszkodási pont, amely a múltak folytathatóságát ígérné. A képzelet hasztalan játszik el a gondolattal, hogy jó lenne ma is megvívni a régi párbajt az Ós Kajánnal, Mefisztóval vagy a Végzettel, ha egyszer jelenünkben – mely mintha visszamenőleges hatállyal értelmetlenné akarná silányítani az eltelt évezredek minden teremtő megmozdulását – a végzet meteorológia, a morál pedig hasonlat csupán. Tragikusnak kell hát látnunk Koncz István eszmélkedését, mely versekké szublimálódva a legintenzívebb jelenvalóság élményével ajándékozta meg mindazokat, kik maguk is szembenéztek már a végső értelmetlenség rémével.

Végezetül mindehhez hadd tegyek hozzá még valamit. Civilizációnk alkonyán, amikor a régi eszmék és hitek tüzei ellobbantak már, követhető újakat viszont még nem kínál a horizont, Koncz István fehérré izzított, határoktól sem visszariadó képzelete Isten közelségét sejteti. Istenét, aki valahol a „sárga bérkaszánya” alagsorában virraszt – megszólítatlanul.

EGY EUROPÉER BÁCISKÁBAN

BORI IMRE

A *Bácsmegyei Napló*ban megszólaló, majd esztendőkön át korlátlan teret kapó Szenteleky Kornél az 1920-as évek derekán is túl az européer művész magatartását testesítette meg, aki szinte minden írásában azt példázta, hogy Szivácról is messzire lehet látni, s ott is együtt lehet élni Európa szellemi életével. Nem az író beszélt elsősorban, hanem a műélvező és műértő. Többet ír képzőművészeti kérdésekről, mint irodalmiakról, s mintha eredeti szépírói hajlamait sem engedte volna szabadjára, csak a novellisztikában tesz próbát, s a lírai tárca műfaját kedveli leginkább.

Mintha a bírálat lenne másik megszeretett műfaja. Az ezekben az években született két terjedelmesebb, képzőművészettel kapcsolatos tanulmányát is műbírálatai veszik körül, amelyek azt bizonyítják, hogy az 1920-as évek első felében elsődrendűen képzőművészeti jellegű volt az érdeklődése, amit olvasmányai is tükröznek. Már 1922-ben ismerteti Rilke Rodin-tanulmányát, amely akkoriban jelenik meg magyar nyelven, 1925-ben Cézanne és Gauguin művészetét ismertető munkákat bírál, 1926-ban pedig Kállai Ernő nevezetes könyvét, az *Új magyar pikúrát* elemzi.

Rilke könyvecskéje tetszik a műértőnek, s tetszésének az ad nyomatékot, hogy ismer más, Rodin szobrászatát elemző tanulmányokat is, mint amilyen a „kedélyes párbeszédet” leíró Paul Gsellé. A bravúrt méltányolta Rilke Rodin-jellemzésében, amelyben a *Stundenbuch* költője nem tagadta meg magát. 1902-ben, amikor ezen a könyvön dolgozik Rilke, s „dalol és duruzsol, mint melegvörös szamovári téli estén . . . elcsodálkozik egy mozdulaton és szinte szimfóniát zeng egy lecsuklott karról”. Idézi az Örök bálványról szóló sorokat, hogy példázza, milyen a szíve szerinti művészeti írás. „És Rodin nagy, tiszta művészete feloldódik Rilke hangjaiban és hangulataiban. Rilke a valóságban titkára volt a hatalmas mintázónak, ebben a könyvben művei megzenésítője. Nem akarja megértetni és elemezni a művészet misztikumát, hanem szavakba zúgja, zenéli a márványok sima, csodás, halhatatlan rejtélyességét.”

1925-ben a „két nagy, nyugtalan keresőről”, Gauguinról és Cézanne-ról olvas és ismerteti könyvet. A Gauguinról szóló könyv francia szerzőjének azt veti a szemére, hogy engedett az életrajz csábításainak, a művész „keserű élete leírásának”, de nem figyelt eléggé a „művész titkos álmaira és törekvéseire, a művész helyzetére és hatására a holnapra”. De hiába keresi, írja kritikájában Szenteleky, a modern művészet egyik fő törekvésének, az egyszerűség megvalósításának a Gauguin vásznain látható változata kifejtését, annak jelzését, hogy Gauguin a „fáradt és összetett európai kultúrától való menekülésében jutott el egész a primitívségig, amely az ő egzaltált lelkületében inkább egzotikum lesz, mint egyszerűség”. A Cézanne-ról szóló recenziója alkalmat adott, hogy megcsillanjon Szentelekynek a művészettörténeti irodalomban való jártassága. Tristan Klingsor könyve kapcsán még két szakmunkára hivatkozik, s beavatottként ismerteti Klingsor könyvének „elevenül ható részleteit”, azt, hogy az „impresszionizmust meg akarja rögzíteni”, a sok levegő- és napfényvibrálást kemény kontrasztokkal váltja fel, és Cézanne „zengő, teli színekkel fest és hatalmas erővel szerkeszt”. 1925 novemberében Fra Angelico da Fiesole szentjeiről közli benyomásait lírai útirajzban, nem hagyva kétséget, hogy a műértő zárandokol Fiesoléba, s ott azt találja, amit azok a művészek, akiket ismertetett, elveszítettek, s életüket adták újbóli megtalálására: az élet mennyországának a képeit. Hiszen így beszél, miután négy strófában ünnepelte Fra Angelico freskóinak édeni látványosságait:

„Ez a te világod, Fra Angelico, – ó jaj – messze van az enyémtől, a miénktől, Firenzétől, a történelemtől s az egész földi élettől. Te imára kulcsoltad kezedet s csak azután nyúltál ecsethez és nem gondoltál többet a harcos, életveg életre. Nem gondoltál a győztes pisai seregre, mely végigharsonázta Firenze utcáit, az albiziak kemény dolyférére, vagy a Mediciek szívós és ármányos trónra jutására. Még az sem érdekelt, hogy Andrea del Castagno eltorzult orcájú Madonnákat fest a Santa Maria Nuovában, és hogy Fra Filippo vidám, érzéki lányokkal övezi a megkoronázott Máriát. Tőled messze volt a világ és az ember, a bűn és a lázas indulat. Te báva, bámész gyermek voltál, akitől messze jár a gond és a gonosz. Akit elkerül az árnyék és a vihar. Az Úr kiválasztottja voltál.”

Van olyan képzőművészeti könyv is az asztalán, amely csupán alkalom számára, hogy elmerengjen, és lírai tónusú nosztalgiákat fogalmazzon meg, a Fra Angelicóról szóló írásával rokon módon. Ilyen volt Ludwig Richter „kék füzete”, fametszetgyűjteménye, melyről 1926-ban írt *Gemütlichkeit* címmel. Nem művészi alkotásként elemezte a „gyerekes, kicsinyes” német biedermeier kori művész alkotásait, amelyek paradox módon úgy ragadták meg, ahogyan Corot ragadta magával, vagy pedig Bernini. Ezek a fametszetek „valami ódon, kuglófszájú, pézsmailatú meseországba” vitték – valójában abba a világba, amelyet „rég jónak” neveznek. S miközben egy-egy Marcról és a német expresszionizmusról szóló harsány cikkről beszél, amely a Los von der Gemütlichkeit jelszavát hangoztatja, azt kérdezte: „Hát van nekünk még valami kö-zünk a biedermeier langyos kedélyességéhez, a kuglófos, kerek életörömök-höz?” Majd folytatta: „Úgy hiszem, hogy a háború elvágta az utolsó fonalat, az

utolsó emléket is, mely a »régi jó világ«-hoz fűzött, az emberi lélek talán örökre elvesztette azt a csendes áhítatos mosolyát, mely Grenze, Reymond, Ommegauch vagy Barabás vásznain meg lett örökítve a sóvárgók, a csendes öröme vágyók számára. De tudni kell azt is, hogy az az idő is kicsinyes, gyáva, savanyú volt!”

A képzőművészet iránti érdeklődésének fontos dokumentuma Kállai Ernőnek (ő Kállaynak írta!) *Új magyar piktúra* című könyvéről írott recenziója 1926-ból. Ebben ugyan nem látszik tudomásul venni Fülep Lajos összefoglaló munkájának létezését, de jól ismeri Rózsa Miklósnak, kit 1927-ben „nagyon kedves és őszinte barátjának” mond, *Az impresszionista festészet* című könyvét. Ez tetszik ki, amikor szembesíti Kállai Ernővel: „Talán a különbség nem is annyira a piktúrában, mint az esztétikai ítélekezésben és értékszemléletben feltűnő. Rózsa csupa könnyedség, kalauzol, nem magyarázgat, ismertet, lelkesít. Mindenütt művészetet keres és mutat. Szavai frissek, tiszták és az optimizmus kerekké formálja őket, mint mosoly az arcot. Aki elolvassa könyvét, az úgy érzi, hogy virágos kertben sétál májusi délelőttön, s mikor leteszi a könyvet, megszilárdul benne a hit, hogy van és lesz magyar képművészet.” Rózsa Miklóssal ellentétben „Kállai súlyos és sötét. Csupa pesszimizmus, szigorúság, tárgyilagosság. Ha végigolvassuk a könyvét, úgy érezzük, hogy nincs magyar képművészet.” Szentelekynek nem rokonszenves Kállai ítélekező szigorúsága, „aprólékos itései” mivolta! Stílusa sem vonzó, „belefáradunk olvasásába”. Főképpen hogy nem tud lelkesedni, csupán megállapításokat tesz. Nehezményezi Kállai egyoldalúnak ítélt szemléletét, nevezetesen, hogy „mindenütt társadalmi vonatkozásokat lát, evvel magyaráz és bizonyít, ami sokszor helyes is, amennyiben a magyarázat szükséges, amennyiben a művész művészetében fontos szerepet játszik a külvilág, a korok eszmeharca, de irányokat és művészetet folyton csak evvel magyarázni és eszerint osztályozni – ez egyoldalúság és elfogultság”. Azt is elutasítja, hogy Kállai a „festői karaktert” és a „festőművészeti stílust” kéri számon a magyar festészetben olyan korban, amikor a „háború és a forradalmak mindenütt felborították a stílust, az egységes nemzeti jellemvonásokat és féktelen individualizmus dühöng Párizsban, Moszkvában, Rómában egyaránt”. Megütözködve jegyzi meg, hogy Kállai kispolgársággal vádol meg majdnem minden magyar művészt, holott, jegyzi meg Szenteleky, tudtával a kispolgárság nem esztétikai és művészetbölcseleti fogalom. Megjegyzi tehát, hogy az „még nem művészi értékmegállapítás, ha Benedek Péterről azt mondjuk, hogy kispolgár”. Arról a Benedek Péterről van itt szó, akinek 1923-ban volt sikeres kiállítása, s aki – Németh Lajos szerint – a legerősebb egyéniségű parasztfestő volt. Perlekedik Kállai Ernőnek azzal a nézetével is, amely szerint a magyar festészetet jellemző vonás a sírva vigadás, a clair-obscur kedvelése és a rapszodikus temperamentum, mert Kállai ezeket a jegyeket látja Székely Bertalan művészetén éppen úgy, mint a Ma körül csoportosuló alkotásain, nem riad vissza attól sem, perbe szállva megállapítsa Kállai Ernő ellenében, hogy azért nincsenek a modern magyar festészetnek irányai, mert kevés a múltja, tehát nem teremthette meg stílusirányait sem! „A magyar piktúrának

– állapította meg – nincs nagy múltja, ha van is néhány nagy ember.” Szerinte Munkácsy Mihálynak volt iránya, de az ő művészetéből nem következett új irány, mert „ő teljesen lezárja önmagát”, Szinyei-Merse Pál pedig elkésett jelenség: „Így nem szülehetnek magyar Cézanne-ok és magyar Picassók. Ha Monet és Pissaro nincsenek, nagy valószínűséggel Cézanne sincs, s ha Cézanne nincsen, úgy nagyon kérdéses Matisse, Marquet, Dufresne, Rouault, Braque művészi élete és eredménye.” Azt is megállapította, hogy Kállai Ernő könyvének „legszebb és legtisztább” fejezete A kubizmus és a konstruktivizmus című. Ugyanebben az évben készült, hogy megírja Őrület és képírás című tanulmányát, amely „főleg azt tárgyalná, mennyire tiszta művészetet alkothatnak teljesen antiszociális elmebetegek, valamint azt, hogy mennyi szizofréniás vonás van az expresszionizmusban, a dadaizmusban vagy az aktivizmusban”. Az előbbire többek között Van Gogh és Munkácsy Mihály a példája (Munkácsy két Krisztus-képe „már a legvirágzóbb paralízisben készült”), hiszen egy Picasso szürke magánember, de ziláltabb műveket alkot, mint az elmebeteg Van Gogh vagy Gulácsy Lajos. Ez a tanulmánya azonban éppen úgy nem készült el, mint ahogy terv maradt 1932-ben A Koch-bacillus szerepe az irodalomban című tervezett tanulmánya is.

Alapvető ízlésköréből nem mozdult ki akkor sem, amikor irodalmi recenzióit írta, így a Teophil Gautier Baudelaire-tanulmányának ismertetésekor, amely 1921-ben Tóth Árpád fordításában jelent meg magyarul. Gautier művével kapcsolatban is a műfaj kérdése foglalkoztatta, akárcsak a francia művészeket bemutató kötetek kapcsán is. Amit szeret a Baudelaire-ismertetőben, hogy Gautier nem csupán „művészi tanulmányt” írt, hanem egy kicsit a „szívét is odaadta ehhez az írásához”. De azt is megállapította, hogy ez a „hosszú lélegzetű essay fárasztó és bágyasztó olvasmány is egyúttal”. Érzékeli természetesen, hogy eljárt az idő Gautier jellemzése felett, a „sugarak és fényfoltok elhelyezkedése hűvösebb” ma már, míg Baudelaire „értéke és nagysága ugyanaz marad, ahogy Gautier először meglátta”. A jellemzésben a különös jelzők felfedezése adja örömét Szentelekynek: Baudelaire ízlése előkelő, nyugodtsága angolos, fölénye finom, szépségimádata csiszolt, unalma sötét, szenvedéle fojtott és fülledt. Megjegyezhetjük, hogy Szenteleky megítélése nem mond elent a későbbi Gautier-minősítéseknek jelentősebb mértékben.

1922 és 1924 között háromszor is foglalkozott Georg Brandes munkájával, mint aki jól megjegyezte a Pogány József a *Korok, emberek, irások* című magyar nyelvű kötetének bevezetőjében mondottat, nevezetesen, hogy „nincs Európa szellemi életének olyan kérdése és olyan problémája az utolsó negyven esztendőben, amiről Brandesnek ne lett volna mindig komoly és mindig érdekes mondanivalója”. Szenteleky 1922-ben Brandes Anatole France-ról szóló „markáns színrajzát” mutatta be, amely annak a Kultúra Könyvtárnak a sorozatában jelent meg, amelyben Rilke *Rodinja* is. Szenteleky – bár nem tartja kifogástalannak Brandes France-jellemzését, amikor azonban úgy jellemzi, hogy „vastag, vázlatos vonalakkal dolgozik”, akkor azt a módszert is előlegezte, amellyel maga is élni akar majd művészettörténeti összefoglalójában. Vi-

tatkozik Brandes jellemzésével, amikor azt írta, hogy ugyan „Brandes lélektani elemző módszerénél nem kívánhatunk jobbat, mégis nem érezzük a tökéletes, a feltárt, a megoldott France-ot”. Talál mentséget is: Brandes akkor készítette a maga France-tanulmányát, amikor még nem íródott meg sem *A fehér kövön*, sem *A pinguinek szigete*. 1923-ban Brandes görögországi útirajzát ismertette és azzal zárta recenzióját, hogy Brandesnek elhisszük, „nem Palesztina, hanem Görögország az emberiség szent földje”! Egy év múlva Brandes barátjánőjénél tett látogatásáról adott hírt, s bőven idézett Brandes leveleiből, amelyekben a magányról panaszkodik, és nagy együttérzéssel idézi és értelmezi ezeket a mondatokat.

Az 1920-as évek első felében fokozatosan kerülnek figyelmének előterébe az irodalmi olvasmányairól szóló recenziók. Lelkesedik Romain Rolland könyveiért: olvasta *Viharvirág* című „szép könyvét”, amely alkalmat adott arra is neki, hogy a „Párizs utáni bágyadt nosztalgiáját” emlegesse fel 1923-ban. A következő évben az *Anette és Szilvia* című regényét ismerteti, miközben önvalomás értékű mondatokat írt könyvismertetésében a szeretetről: „Újra érezzük, hogy a szeretet talán Romain Rolland legvarázsosabb anyaga. A legcsodálatosabb lelkeket gyúrja a szeretetből és a legtávolibbakat, a leghidegebbeket kovácsolja össze a szeretet tüzében. Gondoljunk csak Jean Cristophra, amelyben a szeretet mozgat, fennáll, békít, harcol és győzedelmeskedik. A szeretet, mely minden lélekben ott pihen, mint duzzadó csíra a földben, mely csak napfényre vár, hogy kicsírázzon.” Majd tovább: „Lelket rázó és békítő könyv ez, melynek komorságait és konfliktusait a szeretet oldja fel a legtisztább és leghatalmasabb harmóniába. S a lélek harmóniája – írja Romain Rolland – a mi igazságunk.” Érthető tehát Szenteleky elragadtatása e könyv olvasásakor, mert a „gyönyör és a csodálat áhítatát” érezte meg, és mint írta, e mű további köteteit a „gyönyörre várás türelmetlenségével” várja. Az évtized derekán foglalkozik a magyar irodalomban éppen akkor divatossá és ismertté váló Paul Géraldy műveivel. Szenteleky tömör jellemzése több, mint recenzió – egy harmadrangú író portréját készítette el, amikor ismertette a *Szeretni* című színművét (magyarul 1921-ben jelent meg), s úgy találta, hogy benne a lelki történések szaggatottak; az *Előzmény* című regényét, amelyet értékesebbnek tart Géraldy más szövegeinél, első helyen pedig a Te még én (Szenteleky-nél Te meg Én) című kötetének verseit vizsgálta, amelyeket Kosztolányi Dezső fordított magyarra, s adott ki éppen 1925-ben. Itt említi Géraldy ama valóságosságát, amelyet „könnyelmű őszinteségnek” minősít, s amely a versek népszerűségének a magyarázata is.

Nagy ismeretapparátussal dolgozott Papini-recenziójának írása közben. Szuverén kritikusi mivoltának dokumentuma ez a kritika, s igen meggyőző, ahogyan megítéli Papini világhírű könyvét, s e könyvvel kapcsolatos fenntartásait hangoztatja. Szemmel tartotta ugyan Fülep Lajosnak a magyar kiadásához frott bevezető tanulmányát, és ő is idézi Dante mondását Firenzéről, nevezetesen, hogy „ez a város minden gonosznak fészke” – illetve ahogyan Fülep idézi az Il nido di malizia tanta mondást, hogy „ez a belvillongás földi pokla”.

Szenteleky természetesen azt is tudja, hogy Firenze a longobárd szerzetesek és a liliumok városa. A legnagyobb kritikusi problémája megmagyarázni, mi lehet Papini könyve sikerének a titka, mert „ebben a könyvben a hívő nem találja meg a tiszta hitet, a kételkedő nem talál megnyugvást, a tárgyilagos történelmet kereső mindent kap, csak történelmet nem, a költői olvasmányra áhító olvasó pedig zuhogó, csörömpölő szavakat kap, melyek olyan nagy zajt csapnak, mint a szentírási kufárok Jeruzsálem templomában”. Véggkövetkeztetése ezzel kapcsolatban az, hogy „csak ötletnek, a terveknek van sikere, és nem a megvalósulásnak”. Itt mutatja meg Szenteleky, hogy mennyire járatos a Krisztus-értelmezések irodalmában. Ezt írja:

„Az ötlet, az elgondolás nagyszerűsége azonban így is érdekessé teszi a könyvet. Papini építeni akar s épített is az olvasó lelkében, de az alapzatra nem az a szobor került, amelyet ő szeretett volna. Papini Krisztusa nem az az egységesített, sok oldalról megvilágított és plasztikussá tett Krisztus, akiben az evangéliumok áhítata, Szent Ágoston rajongása, Kempis Tamás miszticizmusa, Bossuet gőgje, Renan meleg tudományossága, Nicolas szkepszise, Schenkel egyszerűsége, Holzmann ateizmusa, Bougand kedvessége és Lamennais álmodozása olvad össze középszerűségeket kedvelő tömegek istenségévé. Papini Krisztusa az ő egyéni Krisztusa túlélés kontúrokkal, a szélsőségek mérész hangsúlyával. Sokan – hívők és hitetlenek vegyesen – nem fogják tudni követni ezt az új Megváltót.”

Dicsóiti stílusát:

„Írása, stílusa sokszor vadnak mondható. Lépten-nyomon ilyen szavakba botlunk: szemétdomb, iszap, ganéj, trágya, kotyvalék, bordélyház, okádék, genny, szenny, fertőzés, rothadás és még hasonló színes, szagos, tarka és tüzes szavak rotyognak, bugyborékolnak, lángolnak és hánykolódnak a nyugtalan betűtengerben. Ilyen merészen modern hangon még nem írtak sem Jézusról, sem Krisztusról, a megváltóról, így nem írt sem Renan, sem Strauss, sem Parker. Olykor Bousset harcias ékesszólása lobban fel, de mindig valami modern, szinte expresszionista mellékfízzel.”

Papini 1928-ban is foglalkoztatta Szentelekyt, amikor a *Vajdasági Írásban* lefordítja *Egy nap* címen egy lírai szövegét, és ismertetést ír a szerzőről, amelyben ugyancsak stílusáról beszél: „Nagyszerű, szinte boszorkányos dialektikával, súlyos, ragyogó stílussal ír, olvasóját vagy rajongójává vagy ellenségévé teszi.”

Nemtetszését fejezte ki Miguel de Unamónu *Köd* című regényéről, míg melegebben beszél Feydeau *Consolation* című könyvéről, s azt állapítja meg, hogy ugyan „nem volt nagy súlya a francia irodalomban”, „mégis magán viseli a nemzeti bélyeget”. A kérdés azonban, amit ebben a cikkében vet fel, évekkel később foglalkoztatja majd igazán, amikor a „helyi színek” elméletével foglalkozik.

Ibsen-tanulmánya előadásként hangzott el a szabadkai Népkör Ibsen-emlékünnepevényén 1928. június 9-én, majd a *Bácsmegyei Napló* tette közzé június 10-én. Vezérfonala Hevesi Sándor *Henrik Ibsen, a tizenkilencedik század drá-*

maírója című tanulmánya volt, szempontjainak és állításainak egy részét ebből a tanulmányból kölcsönözte, amelyet a Benedek Marcell szerkesztette *Irodalmi miniatűrök* című gyűjteményben olvasott Rubinyi Mózes Ibsen-tanulmányával egyetemben. Didaktikai szándéka egészen nyilvánvaló volt: ahogyan a polgári világrend hatását ismerteti; ahogyan az ízlésváltozásokat szemléltetve beszél a „füllelt, gőgös, duzzadó barokkról”, az „étkélményekben pompázó és kábuló rokokóról”, az „egyszerű empírről”, a „szerény és színtelen biedermeierrel”, amely már a kispolgár diadalát jelentette a művészetek történetében, a tanár szemléltető szavaként hangzott el. A költészeti példák után (Goethe és Schiller helyett Heine „polgárabb lírája”, Lebrun és Delile helyett Victor Hugo és Musset) szögezte le: „A problémák, a világnézetek harcának igazi tere azonban a színpad. Ott törnek fel legtisztábban és legélesebben az új igazságok, az új konfliktusok.” Egy drámatörténeti szemle következett ezután, amelyben ismét csak azt adta elő, hogyan győz a polgári dráma a XIX. század világában. A klasszikus drámaíró – magyarázta – nem újításával tündökölt, hanem azzal, ahogyan a klasszikus hagyománnyal gazdálkodni tud az arisztotelészi drámaszabályok betartásával és a katarziszról szóló tan érvényesítésével. Következett mindebből, hogy a „felszabadult polgár” még nem jutott színpadra, a drámai konfliktusok ütközőpontjában sem a polgár állt. Lessing dramaturgiája a szálláscsinálója az új drámának, amelyben az írói leleménynek kell a drámai mesét kitalálnia, a színészek pedig a klasszikus hős helyett a polgári öltözetű embert mutatják a színpadon. Dumas például már azt kérdezi a *Kaméliás hölgy* írásakor: „egy jó családból való ifjú feleségül vehet-e kurtizánt”? Ez azonban még nem igazán polgári drámai konfliktus. „A polgári drámát – mondta –, a XIX. század drámáját egy nagy költő, egy merész, híres, lángeszű teremtő teremti meg: Ibsen Henrik.”

Az Ibsen-centenáriumkor azonban Szenteleky már azt konstatálja, hogy Ibsen problémái nem a XX. század emberének a problémái, azt a „forradalmi ízt”, amit Ibsen kortársai éreztek, az 1920-as években már nem érezni, s nehezen lehet érteni, mennyi akadálya volt az új dráma megszületésének. Ibsen arra tett kísérletet, hogy „sápadt, kicsi, ingatag jellemeket” vigyen színpadra, „akik szürkén, fásultan topognak végig az életen és a színpadon”. Majd tömör áttekintésben vonultatta fel Ibsen drámahőseit:

„A beteg jellemek, noha a mindennap lépten-nyomon ilyeneket mutat fel, Ibsenig ismeretlenek és számkivetettek voltak a színpadon, Ibsen megteremti a kórosan hazudozó Peer Gyntöt, a hisztériás Nórát, a hátgerincsorvadásos doktor Rankét, a vérbajt öröklő Oszvaldot, a Vadkacsa elmebajos Hjamárját.”

A Szenteleky tisztelte Brandes nevezetes Ibsen-tanulmányaiban Shakespeare-t emlegeti, Szenteleky Szophoklészre néz vissza, amikor jellemezni és minősíteni akarja a norvég drámaíró: „Az Ibsen-drámák nemes egyszerűsége és mély költőisége mindenesetre a Szophoklész korabeli antik tragédiákra emlékeztetnek, amellet minden Ibsen-drámában ott érezzük a XIX. századot, a polgári világ gyáva, beteg, keserű küzdelmét.”

És itt is a kötelesség kérdésénél állapodik meg, mely Szenteleky tevékenységének a tengelyében állt. Most is idézi Fichte erre vonatkozó mondatát, majd azt fejtegeti, hogy Ibsen drámáiban is ott a kötelesség eszméje, „mely ellentétbe jut az emberi szabadsággal”. Szenteleky Kornél ilyen módon Ibsenben a kötelesség tragédiáinak íróját festette hallgatósága és olvasói elé, részletesebben magyarázva a *Kísértetek* ilyen jellegű kérdését, szólva arról, hogy Alving-nének Manders lelkes értelmzése szerint „igenis kötelessége volt minden borzalmat elviselni, sőt eltakarni, egy beteg és az örületre ítélt fiút a világra hozni és annak iszonyatos lelki betegségét végigszenvedni”. S tovább: „Hiába lázadozik egészséges ellenérzése, emberi szabadsága, igazságszeretete: az ő kötelessége a tűrés, a takarás, a hazugság, a szenvedés. A tragikum magva itt a kötelesség és az egyéni szabadság összeütközésében van, akárcsak az ógörög tragédiákban.” Érzelmessé válik az előadás, amikor az ember dicséretét zengi – a „nagy, szenvedő emberét, aki örökkön harcol és örökkön elbukik”! Véggondolata is ehhez fűződik: „Ibsen éppolyan örök marad, mint amilyen örök költészetének tárgya: az emberi szenvedés.”

A moszkvai Művész Színház négy (talán öt) ízben is járt Jugoszláviában az 1920-as években. Az 1920-as és 1922-es vendégjátéka nem hagyott nyomot Szenteleky Kornél gondolkodásán, annál inkább az 1924-es, főképpen pedig az 1925-ös, amikor a nagy nevű orosz társulat színészei felléptek mind Újvidéken, mind Szabadkán. Szenteleky a szabadkai előadásokat nézte meg, s ha az (Y.) aláírású ismertető szerzője Szenteleky, akkor azt mondhatjuk, hogy az 1924-es előadások közül éppen azt az egyet méltatta, amelyet csak Szabadkán adott elő Sztanislavszkij és Nyemirovics-Dancsenko világhírű társulata, a Sztepancsikovo falu című produkciót. Lelkesedése mintha nem ismert volna mértéket: „Az orosz színészek, akik Sztepancsikovo falu lakosait ma este megszemélyesítették a szubotikai Városi Színház deszkáin, egyik zsebükbe behelyezték a budapesti Vígszínházat, a másikba pedig a bécsi Burgtheatert. Így nem tudnak színházat játszani sem Nyugat-Európában, sem Kelet-Amerikában; külön és tehetségesebb művészek talán akadnak a világhírű európai színésznagyságok között, és Moissi meg Wegener biztosan mélyebbek s egyénibebek, mint a mai darab ismeretlen nevű szereplőinek bármelyike, de jobb együttett produkálni ennél a turné-társulatnál, legföljebb a Hudozsesztvenyi Színház teljes gárdája tudna.” A kritikust a színészi alakítás mikrorészletei érdeklik: a Foma Fomicst alakító színész kézmozdulata, szájának ideges csücsörítése, a tiszta szerepében remeklő Tokarszkaja asszony, akihez „iskolába járhatna Jászai Mari és Rákosi Szidi”. Krizsanovszkaja kisasszony, akinek két szava hatására az „ember hátán átfut a hideg” . . . Egy évvel később is, amikor a „hudozsesztveniek” ismét Szabadkán játszanak, ugyanezeket a megfigyeléseket teszi: „Krasznopolyszka asszony mosolya vagy Sarov úr arcrángása élménnyé mélyül a lelkünkben, melyre nagyon sokáig fogunk emlékezni.” Nehez dicsérni az orosz színészek játékát, írja, hiszen a nagy jelzőket már elhasználták az európai színészet jeleseire, többek között egy Moissire, Varsányira! Ez a Szenteleky-kritika különben az, amelyet Gerold László a vajdasági ma-

gyar színikritika két háború közötti jelenségeinek ismertetésekor dicsért, nevezve „inkább jegyzetnek, élménybeszámolóknak, színházi esszének” – mindenképpen a legjelentősebb írásnak az orosz művészek vendéggjátékáról. Így ír: „Ez a mozdulat az őszinte öröme. Az a két ránc a homlokon a gyanakvásé, a megrándult szemöldök a türelmetlenség kezdete, ez a kemény tekintet a kételkedésé, ez a kinyújtott kar a reménytelen várásé, az ajaknak ez a finom megrándulása a legélesebb fájdalomat jelenti. És milyen tökéletes nyelvezete van a sóhajoknak, rikoltásoknak, kacajoknak, zokogásoknak, jajoknak, üvöltéseknek és nyöszörgéseknek! Az érzések, a lelki állapotok legfinomabb árnyalatai is kicsendülnek a hangból és érthetővé válnak a mozdulatban. A lelkük pontos képét vetítik játékuikba.”

Szenteleky Kornél lelkes kritikájára Dettre János reflektált három nappal később, erre ismét csak három nap múlva, 1925. május 9-én válaszol, elfogadva ugyan kritikusanak ellenvetéseit, de fenntartva mégis alapvető téziseit a moszkvai színház értékével kapcsolatosan. „Kedves Barátom, szomorúan, csüggedt fejbólintással kell igazat adnom Neked, hogy eltévedtünk, messzire vetődöttünk haladástól, kultúrától, új csodák forrásától. Eltévedtünk, partra vetődöttünk, s életünk vonala, mely egykor hittel, bizakodással emelkedett, most laposan lankadatlan lett álmos horizontok fölött. De azt nem tudom és nem akarom hinni, hogy teljesen elszakadtunk az »áldott viharok«-tól. Ó, nem. Ha más kapocs nem is, de az örökös, olthatatlan vágy, mely mohón szív magába minden eltévedt sugarat, minden felénk hulló csöppet, valahogy fenntartja az összeköttetést.” Mintha önarcképéhez keresné a jellemző vonásokat, amikor így ír: „Ha lelkünk elég érzékeny távoli morajok és gyönyörök megérzésére, akkor nem hiszem, hogy végleg és valaha elveszítenők a kapcsolatot. Ha a kapcsok megszakadnak, úgy annak oka elsősorban a szeizmográfban keresendő: lelkünk érzékenysége csökkent, halottá tespedt, a közöny köpönyege kérgesedett köréje.” Azután az esztéta bűvészmutatványa következik, hogy ne hagyjon kétséget esztétikai ítéleteinek megalapozottságáról. Emlékeztet a Kant-féle „Einföhlungra”, idézi Volkelt esztétikájának tételét arról, hogy nem lehetséges a teljes mértékű elfogulatlanság, Spinozára mutat és a „száraz” Arisztotelészre, azután Plotinusra és Schopenhauerre, hogy bizonyítsa, mennyire fontos a műalkotásnak az emberre gyakorolt hatása! Ebben a felfogásban nézte a moszkvai művészek produkcióját, mint írta, „bíboros boldogsággal”, de ugyanolyan örömmel ül be a Comédie Française „parókaszágu zsöllyéjébe” is. „Pedig – vallja be – igazán és egyedül a moszkvai Mali teater futurista meg dadaista előadásaira kíváncsi.” Idézi a *Törekvések és irányok a modern művészetben* című tanulmányának egy helyét, amely arról szól, hogy egyik irányzat sem örök érvényű, amikor delelőjére ér, egy másik irány jelentkezik. S mert alkalom adódik a Moszkvai Művészszínház Médeia-előadását dicséri (ez azt is jelenti, hogy nemcsak Szabadkán, hanem Újvidéken is ott űlt a nézőtérén), amikor írta: „Még csak azt, hogy a hudozsesztveniek nem elvakult szolgálói a naturalizmusnak. Ennek legjobb cáfolata a Medea előadása, amelyen stilizált díszletek, stilizált maszkok és a valóságtól eltávolodó rende-

zési törekvések voltak, úgyhogy valami vallásos, dionizikus áhítat lengett a színen és a nézőközönség felett.”

1926-ban is foglalkozott Szenteleky Kornél a moszkvai Művész Színház vendégjátékával – visszhangjaként kissé az 1925-ös polémiájának, *Itt jártak a hudozsesztveniek* címmel. Mindössze kétbekezdésnyi tudósítása ez az 1926. április 22-én megjelent. Az elsöben azt állapítja meg, hogy az új színészekkel felépő társulat makulátlanul demonstrálta a színház nagy korszakának játéktílusát, hiszen a „hudozsesztveni” fogalma éppen annyira pontosan körülhatárolt, mint az, hogy „orosz író”. A másik bekezdésben egyértelműen a Dettre Jánossal folytatott nyilvános eszmecserejét hozza fel: „Tavaly – ó, mly messziről integet felém a múlt és az elsodródott jóbarát – e hasábokon vita folyt a hudozsesztveniek játékmódoráról.” Így idézte a Jugoszláviából kiutasított szerkesztőt és vitapartnert, hogy ismét leszögezze, „lezárt irányt” képviselnek az orosz művészek, de „teljes és tökéletes művészek ők”! Az európeér ember néz maga körül az utolsó mondatokban, és újfent megfogalmazza, ami gondolkodásának középpontjában áll: környezete parlagiasságának és a művelt világnak ellentéiteit. Műalkotásként kellene értékelni a moszkvaiak játékát is: „Meg kellene becsülni őket, miként azt is meg kellene becsülni, ha Manet, Monet vagy Pissaro műveiből rendeznének kiállítást valamelyik lomha, lapos, alföldi városunkban. De a kaucukgalléros városatyáknak kedvesebb egy háromszínű olajnyomat az áporodott szagú korcsmaszobában, mint az egész francia impresszionista festészet s az oroszok játékánál jobban tetszik a vörösbor színjátásza a szombat esti lámpafényben. Bizony, így van ez erre mifelénk: a művészet sápadt, éhező mostoha leánya ennek a zsíros, tespedt, horgyogó rónaságnak.”

Amit Szenteleky Kornél a *Törekvések és irányok a modern művészetben* című tanulmányában a zenéről szólva elmulasztott, azt *A zene gyászindulója* című 1925. július 10-ei írásában pótolta. 1924-ben az expresszionista zenét mutatta be Schönberg, Sztravinszkij, Bartók nevével fémjelvezve a művészi teljesítményt. Új cikkében továbbmegy, mert nemcsak azt közli, hogy megváltozott a zenei ízlés, hanem a változásokat is nyomon követi. Ezt bizonyítani emlékeztetett arra, hogy nem is olyan régen Schönberg Pelleasának előadását hagyta ott a közönség, Sztravinszkij pedig kigúnyolták, az 1920-as évek derekán azonban hangversenyeikre már nem lehetett jegyet kapni. Pedig a zenetörténet egyik legnagyobb fordulata játszódott le, hiszen az „új zene lerombol mindent”, mert a zene sem zene már, „hanem egy lelkiállapot hangban való közvetlen kifejezése”. Majd így folytatja: „Hatalmas, orkánszerű megrázkódtatás ez, amely mellett rendre fuvallattá enyhülnek az eddigi forradalmárok: Palestina, Gabrieli, Debussy vagy Wagner.” Ebben a fordulatban hangzanak fel a desszene hangjai között a „néger túlkölés és kalapálás” zörejei-zajai is, pedig – írja Szenteleky – még nem jelentkezett a „nagy jazz költő”, egy „jazz Wagner, aki sajátos muzsikát csinál, és akkor a jazz is komoly és veszélyes rombolója lesz az eddigi európai zenének. A zene csarnoka pedig recseg és ingadozik, akárcsak büszke hazája: Európa.” Hivatkozik egy német tanulmányra

(Arnold Schering: Die expressionistische Bewegung in der Musik), és annak nyomán közli, hogy az új zene valódi neve: hangkifejezés. A dzsessz történetének korai szakaszában írt így, és ez érdeklődésének tágasságát, információinak napra kész voltát láttatja.

Amikor 1928-ban a *Vajdasági Írást* szerkeszteni kezdte, az európai művészeti törekvések ismertetése terén változás figyelhető meg nála. A szabályos recenziókat arcképminiatűrök váltják fel: ezek vezetik be az *Idegen költők* cím alá fogott műfordításokat. A folyóirat két évfolyamában írt Giovanni Papiniról, Jules Romainsról, Ada Negriről, Paul Claudelről, Rainer Maria Rilkeről, valamint Ivo Andrićről és Ivo Vojnovićről. A miniatűrök elgondolásában minden bizonnyal Kosztolányi Dezső *Modern költők* című könyvének megoldásait követte, de a tömör s lényegyet látó jellemzésben már versenyre kelt mintaképével. Van arcképe, amelyben hűségesen követi Kosztolányi jellemzését – így az Ada Negriről szólóban, míg a Giovanni Papini jellemzésben a maga Papini-kritikájára támaszkodhatott. Erőteljesen jellemzi Paul Claudel, Jules Romains, Rainer Maria Rilke, de Ivo Andrić írói mivoltát is. Beavatottsága az irodalmi történésekbe ezekben a portrékban is szembeötlő: ismeri és sorolja a műveket, velük a releváns adatokat az írókról. Claudel 1928-ban Franciaország tokiói nagykövete – „nagy költő, talán a legnagyobb, a legköltőibb az élők között. Lírája oly hatalmas, sok hangú, mint százregiszteres orgona, amelyen az emberi érzések és gondolatok minden válfaja és változata felcsendül . . . Versei tulajdonképpen a zsolttárok modern folytatásai, olvasójukat bibliikus áhítatba kábítják. Claudel költészetének igazi és változatlan éltetője hatalmas és eszményi katolicizmusa . . . s ezért katolikus lelke átkarolja a világmindenséget.” Rilke is ilyen jellemzést kap: „Inkább romantikus, mély áhítat zsolozsmázik csiszolt formái tökéletességben tündöklő verseiben. Hite nagy és nemes, legtöbbször misztikus magasságokig lángol és megvilágítja minden misztika magvát: az Istent.” Ugyanezt a gondolatot rögzíti Jules Romains verseivel kapcsolatos észrevételeiben is: „Elsősorban lírikus természet és lírájából valami mély, lelkes, programszerű hit tör fel: az egytelkűség, unanimitás . . . Minden érdeklődése, rokonszenve, költői láza az egyetemességé, a mindenségé. Egységes életűnek látja a tömeget, a Várost, Európát és lelke felolvad, szétfolyik ezekben a nagy egységekben.” A mitikus egység és misztikus magasság korabeli francia és német énekeseit mutatta tehát be a *Vajdasági Írásban*, rendre azokat, akik tulajdonképpen megtértek és misztikába menekülő lelkek voltak. E felfogásnak egészen személyes háttere is volt, miként Szattler Katinának 1928 januárjában vallotta: „Az utóbbi időben többfajta válságot úsztam meg. Keresések, átalakulások, újabb érték- és igazságformálások, újabb célkitűzések. Revízió alá vettem az istenség fogalmát, néhány vallásfilozófiai írás elolvasása újabb lehetőségeket tárt fel, változott irodalmi ízlésem és értékelésem, kerestem új titkokat, új szépségeket. Új megértéseket kerestem, át csoportosítottam a fogalmakat és az ítéleteket, szellemi nagytakarítást csináltam az agyi bútorzat átrendezésével.”

Az ilyen esztétikai nézet és lelki revízió az ideológiának a fasizmusban megfogalmazott formáját egyértelműen elutasította *Fascista művészet* című cikkében a *Vajdasági Írás* 1929. március–áprilisi számában. Ezekben a hónapokban érik az *Isola Bella* terve, írja verses útinaplóját, s emlegeti Domizio Torrigiani nevét is. Cikkének megírásához átnézte az olasz fasiszta sajtót. Idézzet Mussolini beszédéből: „Un’ re dei nostri tempi, un’ arte fascista!” Címeiket emleget: a *Pegazust*, a *Revista d’Italiát*, a *L’ arte fascistát*, a *Critica fascistát*. Feljegyez neveket: Marinettiét és D’Annunzióét, Serafino Ricciét, Pericle Ducatiét, Ugo Mareschalciét. Ilyen módon igen nyomatékosan szögezheti le: „A fasizmus kemény és szűk kerete miatt nem lehet kedvező talaja egy új művészetnek. Fascista művészet nincsen és nagyon kevés valószínűség van arra, hogy ilyen fejlődjön, vagy éppen korszakot alkosson, mint a *rinascimento* vagy a *rokokó*. A fasizmusnak nincs olyan általános eszményi ereje, mely indítást, tartalmat adhatna egy új, egy sajátos művészetnek. . . Az olasz művészetben a görög mitológia és elsősorban a kereszténység adott lelket és lendületet. Alig hihető, hogy a száraz és szigorú fasizmus felvehesse a versenyt a mesének, a hitnek varázsával, ihletével, eszmei gazdagságával és vágyott végtelen világgal.”

Szenteleky európai szemhatára az évtized végén mintha beszűkült volna: nem fordított hátat az európai művészeti jelenségeknek, de szövegekben megmutatkozó figyelme a hazai, a magyarországi, valamint erdélyi jelenségekre reagált elsősorban. Erre a legjobb példát Julien Benda könyvével való találkozásá kínálja. 1928. október 6-án kérte Mladen Leskovacot, hogy vegye meg neki a belgrádi francia könyvesboltban a híressé váló könyvet: „Nagyon érdekel ez a könyv és talán írnék is róla. Benda könyve már egész lavináját indította meg a reflexiós cikkeknek, talán nem sokat árt, ha én is szaporítanám egy-egy ezeknek a cikkeknek a számát.” Október 24-én már Szattler Katinkának lelkendezik: „Egy nagyszerű könyvet olvasok, mely elkápráztat nagyszerű meglátásaival. Babits Mihály írt róla a *Nyugat* szeptemberi számában. Szerzője Julien Benda, címe *La trahison des clercs*. Az írástudók árulása. Minden sora csupa megkapó nagyszerűség, csupa tiszta és egyszerű világosság. Csak egy-két fejezet címét fordítom itt le mutatóba: Az írástudók átveszik a politikai szenvedélyeket, – Az írástudók politikai szenvedélyüket beviszik az írástudói működésbe, – Az írástudók tételeikben a politikai szenvedélyek játékát játszószák. Magasztalják a különlegeshez való vonzalmat és meggyalázzák a mindenség érzését. – Magasztalják a gyakorlatiashoz való vonzalmat és meggyalázzák a szellem szeretetét stb. Ami az utolsó száz évben hazugság, gazemberesség és gyalázatosság történt az írásban, az érthetővé, világossá válik ebben a könyvben. Hogy visszaéltek tudásukkal az írástudók! Visz, fűt, elképeszt ez a nagyszerű éleslátással és fölényel megírt könyv.”

Amikor azonban 1932-ben megírja esszéjét és a *Kalangya* 1932. szeptemberi számában közlésezi *Írói felelősségünk* címen, már a maga körülményeire és a vajdasági magyar irodalomra figyel, mintha Benda könyve csak apropója lenne egészen konkrét „üzenete” megfogalmazásának. Figyel természetesen a

francia író okfejtésére, de még inkább arra a visszhangra, amit Berde Mária-nak a „kisebbségi viszonyokhoz alkalmazott” írásában hallott meg. Szenteleky az írását azzal a megállapítással kezdte, hogy Benda könyve nagy és tartós hatású volt, mert „igazságait szinte nap-nap után bebizonyítva látta”. A régi író, magyarázta, az igazságot kész volt életét is áldozni, a leírt szó szentségébe vetett hit csorbítatlan volt, az író felelősségének tudatában alkotott, hitt abban, amit hirdetett, s tehetett, mert az irodalom, az írott szó még nem kommercializálódott, tehát az író nem függött sem az államtól, sem párttól, sem a divattól vagy az olvasók kegyétől. Ám, a „régí írástudók hősies és megrázó példái ma már a történelemé”, s ezért a materialista világszemléletet okolja, amely „elűzte a nagy eszményeket”, de trónra ültette a megalkuvást, a felelősség kijátszását. „Van, aki ma a fasizmust dicsóíti, pedig tegnap még elszánt ellenzője volt, a tegnap szélsőséges istentagadója ma Krisztust dicsóíró könyvet ír, a forradalmi költő pedig langyos, szirupos történetekkel keresi a közönség kegyeit.” Nincs jó véleménye tehát Szenteleky Kornélnak az írástudókról: „A lényeg ma mégiscsak a langyos jólét, amelyet a hitetlenség, a gyáva megalkuvás biztosít az író számára. Az író már nem is gondol arra, hogy az eszmények és igazságok hirdetője legyen, görnyedt, tétova tekintetű szolgája lesz alacsony, kicsinyes érdekeknek, szeszélyes pillanatoknak. Így árulják el az írástudók az igazságot.” Babits Mihály nevezetes esszéjének tükrében is megállja helyét ez a terjedelmében is kis esszé tehát!

A *Mi Irodalmunkban* könyvismertetést ír Vladimir Vojrinskynak *Tények és számok Európáról* című könyvéről, de inkább a könyv kiadójának a neve: Pan-europa Verlag bír érdekléssel, hiszen mintegy Szenteleky „dunai kultúrtervének” a gondolatát előlegezi, akárcsak a *Kalangya* első számában Hanns Gobschnak *A téboly Európája* című könyvének ismertetésével. Nagyobb lobbanása egy volt az évtized fordulójának időszakában: a *Beteg művészek „beteg” művészete* című polémikus írásában ismereteinek csillogó vértjében lépett fel, hogy visszautasítsa annak a budapesti orvostanárnak állítmását, aki „történetesen a rektori székben ül”, mert „mint venerológus mond ítéletet művészi alkotásokról” és Ady Endréről. Az „örültnek” kikiáltott új művészet mellett érvel, mondván, azok a kritikusok és egyéb ítéletmondók, akik az egészség nevében pálcát törtek művészek felett és utasították el művészetüket, feledésre vannak ítélve, míg az elítélt művészek alkotása múzeumok kincsei. Picassóról, Gleizesről, Archipenkóról, a múlt századból Delacroix-ról, Manet-ről, Cézanne-ről van szó. De elfeledték már azt az embert, aki Petőfi iszákosságát, Strindberg betegségét emlegette. „A modern orvostudomány, különösen a pszichoanalízis nagyon értékes leleteket bányászott ki az alkotó lélek mélységeiből – írta. – Ma már jobban meg tudjuk érteni Van Goghot, Hölderlint és Strindberget, akik vitathatatlanul örültek voltak, közelebb érezzük az alkoholista Poe-t, az epileptikus Dosztojevskijt, a tabetikus Heinét, a mániás-depressziós Berliozt, a mazochista Rousseau-t vagy a többi sok száz geniális teremőt, akiket az orvostudomány kihámozott abból a misztikus és hátborzongató lepelből, amelybe még Lombroso burkolta őket. A génius, a művész emberibbé vált.”

Visszautasítja tehát a művészi szempontok körén kívül eső vizsgálódási és ítélezési pontokat. Nem lehet és nem szabad a mérőeszközöket felcserélni, állította, ezért a „művészi alkotások értékmegállapításánál semmi helye sincs az orvosi patológiának és diagnosztikának.” Majd folytatja: „Egy Maupassant-novellát, egy késői Munkácsy-képet vagy egy Ady-verset nem lehet a Wassermann reakció eredménye szerint megítélni, Cézanne vásznait nem lehet a Nylander próbától függővé tenni, másképpen Reviczky költeményeit se értékelhetjük aszerint, hogy mennyi Koch-bacilust találtak köpetében a versek írásakor.”

Egy mondatban elárulja azt is, hogy tudja, milyen új vonásokat hordoz az új kritika: „Igaz, hogy a kritika ma már elhagyta az esztétikai elveket, Platón, Arisztotelész és Plotinus tanításait, sőt távolodóban van Kanttól és Hegeltől is, egyre több lélektani, eszmetörténeti és szociológiai elem vegyül beléje, mialatt az új idők művészete is elköltözött a klasszicizmus meg a l'art pour l'art fellegréiből.” Egy egész bekezdésben kel Ady védelmére, mert a betegséget a költő ellen fordító rektor megbélyegezni akarta a nagy költőt a bőrgyógyász ítélszéke elé cibálva.

1926-ban már alakot öltött és éveken át dédelgetett témáját írta meg ebben a tanulmányában, s már akkor, mint Szattler Katinkának írta, tagadta a patológikus művészet fogalmát hirdető nézeteket, ugyanis a legtöbb szakmunkában a „patológikus művészetről” van szó. Ő pedig vallja: „Nincs egészséges és nincs beteg művészet. Picasso és Gleizer tudtommal józan, szürke emberek, művészetük mégis sokkal ziláltabb, mint például az elmebeteg Van Goghé vagy Gulácsyé.”

Néhány könyvismertetés őrizi még a *Kalanyában* Szenteleky Kornél európai érdeklődésének tényeit; egy Pitigrilli-könyvet kommentált, Sigrid Undset *Pogány szerelem* című regényét ismertette és Henrik von Loon Rembrandt-könyvét bírálta igazán tájékozottan. Szuverénül mond ítéletet mind a három könyvről. Jól érzékelhető ez Undset esetében, amikor így kommentált: „Sajnos, Undset asszony alakjai nem emberiek. Ő állandóan azt hangsúlyozza, ami az akkori embereket megkülönböztette a maiaktól, pedig a mindig megkapó az a közös emberi vonás, amely örök és változatlan térben és időben. Ki törődne ma Antigonéval vagy Don Quijotéval, ha nem látnók meg bennük a ma emberének fájalmát, fintorát, fenségét és örök problémáját.” Nem is értékeli nagyra Sigrid Undset művészetét, és vitatta a Nobel-díjra érdemes voltát is. De hogy ismerte a jó norvég irodalmat, felhozott példái igazolják, mert említi Knut Hamsun és Hans Kinch nevét. Egészen részletesen írt 1932-ben Henrik von Loon Rembrandt-könyvéről, amely valójában az író kilencedik fokú őseinek, Jan von Loonnak, Rembrandt barátjának és orvosának kortársi feljegyzéseit tartalmazza. Szenteleky recenziójában összeveti Von Loon írását Giorgio Vasari művével, és a holland orvos feljegyzéseit dicséri. De azt is elmondja, Amszterdamban járt abban a könyvesboltban, amelynek külön osztálya volt a Rembrandtról szóló könyveknek. Végül azonban Émile Verhaeren Rembrandt van Ryn című, magyarul 1913-ban megjelent könyvének záróré-

szébből azokra a mondatokra hivatkozik, amelyek a maga milió-elméletével is feleselnek: „De hiába ismerjük meg Rembrandt emberi életét, végül mégis csak Émile Verhaerennek kell igazat adnunk, aki Rembrandtról írott könyvében azt állítja, hogy a lángész halomra dönti a milió-elméleteket. A lángész örökkön érthetetlen és csodálatos marad.” Ezt Verhaeren így írta: „Mint elmondottuk, ő teljesen felszabadította magát a kor és a milió nyűge alól. És ennek valóban így kellett lenni, hogy egyedül a magáé, egyedül képzeleté és álmainak országáé legyen. Így lendül ő ki egész természetesen az alkotás terére teljes mivoltában.”

A lelkes európeér tehát élete végén kritikusi fenntartásait hangoztató írástudóvá lett!

HATÁRSÁV, TELEP

A budapesti Kossuth-klubban megtartott irodalmi est bevezetője

B Ö N D Ö R P Á L

Maurits Ferencet és Sinkovits Pétert, az 1968-ban megjelent, *Hol ó hol* című, fiatal költőket bemutató antológiában ismerhette meg a jugoszláviai magyar olvasóközönség, irodalmunk középnemzedékéhez tartoznak tehát. Ritkán megszólaló, de a költészethez mégis visszatérő alkotók mind a ketten. A megközelítően egyidejű indulás ellenére két végletesen különböző költői világ rövid bemutatására vállalkozunk ezúttal.

„Írni és festeni: mindkettőt ugyanaz a szó jelölte a régi Egyiptomban” – áll Maurits Ferenc 1970-ben megjelent, *Piros Frankenstein* című rajzmappájának elején a mottónak választott mondat. Érthető, hogy a festő, aki rajzfüzetébe néhány versét is becsempészte, a költészet és festészet közeli rokonságára hívja fel figyelmünket, de az igazat megvallva, amikor nem rajzol, hanem verset ír, Maurits másképpen tartja kezében a tollat. Mikor verset ír – ócska szójáték, de lényegre tapintónak érezzük –, Maurits, a festőművész nemcsak arról feledkezik meg, hogy festő, de arról is, hogy művész. Ennek az előnyei és hátrányai alakítják a versét különbözővé: inkább érvényes ez az 1976-ban megjelent első verseskönyvére, a *Telepre*, s kevésbé a hét évre rá kiadott *Miniatur galériára*.

A Telep Újvidék elővárosának a neve. A második világháború utáni években még tisztán magyarlakta, ma már csak nyomaiban létező városrész, a festő (és költő) gyermekkorának a vidéke. Vagyis az emlékezet egy érzelgős költészet lehetőségének tájkain kóborol, a költő újra a félárva szemével néz körül egyfajta gettóban. Hogy ennek csapdáit elkerülje, Maurits versbeszédét teljesen lecsupaszította; kopár kijelentő mondatok követik egymást költeményeiben. Látszólag csupán tényeket közöl: mindennapi és különös eseményekről számol be, különcökről és egyszerű emberekről rajzol portrét. Látszólag. A poénra hegyezett verseknél figyelhető meg könnyebben, hogyan billenti a költészet irányába mondatait Maurits, élvezhetőbben viszont ott, ahol lehetetleny,

alig észrevehető hangsúlyváltoztatással teszi ezt. Minimális eszközökkel költészetté nemesített szociográfiai jegyzetlapok a *Telep* emlékező versei.

Tarkább, gazdagabb a *Miniatur galéria* versvilága. Kultúrélményeinek versbreviáriumáról lévén szó, ez érthető is. Találunk ugyan példát előző kötetének módszerére e könyvben is, de általában itt már neki is meg kellett szenvednie a szóért, megküzdnie a képert. Paradoxon ez: második kötetének versei kevésbé expresszívok, mint az elsőnek ösztönös telitalálatai, de költőivé itt ért be végérvényesen Maurits Ferenc.

Harmadik verseskötete jelent meg az idén Sinkovits Péternek, a *Határsáv*. Az 1976-ban megjelent *Drótsövény* és az 1983-as *Mélyrepülés* világában találjuk magunkat újra. Sinkovits irodalmi elődeit az olasz hermetizmus költőiben véljük felfedezni. Nem Montale zártabb, inkább a fiatal Quasimodo lazább építkezése ez. Több mint fél évszázad és kétezer mérföld a távolság. A vegetáció nem örökzöld, a házak nem kövekből, de földből és agyagból, kevésbé tartós anyagból épülnek. Ott bárkák korhadnak a tengerparton, itt csőszkunyhók roskadnak össze. Romlandóbb anyagból vannak a pannóniai kisvárosok, mint a szűk utcácskájú halászfaluk. És a pusztulás bűzét sem nyomja el a tenger sós illata. De a társadalom hullámvásárai nagy hasonlóságot mutatnak, itt is megtörtént már egy *marcia su Roma*. De akkor is: egy szelídebb szürrealizmussal keresztezett hermetizmus hangján megszólalnia a költőnek? Korszerűtlennek lennie? A költészet mindig valaminek ellenére születik. Például az elvárásaink, az előítéleteink ellenére. Így lesz harmadik kötete az előzőek szerves folytatása, és mégis más. Ma már nem, vagy ritkábban, érzélgős; kedvetlenebb, de keményebb. Tudja, hogy: *erősnek tett / gyöngének az erény / bölcsnek az egyensúly-remény // a hírmondó szava pedig / száll leng valamerre* – de akkor is mondja csak tovább, amit mondania kell. Közben, a korszerűtlenség jegyében azt is, jelmezeket cserél, tógát ölt, majd frakkot. Udvari zenészek, római történetírók, párbajhősök lépnek színre. Váruddarok, paloták bálterme – már-már ellenszenvünket kiváltó, de legalábbis viszolygást keltő, csiricsaré kulisszákat állít be verse háttereként Sinkovits, hogy aztán hirtelen ötettől vezérelve, kitolja őket versének színpadáról, és mi meglepődve pillantjuk meg ekkor a kulissza mögött, a kulissza helyén felbukkanó ismerős kis utcácskát, melyen útan munkára, vagy onnan hazafelé, naponta végigsietünk; lehetséges, hogy holnap városunk hangulatos, meghitt kis zugait is, mint egy festett kulisszát, kitolja e közép-európai nyikorgó padlójú színpadról egy még ügyesebb bűvész, vagy az emberi butaság? Lehetséges. Naponta tapasztaljuk. Többek között erről, erről is tudósítanak Sinkovits Péter többszörösen áttételes versei. Ma már kevésbé metaforikusan ugyan, mint tegnap, de annál nagyobb elszántással.

IRODALMI MŰZEUM

PÓTLÁSOK A BECSKEREKIEK CÍMŰ KÖZLEMÉNYHEZ

SZENTELEKY KORNÉL NEKROLÓGJA MARA JENŐ
(EUGEN MAYER) HALÁLA ALKALMÁBÓL

Nem volt szorosan vett író, mégis hozzánk tartozott. Bizonyos vagyok benne, hogy fiatal korában jó verseket és finom – talán Lovik Károly ízű novellákat írt, de később csak együttérzése maradt meg a szép, nemes és hites írással. Elragadtatással tudott beszélni könyvekről, szinte átélte minden sorukat és gondolatukat. Nagy olvasottságát szerényen leplezte, szinte lopva ejtett ki néhány szót, amely nagy műveltségére vetett volna világot. De halkan, sőt sokszor titokban mindig velünk volt, mikor irodalmat akartunk csinálni, mikor tervezgettünk, megírandó és kiadandó könyvekről beszélgettünk. Sohasem volt passzív olvasó, vagy üres, olcsó terv-osztó: ő velünk érzett, írásainkkal, terveinkkel, panaszaikkal. Nem írt köteteket, de titkos, szinte észrevétlen szeretete mindig biztatott: érdemes dolgozni, küzdeni tollal és hittel, vággyal és szívvel! Soha nem lelkesített, de sokszor rájöttünk, ha kissé analizáltuk lelkesedésünket, hogy az tulajdonképpen Tőle származik.

Most mikor gyönyörű, délceg és örökkön szomorú alakja eltűnt az élet boruló horizontjáról, nem tudjuk még mit veszítettünk távozásával, hiszen munkája hangtalan, szinte személytelen volt. Azonban már most is érezzük, hogy hűvösebb lett. Az ő nagy, nemes, rajongó szíve már nem melegít bennünket, nem melegíti álmainkat. Mara Jenő nem írt köteteket, melyeknek értékét le lehetne mérni, de talán lelkesítő, jóságos szívének kihülése nagyobb kára a jugoszláviai magyar irodalomnak, mint néhány könyv, mely sápadtan bukik el a közöny kapuja előtt.

Sz. K.

A Mi Irodalmunk, 1932. I. 3.

Mayer Jenő Londonban 1909. VIII. 3-án kelt levelének címzettje Todor Manojlović. A levelet szeptemberi számunkban tettük közzé.

DOKUMENTUM

SZEMELVÉNYEK A XIX. SZÁZADI KISHEGYES HÉTKÖZNAPJAIBÓL

VIRÁG GÁBOR

A Kishegyes majdan megírandó monográfiájához gyűjtött anyagból válogattam az alábbi dokumentumokat. Első pillanatra érdekességként hatnak, válogatásomnak célja azonban ennél mégis több volt. Ráébreszteni az olvasót, mennyire nem ismerjük múltunkat és milyen nagy a mi adósságunk még. Csak néhány téma, amit az írások kapcsán megpendítetek: ismerjük-e például szűkebb környezetünk – néhai vármegyénk igazságszolgáltatását, jogszokásait, közbiztonságát, egészségügyét, állategészségügyét, falvaink úrbérrendszerét. Itt van például a vármegyei hóhér számlája: minden faluban volt akasztófa, a büntetés végrehajtásának színhelye. Él-e még ez a köztudatban? Hány falu háttérben található még ma is Akasztó-dűlő, Akasztódomb stb. Bulla Károly jelentését olvasva döbbenünk rá a néhai gyógyítások embertelen fogásaira, ma is elborzadunk a módszerektől. De nem hanyagolható el az 1869-es leltár sem, ami „avét” mezőgazdasági gépekről tudósít. Mikor kezdődött meg vidékünkön a mezőgazdaság modernizálása? Mezőgazdaságunk kultúrtörténete is várat még magára.

Csak néhány írás, és a kérdések, gondolatok sora merül fel az emberben.

A vármegyei hóhér napidíja és útszámlája¹

Specificatio

Azon Napoknak, és Bérnek, melyet én alább frott Tekéntetes Nemes Bács Vármegye rendelése mellett, midőn veszőzésre ítéltetett Két Rabokat úgy mint Mistinszky Jósefet, és Csizmár Jánost, Azon kegyes végzés szerint He-gyessi és Kunbajai Akasztó fánál exequaltam, meg szolgaltam

1°	6. Octobris Zomborbul Legényemmel együt indultam Kunbajára, a hol is hetfőn, és kedden Az Az 7 ^a 8 ^a Octobris Executio mellet mullatam minden napot 2 forintyaval fel vévén, az léssen	f. x.	6
2	Legényemnek azon 3 ^{om} Napra járandó bére		3
3	Azon Rabnak Csizmár Jánosnak Akasztófánál történt veszőzésiért Honorarium fejében		12
4	9 ^a Octobris Hegyesre indultam, és ott ide értvén Zomborba viszsa menetelt, három napot töltöttem az léssen		6
5	Legényemnek azon két napra járandó Bére		3
6	Mistinszky Rabnak ott történt meg veszőzésért Honorarium fejében		12
		Summa	<u>42</u>

Mely suma pénzt hogy Nemes
Vármegye Cassajabul fel vettem
sit supra

Anton Schmit

Sig. Nemes Militits 20 Oct 799

Urbarialis Contractus²

Melly Királyi Kamaralis Kulai Urasság részéről Tettes Nemes Bács Vármegyében helyheztetett Hegyes nevezetű Helységbeli Jobbágyokkal egyedül á Robottoknak megváltása iránt ezen folyó 1801^{dik} Esztendőnek November 1^{sd} Napjátul fogva következő Három Esztendőkre ugy mint 1804. Esztendőnek October utolsó napjáig /: ki vévén hogy ha az a Kameralis Jóság vagy Örökössen conferálatna vagy pediglen ideig Árendába ki adattna melyly esetre contractusnak ereje nem léssen /: á fellebb való Ratificatióra következő képpen tétetődött, ugy mint:

Először: Elöl látván, hogy á mostani környül állásokra nézve több Robotokra mint ennek előtte szüksége lenne az Urasságnak, annak okáért á Földes Urasság ezen Contractualis Három Esztendőknék folyassa alatt minden egész Helytül Esztendőként 26 3/4 vonyós vagy ezek helyett 53 2/4 Napi kézi munkát /: ide értvén á hosszú fuvart is á melyly minden egész helytül tsak 1 1/2 kézi munkára reducáltatik /: in Natura meg tarttya magának, á többi 52 gyalog Robotokat pediglen mindeneket 8 xjával (krajcárával, V. G.) meg váltani meg engedi; A melyly fély és Fertály helyekre nézveis essendő szám, és proportio szerént értetődik.

Másodsor: A házas Zsellérek, mivel ezek többnyire kereskedők, Mester Emberek, és Pásztorok szoktak lenni, és arra való nézve kereskedéseiknek, Mesterségeiknek és Szolgálataiknak Káros hátra maradása nélkül az Uras-

ság dolgaira nem járhatnak, az Urbarialis 18 gyalog Robottokat, ugy nem különben (megválthatják, V. G.)

Harmadszor: A házatlan Zsellérek más házokban lakván Urbarialis 12 Gyalog Robottokat fönt említett Contractualis áron az az 8 xjával Esztendőként kész pénzül meg válthatják.

Negyedszer: Minden Jobbágy ugyan, és Zseller a kinek háza vagyon az egy Forintból álló füst pénz, nem különben minden Helyes Jobbágy az Urbarialis Ucctualékért, vagyis konyhabeli állapotokért az ő külső fundussának minimumségéhez képest Esztendőként két Terminusra, ugy mint Szt. György és Szt. Mihály napra fog fizetni, a megváltandó Robottoknak az árát mind azon által minden fertály Esztendőnek elfolyása után meg fizetni köteles leszen

Ötödször: Ami Lakosokat vagyis más házában lakó Zselléreket illeti, mivel ezek többnyire vándorlók szoktak lenni, ezek ugyan minden Esztendőben Télnek elején az Urasság Tisztjei által, Helység elől Járóiknak jelen léteken számba vétetődni fognak, a megváltandó Robottoknak az árát minden azon által Esztendőként Szt. György napra, minek előtte tudni illik a Nyári munkára elosztanának, avagy más hová netalán Lakós képpen költözködnének, egyszerre le tenni kötelesek lesznek.

Ezen említett kötésekben meg álván fog ezen contrahens Hegyes nevezetű helység az ujjonnal el készült Földeknek, és Házaknak Conscriptioja szerint az Urasságnak Esztendőként adózni, ugy mint

Robotokban		Vonyos	Gyalog
Robottok			
194	2/4 Sessiotul 26 3/4 Vonyós Robottokat egy Summában	5202 7/8	–
	Avagy azok helyet Gyalog	–	10405 6/8
Kész Pénzül		f	x
230	Colonialis Jobbágyok és 50 házos zsellérek in Summa 280 házoktól 1 fjával számlálván	280	–
194	2/4 Sessiotul konyhabeli Adozásokért 51 xjával	165	19 4/8
	Ugyan annyi Sessiotul a Robottoknak megváltásáért mindeniktől 52 galog Robottot számlálván öszvösséggel 10114 Napokért 8 xjyyl	1348	32
50	Házos Zsellérek 18 Napjával egy-egy számlálván öszvösséggel 900 Napokért 8 xjával	120	
Egy Summában		1913	51 4/8

Valamint hogy tehát ezen Contrahens Helységbeli Jobbágyok á fönt számlált kötésekre és Contractualis Adozásokra önként, és szánszándékkal reá állottak, ugy ellenben a Földes Urasság részéről abban bizonyosakká tétettek, hogy ezen három Esztendők Contractusnak folyésa alatt se több Robottokat tőlük in Natura kivánni, se pedig á meg váltandó Robottoknak az Árát magyobbítani nem fogja

Mellynek nagyobb Erejére ezen Contractus mind a két részéről saját subscriptioval és pötsétléssel meg erősítettve Négy hasonló Exemplarban kiadott Kuian 31^{dik} Juliusban 1801.

Paulus Strássay
Provisor
PH

PH Josephus Kotsis Judex
Adamus Fabo Jurass
Andreas Sipos ”
Michael Ernyes ”

Toto q. Comunitat Regio
Caalis Poonis Hegyes

Coram Nobis quy Lelagi Testimonis

PH Damian Perchich ICottus de Bacs Vice iudlicum

PH Petro Latinovics Ejusdem I. Cottus Jurassore

A hegyesi bírót meglopták³

Az Történetnek le írása

Folyo 1813^{ik} esztendei Julius hóldnapnak 1^{sd} napján éjtszakának üdején Némely Gonosztevők reá ütvén Gubanits György Hegyesi Bírónak Kamrájára és annak falát ki ásván, abbol 245 rőf vásznat, 11 pár új Csizmát, 40 icze Vajat és 6 Sajtot örrozva el vittek – Melyet a Kárvallott több üdeig nyomozvá n reá nem akadhatott, míg végtére 26^{ik} Juliusban Feketehegyen nyomába akadván Kerekes Mihálnál 2 pár Csizmát, egy pár fehér ruhát, Kerekes Lőrincznél 1 pár Csizmát 2 pár fehér ruhát, egy darab szabatlan vásznat, Kerekes Sámuelnél 1 pár Csizmát meg talált, a többi holmik még oda vagynak – Ezeknek fel találása után a Gonosztevők meg fogattatván szoros kérdésre vonattattak, kik miként feleltek légyen azoknak vallásaikból ki teczik. Költ Feketehegyen 28^{ik} Juliusban 1813^{ik} Eszt.

Török Sándor, Ttes Ns Bács Vgye Eskütyte

Hegyesi Rablók és orgazdák⁴

Nagyságos Vicze Ispány Úrr,
Kegyeg Gyám Atyám!

A Nemes Vármegyének kegyelmes Sententiája szerint alol írottak számára Hegyesi Rablóktól 380 f. 42 xroknek kellett volna incassáltatni, de fundus nem léte miatt csak 200 ftok incassáltathattak, 180 f 42 xr pedig fizetetlen vagyon.

Nagyságos Uram! Ha igaz az a Magyar példabeszéd szerént; hogy az orgazda egy szeggel fellebb érdemli az akasztást mint a Tolvaj, következőképpen kisebb büntetést is /: minémű a kár pótlás /: a Törvénynek egy forma keménységére érdemes a Tolvajjal; ha ez mondok igaz; úgy a nekem ítélt 180 f 42 xrok nintsenek el veszve a mennyibe Sipos Mihál, és Simeg Antsa Hegyesi Lakosokat, amazt ugyan egy akó Bornak, ezt pedig fél akó Pálinkának, mint tudva lévő tőlem ki rablott Italoknak orgazdáját ki nevezhetek, és Hegyes Helységnek Előljárói is, ha Törvényesen meg kérdezettek, kénytelenek volnának meg vallani, hogy az említett Italokat, a mondott Hegyesi Lakosoknál dugaszba találták.

Könyörgöm alázatosan, méltóságoson Nagyságos Vicze Ispány Ur sorsommon könyörülni, és azt eszközölni, hogy a Convietiva Sententia 180 f. 42 xrbol álló fizetetlen része, az említett orgazdák által fizetessen. A miért midőn könyörgők; maradtam Emisitsion Aprilisnak 30-dik napján 825

Nagyságos Vicze Ispány Ur
Kegyes Gyám Atyámnak

Alázatos szegény szolgálja
Balkány István
Emusitsi Kortszmáros.

Az orgazdák erkölcsi bizonyítványa⁵

A Tekintetes Nems Vármegye f. e. Jegyző Könyvének 125-dik száma alatt költ végzésének következésében Balkány István Emusitsi Kortszmárosnak Sipos István, és Simek Antsa ellen terjesztett vádja iránt meg hagyott vizsgálásban eljárulván a tapasz taltakról *alázatosan jelentyük*: hogy a könyörgőnek ki tételéhez képpest mind az két vádoltatott részek elé álltattván szoros kérdésre vonattattak arról hogy az ő házoknál mikor és mennyi Bor találtatott fel és azon Bor és Pálinka honnét került légyen hozzájuk? melyre ők általjában tagadást tévén, a panaszokodónak állott kötelességében az ellenök tett vádat hitellessen bé bizonyítani; aki is magát a helység Előljáróira vonta, s általok azt bé bizonyítani igyekeze; kik is meg halgattatván egy általjában arról; hogy valamikor Sípos Jósefnél 1 akó Bort, és Simek Antsánál 1/2 akó Pálinkát el rejtve fel találtak volna, semmit sem tudni vallották és álitották, főképpen Simek Antsáról bizonyítván hogy az 6 apró Gyermekekkel terhelt Özvegy Aszony kézi munkájával keresvén kenyerét soha még semmi effélékbe keveredve nem tapaszaltatott. Melly ebbéli vizsgálsruól szolló Tudósítást alázatossak bé adjuk. Költ Topolán 22. Maji 825

Latinovits Sándor bíró
Török Sándor Eskütt

*A katonafogdosás akkor is divat volt!*⁶

Tekintetes, és Vitézlő Tábla, és
Fő Szolga Bíró Úr
legkegyelmesebb Urunk!

Alább frottak esedezünk Tekén tetes Uraságnak mint ollyatán Igasság Szerető, és elrendelő Pártfogó Urunk kegyes színe előtt.

Miképpen folyó holnap 18-án Szakál Mártonyt nállunk szolgálatban lévő, és most rajtunk mult farsangban megházasodott Juhászunkat Bajsai helység, e mostansági katona fogdozás üdő korban megfogattatva, elvitték ./ ki is á mint az ide ./ zárt Hegyes Helység Előljárorság Bizonyóság tévő levelébül kitezik maga viselete, és artatlansága, – melyre nézve tehát rea nagy szükségünk létté végett á megszabadítása eránt, mit ollyatén hív cselédünkért alázatossan esedezni bátorkodunk, – másrészt pedig Bátyya Páll 14 Esztendő házas, ugyan annyi üdeje Bajsa helységébül való kiköltözésének ki üdősbbi korban lévén és mostanság katonáskodástul rettegvén üdözzésben volna ezen hív Cselédünkért újonlag á leg mellyebb alázatosság kinyilatkoztatása mellett könyörgünk; – ha nagy kegyességben egészen bizakodván nevezett Juhász Cselédjeinket á szabatsag karjában helyheztetni a midőn egész alázatossággal esedeznénk. Tapasztalt magas kegyességben ajánlva, mély Tiszteletünk mellett maradunk

A Tekintetes s' Vitezleo Tábla, és fő Szolga Bíró Urunknak
alázatos könyörgő szolgálja

Nemes Nemény János

Nemes Papp Páll

Nemes Kalapáty János és Terényi Istvány

Hegyesi Lakosok és Gazdák

Alól irottak Bíró és á többi Királyi Kamarai Hegyes Helységnek Előljárói ezen Írásunk rehdiben meg-ösmérjük, és bizonyágot teszünk; Hogy Szaká Pál, és annak testvére Ötse Szakál Mártony Két Esztendők Előtt ezen Helységbe jöven és Juhászkeppen itten szolgálván, magokat betsületessen, jámborúl, és józanúl viselték, úgy, hogy leg-kisebb Panasz sem tétetett ellenük, kik – is mostan, nevezetesen az első – Nemes Kalapáty Jánosnál, az utóbbi pedig Nemes Papp Pálnál, és Nemes Némegy Jánosnál Hegyesi lakosoknál mint fejős Juhászok, a Gazdaiknak tellyes meg-elégedésükkel szolgálnak –

Mellyrül – is adjuk ezen Bizonyágtévő Levelünket Neveink alá-írásával, és Helységünknek szokott élő Petségével meg-erősítve. Költ Hegyesen 1831^{ik} Esztendei Böjt Elő Hava 24^{ik} napján

Győri József Bíró

Csordás András

Nagy Imre

PH.

Esküdtek

Fontányis János
Szügyi Mátyás

Pólákovics János helybéli Jegyző által⁷

*Kintsey József hegyesi plébános⁸
Kolera gyógyítására való orvossága*

„Cholerában vagy is az ugynevezett Epe Mirigyben mely anno 1831 Hegyese-
sen is mutatkozott, Anno 1836 pedig elég hatalmasan is uralkodott, tanácsos
az ételeket borezzel meg savanyítani – reggel éhomra, egy kanálnyi belőle
venni. Vagy egy-két girizd foghajmát törni, etzetben egy-két falat Kenyeret
mártva, áztatva reggelenként enni – és aki még többet kíván, az artzát, Keze-
ket is etzettel napjában mosogatni. Gőzképpen is igen nagy haszna vagyon az
etzetnek: tehát az etzetet forró vasra, vagy téglára kelly a szobában öntözget-
ni, a szoba béli levegő tisztítására.”

*Bulla Károly vármegyei főorvos jelentése a kolera megelőzésére tett
intézkedésekről⁹*

Pesti mentő Intézeteknek vagy veszteglő Helyeknek Contumacióknak ne-
veztettnék azon Helyek, melyekben az Utasok, mindennómű Jóságokat,
Marhájokat, ha valami ragadós Betegségtől gyanus, vagy éppen olyannul le-
pett Helyekről egészes Tartományokba vagy Helyekbe utazni kívánkoznak,
addig tartattnak, a meddig, szorgalmatos gondviselés, vagy orvoslás által min-
den veszedelemtől ki vetköztettnék, tudni illik hogy ő általok a ragados Be-
tegség tovább el ne terjeszdhessen.

Hogy ezen Intézetek szélárnyékosok legyenek következendők kivántatt-
nak:

1: Több Épületek a hol állandó veszteglő Helyek nintsenek ezek Fából és
Deszkából szoktak el készítettni. Az Gyanus Utasok el fogadására minden
veszteglő Helyen leg alább 3 vagy 4 ilyen Épületnek kell lenni, hogy külömb-
féle üdőben megérkező utasok öszve ne keveredgyenek, és így mindegyik ma-
rasztalására ki szabott üdőtt ki töltvén szabadon el bocsájthasson. Ezen re-
keszszetteknek nagysága és tágtsága az Utának a melyhez közel fel állítattnak jár-
taságához alkalmaztattnak, nagyon járatod Helyeken vagy a hol több utak
öszvejönnek nagyobbak, másutt pedig kisebbek lehettnek. Minden olyan re-
kesztben egynéhány Fa ágyanak (Pritsen) és legalább egy nagy fogasnak, melyre
a ruhák – a melyeket az Utasok magok kipakoltnak és napjában gyakrabban
szelőztettnek, fel akaszattnak. Minden ilyen Épülett egy 8 láb mély és 10
lább széles árokal körül rekesztetik, a mely árok egyszersmind egy kis udvart
formál a ház körül, a mely egy sorompo által lezaratik. Ezeknek az Épületek-
nek egy mástul 20–25 lépésnyire kell lenni, hogy így minden közlés veszedem
annál inkább el melőztesen.

2. Szükséges a kint lévő orvosok részére egy alkalmas fa épület, melyben ők írásaikat, és szükséges orvosi szereiket tarthassák. Ezek az orvosok közül egyik a Protocolumot viszi, amelyben minden utasnak neve – Passusa – Jöve-tele – és Kibocsájtás üdeje, és ha meg találna betegedni, betegsége el folyása – és ha meg találna halni meg halálózása környülálásosan feljegyeztetik.

3^r Szükséges oly Épület a melyben az Utasok közül az a melyen a ragados betegségeknek ha leg kisebb Jele is tapasztaltatik, a többiek közül félre rekesz-tek és különös gondviselés alá tétetik. Azon gyanusok, a kik közt ez történt, azon üdőtül fogva ujonan 21 napra marasztaltattnak a veszteglő Intézetben.

4^r A két orvoson kívül minden rekeszt mellé szükséges két szolga az egyik, a ki az gyanusokkal bent vagyon, a másik külsőnlel semmi közlésben ne legyen, ezen belső szolgának szükséges bent egy nagy Tálal fris viz mosásra, p. o. ha a külső szolga, a gyanusok számára vagy ételt, vagy italt vagy orvoságot hoz, az-tatt a rekeszt ajtajátül le teszi, a belső szolga fel veszi – és be viszi, az használt Edényeket vagy más szerszámokat tisztára meg mossa – de meg nem tőröli is-mét az ajtónál le teszi, a honan a külső szolga fel veszi és el viszi.

Tsekély véleményem szerint hasznos volna mind az orvosokat, mind a Tse-lédeket Hiit alá venni, azért, hogy minden keveredést kerüljenek, de ha vélet-lenül még is meg történne, aztatt bejelentsék, és Contumaszba tétessenek, mert tsak így melőzük el a betegség el terjedés veszedelmét.

5. Szükséges egy a füstölésre való külön udvar melyben egy nagy négy Lábu Fogasnak kell lenni, melyre a Ruhák és más egyéb Portékák fel akasztattnak, de tsak a gyanusok által, és jól ki füstöltettnak. A Füstölésre használtatik vagy Bűdös kő vagy követtkezendő kivánd, a mely, egy lath Bűdös kőből, egy lath Salitrombul – és 4 lath Buza korpából ál. A Szobák ki füstölésére pedig egy pohárba tétetik egy lath Salitrom, a melyre egy lath Bűdös kő savany (Acidum Sulfuricum) öntetik, és egy üveg páltzikákal kevertetik, ennek pedig napjába gyakran kell történnie, mivel pedig mind ezen gőzött – mind az előbbeni Füs-tött nem minden Ember Tüdeje szenvedí – mert sokaknál köhögist – melyfá-jást sőt vér köpést okozhat, a gyanus Embereket, vagy Utasokat akoron a szobákbul az Udvarba kell eresztieni.

6. Ezeken felöl szükséges még gypjunak, kendernek – és ilyen forma Porté-káknak szellőztetésére és füstölésére egy külön hasonlóképpen be rekesztett tágas udvar, ebben egy nagy rostély forma fa oszlopokon álló és létzekbül ösz-ve vert Helyőzőnek kell lenni, melyen fent nevezett Portékák, arra rendelt leg alább 3 Legény által ki rakattnak, karokal szélyel kevertettnak és füstöltett-nek. Ezen Szolgák számára szükséges ebben az udvarban is egy gynyhó.

Értetik önként, hogy ezen veszteglő intézett Egészséges – száraz – és oly he-lyen állitson fel, a hol elegendő kutak ásathatnak – mert a Víz böven, és el kerülhetetlenül szükséges, mert a gyanus marháknak a hol ezek nem usztathtat-nak vagy buktathtattnak leg alább többször jól meg kell mosatattni. Szinte ugy szükséges a viz Kotsiknak – Ruháknak – és mindennémű Szerszámoknak vagy Portékáknak tisztogatására és mosására.

Ezen kívül szükséges minden udvarba egy jól el helyezettett árnyékszék, egy nagy kád melynek mindég friss vizel tele kell lenni, és egy fogasnak melyen a Ruhák és egyéb ily forma Portékák szellőztetnek és füstöltetnek.

7. Ezeken kívül szükségesek minden Rekesztben egy füstölő, egy vas fogas, egynéhány Pohár és más Edények is. A gypjunak és Kendernek füstölésére való hoszu nyelű füstölő, a Penznek etzetben való mosására egy nagy vastál, egy olló melyel tznérnak és más kötések fel vágatattnak, egy a Levelek fogására való fogó, egy füstölő, és egy a Levelek szurkállására való árr.

8. Különösen pedig szükséges oly Rendeléseket tenni, hogy minden ott tartózkodó Ember kész Pénziért szükséges Ételt és Italt kaphason. Jo volna egy Fészter is, mely alatt Hintok vagy oly Portékák, melyeknek az eső árt tartatthatnának. Ha sok marhák vagy Sertések jönének, ezeket hasonlóképen mosni kell, ha pedig tovább ott marasztaltatnának szabadban szoros strázsa alatt tartasanak.

9. A mi az szükséges orvosságokat illeti 34092^{ik} szám alatt kegyesen bocsájított utasítás szerint ezek szükségesek: Murias Hydsargitti mitis, Opium, Laudanum, Liquidum, Sydinham, Kámfor szesz, Samiak szesz, Borsos mentha, Fodor mentha – Melissa, Chamomilla, Borsosmentha olaj – Salep gyökér, Althae gyökér, Arabiai Gumi, Ricinus olaj, Rabarbara tinctura – méz, Lenmag, Mustár mag, Magnisza, Rabarbara, Árpa, Lenmag és Riszkása, ezekhez járul egy fűrésztő kád, egy alfetskendő, és Érvágó szerszám.

Mások javasolják és nagyon hasznosnak vitattyák az izasztó methodust – sótt azt tapasztalták, hogy ha az Emberen az első órában nagy izadás üt ki, a veszedelmen kívül van, és erősítő szerekkel élven tsak hamar fel épül.

Varsai Leo Orvos Doctor különösen ajánlya a levált fojto savas Bátragott (Magistrum Bismuthi) vel Nitras Bismuthi praecipitatus) czukorral mely Mellissa Herbathaeat, ha a kezek és lábok nagyon fájnak azokat tiszta folyó Hulyagal (Liquor Amoniae Crusticae), és Angyal gyökér bélel kenetni javasolja. Ezekel addig élni szükséges még a vizzellett a mely közönségesen igen könnyen fel akad jobban meg nem indul, és izadásba lép. A hol a Betegnek a nyelve nagyon tisztátalan és epés sárga a Bizmuthal egyvelítve három grun égetett Rabarbara gyökerett (Rad. Rhi Cofti) ádbé.

Az Érr vágást, és azt is nagyon vigyázva tsak fiatal és nagyon vérmes Emberekben engedí meg. A gyomor gödrében kinos fájdalma ellen 12, vagy 16 Piotzát tétetni rendel. Az Angyal gyökér bél, a mely az ujjab gyógyszer árr szabásában nem találtatik, így készül Rep. Red. Angelica Libram Unam

Herba Scordii Libram dimidiam
 Rudicis Valerianae
 Baccarum Iuniperi āā Uncias tres
 Spiritus Vini rutificati. Libras sex
 Aqua Communis quantum satis

Destilando elicianto Librae sex in quibus solve
 Camphora Unciam Unam et dimidiam Serva
 A böltö Hanckman különösen a Kámfort és praesevativum gyanánt azzal való
 gőzölést.

Arra jól korán kell gondolkozni, hogy az említett orvosi szerek melyek az
 Epekorság el távoztatására és gyógyítására szükségesek minden Patikában
 elegendő mennyiségben és leg jobb minőségben fel találtassanak.

Végteére még az az észre vételelem vagyon hogy az orvosok midőn Epekorsá-
 gos Betegtől – vagy tsak arrul gyanustul ki mennek Ruháikat jól ki gőzöltesék,
 magokat pedig etzettel jól meg mosák, és Ruhájokat fent nevezett Füstnek ki
 tegyék, ezen bánás szükséges azokkal is, a kik a vesztglő Intézetből ki bocsáj-
 tattnak.

Költ Baján Sz: Jakab Hava 11^{ik} Napján/831
 A Tekéntetes ki küldöttségnek

Alázatos szolgája
 Bulla Károly
 fő orvos

Kintsey József plébános fohászokodása¹⁰

„Marha döglelete eltávoztatásáért Anno 1835. Mense Augusto

Ur Isten Menynek, Földnek és minden állatoknak Teremtője! Ki az embert
 tennen Magadért, egyebeket pedig az emberért és Különösen a barmokat az
 ember segítségére, szolgálattýára, hasznára teremtett. Kérünk Téged, hogy
 a mi marháinkat, barmainkat, mellyekkel bennünket megáldottál, minden
 nyavalyától, kártól kegyelmessen oltalmazd meg, és nekünk szolgálatunkra,
 hasznunkra tartsd meg a te Szent Nevedért. Ne hadd Uram dögletességgel el-
 veszni alkotmányodat, amellyet a mi sullyos munkáink könnyebbítésére és
 egyéb hasznunkra rendeltél, hogy ezek által is segéttéttvén gyarapodjunk, gy-
 rapodván Istenessen élhessünk adományaiddal és minden marháinknak ugy
 vegyük hasznát, valamint a többi földi javakat is ugy birjuk, hogy az örökké
 valókat el ne vesztesük. A mi Urunk Jézus Krisztus által. Amen.”

*1869. október 18-án végrendelet nélkül elhunyt
Kiss Antal
hegyesi lakos után maradt hagyaték leltára¹¹*

f. sz.	d. sz.	Tárgy	Egyenként	
			frt	kr
		A. kedvező állás		
		I. készpénzben		
1.		-		
		II. Ingóságokban		
2.	2	kép	-	40
3.	1	tükör	1	30
4.	4	kisobb kép	1	60
5.	4	nagyobb kép	1	20
6.	1	ocska pálinka kazán	50	-
7.	1	lóerejű cséplőgép avét	450	-
8.	1	avét vetőgép	300	-
9.	1	” aratógép	350	-
10.	1	” kukorica morzsoló	40	-
11.	1	haszon vehetetlen kuk. ültető	50	
12.	3	nyoszolya	7	
13.	75	zsák	17	75
14.	-	buza pesti mérő 270	1350	-
15.	-	zab pesti mérő 100 vetni való		vetni való
16.	-	árpa pesti mérő 350	1050	
17.	-	kukoricza 500 zsák	400	
18.	2	ökör	140	
19.	2	”	130	
20.	2	”	135	
21.	2	”	130	-
22.	2	ökör	125	-
23.	2	tinó	130	-
24.	2	tinó	50	-
25.	1	bika	60	-
26.	1	bika	60	-
27.	1	fias tehén	60	-
28.	1	” ”	55	-
29.	1	” ”	50	-
30.	1	” ”	45	-

31.	1	2 éves üsző	30	–
32.	1	1 éves üsző	20	–
33.	1	sárga kanca	25	–
34.	1	sülszörű vak ló	20	–
35.	1	félszemű deres ló	15	–
36.	1	3 éves csődör	95	–
37.	1	fekete kancza	95	–
38.	1	pej 3 éves kancza ló	90	–
39.	1	1 éves pej kancza	85	–
40.	1	fekete kancza	60	–
41.	1	1 éves üsző	30	–
42.	1	1 " "	20	–
43.	1	sárga kancza	65	–
44.	5	felszerelt eke	50	–
45.	1	3 éves pej paripa ló	85	–
46.	1	sötét pej paripa ló	80	–
47.	1	ócska rosz szekér	12	–
48.	1	" " "	30	–
49.	1	" kocsi	50	–
50.	1	" "	30	–
51.	1	henger	5	–
52.	1	lószerszám	3	–
53.	1	"	3	–
54.	1	"	4	–
55.	12	vendégoldal	4	–
56.	17	sertés	204	–
57.	22	malacz	66	–
58.	3	szán	3	–
59.	1	szelelő rosta	8	–
			<hr/>	
			6 526	25

III. Ingatlanságok

60.	–	á 388 tjk. foglalt ház	1 300	–
61.	–	ugyan ezen ívbéli szérűskert	700	–
62.	–	ugyan – 13/4 telek föld	28 800	–
63.	–	még nem telekkönyvezett 7/4 telek	11 200	–
64.	–	egy száraz malom	1 000	–

Á Tanyán

65.	–	lóistálló	150	–
66.	–	fészer	50	–

67.	–	cselédház	63	–
68.	–	gazdai lak	633	33
		Ingatlanok értéke	35 896	33
		összes érték	42 422	58

B. szenvedő állás

69.	–	adóhátralék királyi	546	58
70.	–	urad. legelő váltásdíj	3 699	60
71.	–	legelő adófogyasztási párpénz	272	40
72.	–	templom pénztárnak	168	
73.	–	Kiss Jánosnak	200	–
74.	–	Kiss Mihálynak 100 m. árpa	300	–
75.	–	á szerzeményi földek után százalék	251	75
76.	–	földárában tartozás	40	–
		szenvedő pedig	4 931	75

Jegyzetek

- ¹ VL BB vmegye, F-2, 1799. okt. 20. 1800. 316. dob. 111. irat
² Uo. 1801. július 31. 1801. 333. dob. sz. n.
³ Uo. 1813. július 28. 1813. 522. doboz. „július”
⁴ Uo. 1825. április 30. 1825. 1256. doboz
⁵ Uo. 1825. május 22. Uo.
⁶ Uo. 1831. 787. dob. 136. irat
⁷ Uo. 1831. február 24. Uo.
⁸ In: Maronka János: Vészterhes idők, Topolya és Környéke, 1979. febr. 11. XI. évf. 5. (502) sz. 6. p.
⁹ VL. BB vmegye, F-2, 1831. május 11. 1831. 787. dob. 21. irat
¹⁰ In: Vári Anna: Szemelvények a kishegyesi egyházközség életéből, Újvidék, 1988. 5–8. p.
¹¹ Magángyűjtemény

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

ISKOLATÖRTÉNET – MAI TANULSÁGOKKAL

Virág Gábor: *A topolyai iskolák története (1750–1944)*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1993

Nálunk kevés az önállóan, könyv alakban megjelent iskolatörténet, vagy ami e tárgy-körbe tartozó szakmunka a múltban, de különösen a századforduló körüli időkben mégis napvilágot látott, az rágyrészt egykori iskolamesterek jószándékú, de koncepciótlan, főleg egy-egy iskola levéltárának anyagával beérő dolgozat. Az oktatás kérdéseivel – történetével is – foglalkozó szakmunkák között jóval nagyobb azoknak a száma, amelyek az iskolák történetét jóval tágabb, politikatörténeti, gazdasági és társadalomtörténeti, ritkábban művelődéstörténeti összefüggések keretében tárgyalják, vagy pedig az iskolát mint intézményt, illetve a társadalmi intézményrendszer alkotóelemét vizsgálják, ahogyan például Pálinkás Józsefnek, a Forum gondozásában mintegy évtizede megjelent könyve, a *Walter magisztertől a tudományegyetemig* című ambiciózus munkája. Ez azonban mind időbeli dimenzióit, mind pedig feldolgozott anyagát tekintve összehasonlíthatatlanul szélesebb horizontokat tekint át („iskoláink” történetét akarja megírni a középkortól napjainkig), ezenkívül könyve valójában nem is iskolatörténet, hanem szubjektív szándéka szerint oktatási és nevelési rendszerünk főbb fejlődésvonalainak vázlata, a rendszer egyféle történeti panorámája, madártávlati képe. Ez a laza keret sokkal nagyobb lehetőséget kínál a szerzőnek, hogy szabadon mozogjon a szellemi vagy kulturális élet változatos jelenségei között. Nem így az, aki egyetlen iskola vagy egy község iskoláinak a történetét akarja megírni: itt a tárgy eleve korlátok közé van szorítva, s a monográfia írójának csak nagyon kevés alkalma van arra, hogy kitekintsen másféle szellemi égtájak felé. Virág Gábor iskolatörténetét azonban elsősorban az dicséri, hogy e keskenyre szabott térségben sem szűkül be írói szemhatára. Nem pusztán az éppen kezébe került vagy véletlenül fennmaradt dokumentumokra hagyatkozik, nem azok jelölik ki és szabják meg számára kutatásának irányait és térségeit, hanem éppen ellenkező módon jár el: a mikrojelenségekből kiindulva akar körvonalazni egy szellemiséget, tehát a levéltári iratok holtanyagából kívánja az iskolának mint szellemi organizmusnak a működését megismerni s megismertetni. Az *iskola* mint a mindenkori társadalom egyik legfontosabb intézménye egyébként úgyszólván összes jelentésváltoztatával jelen van Virág munkájában:

– mint fizikai valóság, amelynek épülete, fölszerelése, taneszközei, berendezése, személyzete stb. van;

– mint az értelem, a lélek, az erkölcs, a test, a szellem műhelye;

– mint a civilizált társadalom (osztály, állam, egyház) eszköze, amely az illető társadalmi szerkezet a működésének a folyamatosságát van hivatva biztosítani, illetve annak igényeit tartozik kielégíteni;

– mint általános és szakképzést, oktatói és nevelési célokat egyaránt szolgáló s kiszolgáló intézmény;

– mint tudományos, kulturális és művészeti javakat létrehozó, ismereteket gyarapító és terjesztő, műveltséget ápoló és megóvó (munka)szervezet.

Virág Gábor eddigi, látszólag szintén pusztán csak helyi érdekű témákkal foglalkozó munkái is arról tanúskodnak, hogy kifinomult érzékkel ismeri fel az adott civilizáció anyagi valósága, intézményei, szervezeti formái mögött azok humán tartalmát, szellemi lényegét. A *Topolya mezőváros históriája* című epikai darabhoz írt kommentárjai, a napóleoni időkbeli származó verses szöveg szellemének és gondolati tartalmainak az értelmezése, a korabeli ember életfelfogásában, világnézeti és erkölcsi szemléletében való otthonossága, ugyanígy a történelmi kor szellemét felszínre hozza a történelem kérge alól. S éppen ebben rejlik Virág Gábor könyvének a többlete a már említett Pálinskás-könyv módszertanával és anyagmegmunkálásával szemben, ami különösen akkor tűnik ki, ha a két könyv érintkező, illetve azonos tárgyat érintő helyét vetjük össze. Szövegpárhuzamok bemutatására s összevető elemzésére ezúttal természetesen nem vállalkozhatunk, de valójában nem is maguk a szövegek, hanem megfogalmazásuk módja mutat rá, hogy szerzőnk felfogása az iskolatörténet-írásról nagy mértékben különbözik attól a csupán materiális tényezőkre vagy csak közjogi aktusokra redukált eljárástól, amely az iskola keletkezését, létét, történelmi változásait csak uralkodói pátensek, miniszteri rendeletek, törvények, előírások, hatósági ügyiratok és intézkedések s hasonlók szemszögéből vizsgálja. Virág Gábor ezeknél jóval nagyobb nyomatókat helyez az iskola tudat- és lélekformáló szerepére, humán rendeltetésére. Természetesen iskolatörténetet nem lehet írni az elsőként említett tényezők számbavétele nélkül, de szerzőnk tudatában van annak, hogy *művelődéstörténet* írására vállalkozott, s hogy ebben az összetett szóban (nemcsak a magyar hangsúlytörvények miatt) az előtagon van a nyomaték, mert a fogalomban a *művelődés* a tartalomhordozó elem, s az utótag csak azt jelöli, hogy rajta nem a jelen, a velünk együtt élő pillanat kultúráját kell értenünk, hanem az elmúlt időkéét. A kultúra így értelmezett fogalmának a mibenlétét, jellemző vonásait, tartalmi lényegét főként és elsősorban a társadalom életében zajló események, mozgalmak és történések síkján lehet megfigyelni és megérteni, míg az iskola anyagi létezésével összefüggő tényezőknek (épület, felszereltség, szervezési-igazgatási kérdések, testületek, iskolaszékek, státúumok, rendtartások stb.) Virág csak háttérszerepet juttat. Magától értetődik, hogy ez a két összetevő (úgy is mondhatnánk: a civilizációs és a kulturális komponensek) egymás közti aránya nem egyforma a könyv minden fejezetében: a régebbi korokat tárgyaló részekben a valós, tárgyi elemek, az objektív fizikai tényezők vannak túlsúlyban, ami nyilván azzal magyarázható, hogy az író az iskola nevelő és emberformáló funkciójának a bemutatásához kevesebb forrásanyagot használhatott fel, illetve hogy e mozzanatokra csak az úgynevezett másodlagos forrásokból következtethetett. Mégis, a régebbi korszakok tárgyalásának is számos olyan eleme van, amelyek igen sok tanulsággal szolgálnak akár mai gondolkodásunkra s iskolai állapotainkra nézve is. Korántsem a történettudományokból kiábrándult lélek ciznizusa szól belőlünk, amikor annak a véleményünknek adunk kifejezést, hogy a múlt

bármely „objektív” és tudományos indítékú interpretálása mögött mindig a jelen érdekei húzódnak meg: a mai olvasó oly nagyra tartott történelmi tudata és sokra értékelt történetfilozófiája is a múlt s a jelen viszonyításrendszerében nyeri el végső értelmét, a történelem pedig a maga korrekcióját. Hasonlóan vagyunk Virág Gábor munkájával is: helyileg erősen behatárolt témája folytán a magyar átlagolvasó figyelmét – hacsak nem szaktudománya az iskolatörténet – nem a topolyai iskolák ismeretlen fejezeteinek földerítése kelti fel, hanem sokkal inkább azok az analógiák, amelyek ma is példaértékűek lehetnek vagy éppen mementóként szolgálhatnak pedagógiai valóságunk számára. Jólehet ebben a felfogásban ott kísért a történelmi relativizmus fenyegető veszélye, mégis múltszemléletünknek ez a sajátos vonása korunk olvasóját éppúgy jellemzi, mint a legkövetkezősebben „objektív” történelmi értekezésünket. Ilyenféle történelmi üzenetet vélünk kihallani pl. Virág Gábor szellemtörténeti vizsgálódásaiból is könyvének a magyar közoktatás első kódexét, a Mária Terézia által kibocsátott Ratio educationis tárgyalt részéből: szerzőnk a felvilágosodás európai hullámverésének a nyomait, J. J. Rousseau nevelési evangéliumának gondolatait, a természeti jog fennkölt elveit olvassa ki a helyi iskolák tanítási és nevelési gyakorlatából. Napjaink vámpíréletre kelt s bűnösen gerjesztett nacionalizmusa, mesterségesen táplált pravoszláv–muzulmán–katolikus megszállottsága, az értelemre épült világképünk tudatos lezüllesztése árán újra misztifikált történelemszemlélet meg a társadalom száz másfajta idült és heveny mentális elferdülése láttán jóleséssel vesszük tudomásul, hogy iskoláink életében már a francia forradalom előtti években határozott vonásokkal rajzolódnak ki a korabeli Európa újszerű szellemi orientációjának a jelei, valamint hogy tanintézeiteink a korszerű gondolkodás, a faji, nemzeti s vallási ortodoxiát elutasító törekvések jegyében tevékenykedtek. Szerzőnk kétszáz éves példák sorával döbrent rá bennünket mai intoleranciánk napi gyalázataira, anélkül, hogy tendenciózusan állítaná egymás mellé vagy egymással szembe korunk és a történelem párhuzamosítható mozzanatait. Nem ő tehet róla, hogy a topolyai iskola Európa-közelségét, a polgári gondolkodás, a deizmus és filozófiai naturalizmus térhódítását nem egykori jeles iskolamesterek bölcséleti traktátusaival bizonyíthatja, hanem mindössze olyan apró, de beszédes jelek sorával, mint például az a Topolya „kamarai község” 1784. évi iskolafenntartási szerződésében olvasható szakasz, amely egyebek között kimondja, hogy „az iskola tanítója, aki korábban kántor is volt, legyen elválasztva a kántorságtól”. Az iskola szekularizációjának e csekély jele is II. József nevezetes türelmi pátensének gyakorlati megvalósításáról tanúskodik, mint ahogy az egyéb intézkedések is, amelyek az iskola napi életét szabályozzák, kiterve még a foglalkozások előtti és utáni könyörgés szövegének az egyéges alkalmazására, hogy ezzel is elejét vegye a felekezeti különbségekből eredő ellentéteknek a tanulók között. „A topolyai elemi iskolára vonatkozó reformjai közül a legfontosabb az anyanyelvű iskolák felügyelői számára készült utasításnak a tanévre és tankötelezettségre vonatkozó része” – írja Virág –, majd ezek között említi, hogy „az alsó fokú iskolák irányítása erősen szabályozott keretek között folyt. A hitfelekezetek a vallást illetően szabad kezet kaptak, de a tanítás módjának és menetének rendszere csak adminisztratív normák szerint működhetett. Az iskolában a könyörgés szövegét is kidolgozott forma szerint taníthatta az iskolamester. Íme két példa az »intézményesen« kidolgozott imára:

»Könyörgés az Oskolai Tanítás előtt

Uram, mi a te teremtett állataid, könyörgünk tenéked, világosítsd-meg a mi elménket, hogy azt a' mi igaz, jól megfoghassuk; erősítsd-meg a' mi emlékezetünket, hogy azt a' jót, a'mellyet mostan tanulni fogunk, meg tarthassuk, és oda-hajtsad a' mi akaratomkat, hogy azon oktatásokat is véghez vihessük, mind pediglen más embereket szerentséessékké tehessünk.

Könyörgés az Oskolabéli Tanítás után

Hálaadással hozzád emeljük a' mi lelkeinket, oh minden jónak megadója! a te vélünk közlött jó téteményeidért. Adjad, oh Uram, hogy azon oktatás, a' mellyet mostan vetünk, minékünk javunkra, és tenéked ditséretedre szolgálhasson. E' mellett azt is kérjük te tőled, töltsd ki a' te áldásodat a mi Fejedelmünkre, Hazánkra, Szüleinkre, Tanítóinkra és Jól-tévőinkre. Tegyed, oh Uram! őket és minden embereket Szerentséskékké. «»

Az itt idézett szövegekben valóban nyoma sincs semmiféle misztikumnak vagy a tételtes vallások dogmáinak; inkább a tudás, az értelem világossága, az igaz és a jó fogalma, az emberség és a másokkal való törődés bennük az uralkodó elem. A hála az oktatásból nyert javakért nem a lelkiatyát vagy az egyházat illeti, hanem a fejedelmet, a szülőket, a hazát, a tanítót, a jótevőket. Mintha csak Diderot gondolatait olvasnánk, amelyeket Katalin cárnő számára fogalmazott meg a hasznos polgárt nevelő iskola oktatási elveiről. Esetleg Kazinczy Ferencét, II. József iskolafelügyelőjének följegyzéseit, vagy pedig Hajnóczy József szavait egy éppen ez idő tájt született nevelésügyi tervezet margóján: „A vallás tanainak a babonától és a vele összefüggő elvektől, a dogmai tévedésektől való elválasztása annyira egyszerű dolog, hogy ehhez nincs más tanítóra szükség, csak az erkölcsfilozófia oktatójára (. . .) A 'kölcsonös szeretet' stb. mindezt az erkölcsfilozófiának kell tanítania, mert a papok kezében a kölcsonös szeretet és barátság igen nagy veszélyben van; erre tanítanak a mindennapi tapasztalat példái; az olyan emberektől, akik sem a haza polgárai, sem apák nem akarnak lenni, nem is lehet megkívánni ezeket a tulajdonságokat, következésképpen nem szabad, hogy tanítsanak, neveljenek, vagy a polgári ügyekbe beleavatkozzanak.” (Bizonyára erre a felfogására megy vissza az a másutt kifejtett álláspontja, hogy az iskolában nem *hittant* kell tanítani, ui. a *hit* nem tanítható, hanem egyház- és vallástörténetet.) A felvilágosult abszolutizmus szekularizációs és laicizáló intézkedései (a fenti példákban az egyházi és az iskolai intézmények szétválasztása vagy az iskolai fohászok és imaszövegek „egyneműsítése”, de azok racionalista indoklása sem) aligha fértek össze a lelkiismereti, vallási és gondolat szabadsággal. Bizonyos, hogy mindez a vallási érzelmek, az intim lelki világ megsértését is jelentette, aminek nem csekély szerepe volt a II. József elleni közhangulat erősödésének, majd pedig rendeleteinek visszavonásában.

Az utóbb idézett egykorú szövegekből kiinduló történeti képzettársítások és következtetések természetesen már nem szerzőnk tollából származnak. Éppen ezek hiányával kívánunk rámutatni, hogy Virág Gábor tartózkodó történelmi kérdésföltevései már sokban különböznek a korábbi évtizedek iskolatörténeteitől, amelyek jórésztben vagy levéltári dokumentumok pozitívista halmozásából állnak, vagy pedig merev ideológiai osztályszempontjuk erőltetésével és kizárólagosságukkal cáfoltak rá tudományos jellegükre. Szerzőnk értekezése ugyanis nem kívánja eszmeileg, világnézetileg vagy éppen politikailag értékelni, haladónak vagy maradónak minősíteni a kor szellemi jelenségeit, csupán azt állapítja meg, hogy a topolyai iskola oktatói és nevelői gyakorlatában is jelen vannak a korszakra jellemző eszmék és gondolatok.

A felvilágosult abszolutizmus államvezetését, annak minden eszmei merevsége és túlkapása ellenére is, saját belső logikájának a kényszere az oktatás intézményes fejlesztésére készíti és ösztönzi. E világnézeti indíték és ösztönző erő lehangyatlásával – a korszaknaként változó erőviszonyoktól függően – a nemzeti, a gazdasági, a polgári, az egyházi, a politikai vagy az osztályérdekek veszik át a szerepet a nevelés céljainak és az oktatás irányainak a meghatározásában, következőleg az iskolarendszer illetve az iskolák további fejlesztésében is. Az oktatás és a nevelés majd csak az önkényuralmi rendszerekben válik ismét oly nagy mértékben a világnézet függvényévé, mint a tizenharmadik század második felében, az első polgári jellegű iskolák telepítése idején, noha az utóbbiak esetében

már nem a filozófiai, hanem a politikai világnézeté a vezető szólam. Ugyancsak arra is nyomatékosan fel kell hívni a figyelmet, hogy az „értelem diktatúrájának” motívumai közt a humánus, a klasszikus műveltségesszémény, az emberméltóság gondolata, a szellem tisztelete játssza a legfontosabb szerepet, ellentétben az újabb kori diktatúrák anti-humanizmusával és kultúraellenességével. Ha most már a fejlődést meghatározó minden mozzanatot számba veszünk, s azokból az iskolák (iskolarendszerek) fejlődéstörténetének valamilyen általános törvényszerűségét akarjuk megállapítani, akkor úgy fogalmazhatunk, hogy a fejlődésben a történelemnek azok a korszakai jutottak fontosabb szerephez, amelyek leginkább kedveztek a polgárosodás folyamatainak, tehát azok, amelyekben az *állam* a maga rendeltetését és érdekeit nem saját öncélú hatalma megszilárdításában és kiterjesztésében, hanem a civilizáció (a civil társadalom) és a kultúra előmozdításában ismerte föl, ennek megfelelően pedig az oktatást és nevelést illetően a liberalizmus elvi alapjain állt.

Virág Gábor pontosan látja, hogy iskolatörténetünk e klasszikus korszaka a kiegyezéstől a világháborúig terjedő mintegy fél évszázad. Noha könyvének történeti anyagát tizenegy fejezetre osztja, az a periódus nem képvisel önálló időbeli egységet, mint ahogy az sem tűnik ki világosan, hogy az egész tárgyalt anyag, elvi különbségek alapján, három nagy korszakra oszlik. Az első a laikus polgári szemlélet meggyökerezésével kezdődik a tizenennyolcadik század hetvenes éveiben, a második a népiskolákról szóló Eötvös-féle törvény meghozatalával, a harmadik pedig a topolyai iskolák történetére is döntő hatású 1918. évi megrázkódtatással kezdődik. Természetesen ezek az időtartamok sem képviselnek kompakt egységet, s hogy e periódusokon belül is észrevehetően rajzolódnak ki a további tagolódás nyomai, de a fejlődés fő irányai az említett nagy történelmi átalakulások és kollíziók törésvonalai mentén jelölhetők meg. Így például nyilvánvalóan különbözik egymástól a felvilágosodás kétféle (a „patriarchális” és a nyíltan abszolutista) változata, vagy mindkettőjüktől a belőlük kinövő romantika iskolája, de iskolaszervezési és rendszerbeli megoldások tekintetében nem beszélhetünk alapvető különbségekről. Ehhez hasonlóan lehetne megkülönböztetni a középső korszak korai évtizedeinek liberális elveken nyugvó iskoláját a millenniumi idők gondolatkörében tevékenykedő tanintézetétől, mégis a rendszert tekintve relatív állandóságról kell beszélnünk; ugyanis az első világháború utáni idők ellentmondásosnak látszó két periódusa (a „polgári” korszak) is többé-kevésbé egységesnek mondható, noha különböznek is egymástól. Az 1918-tól 1941-ig tartó több mint két évtizedet az 1941 és 1944 közötti rövidebb szakasztól azonban csak az uralkodó nemzeti ideológiák iránya (következésképpen a „kisebbségek” szerepcseréje) különbözteti meg egymástól, viszont nevelési célkitűzésükre, társadalmi funkciójukra, szellemiségükre nézve alapvetően a történelmi fejlődés azonos szakaszaihoz tartoznak.

Lényegében véve azonban nem a periodizáció gondos kimunkálásában, a korok és korszakok éles differenciálásában kell keresnünk Virág Gábor munkájának erőnyeit, hanem sokkal inkább szerzőnk abbéli képességében, hogy jó szemmel veszi észre a gazdasági, anyagi, szervezési, igazgatási s egyéb kérdéseken túl az iskola szellemi struktúrájának változásait, azok okait, irányait, tartalmi jellegzetességeit.

SZELI István

IRODALOM ÉS ÉLET

Juhász Erzsébet: *Esti följegyzések*. Forum Könyvkiadó–Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, Újvidék, 1993

Ezt az ismertetőt azzal kell kezdeni, amivel hatásos zárópoénként eredetileg befejezni akartam: aki elolvassa Juhász Erzsébet könyvét s valaha is elhivatottan foglalkozott kritikaírással, kötelességének érzi, hogy írjon róla. Azért, amiről ezek az írások szólnak, s azért, ahogyan a szerző megnyilatkozik, ahogy fogalmaz. Nemkülönbön önmagunkért, akik olvassuk, s azért is, hogy minél többen olvassák.

Az *Esti följegyzések* ugyanis a legteljesebb mértékben nekünk szóló, ránk vonatkozó, bennünket érintő – nem minősítésnek, hanem jellemzésnek szánom – kisebbségi könyv, ezt azonban nem deklarálja, egyetlen egyszer sem tetszeleg ebben a szerepben, hanem miközben megpróbál eligazodni ebben a sajátos létállapotban, értelmezi is, és segít, hogy eligazodhassunk ennek a létformának útvesztőiben, lelki pokláiban, melyhez iránytű és hegyasmászó bot az irodalom. S teszi ezt anélkül, hogy mindenáron az irodalom illetén való felhasználhatóságát szeretné bizonyítani. A könyv alcíme – Egy évad a balkáni pokolból – félreérthetetlené teszi, mikorra és mire vonatkoznak a följegyzések, amelyeket nem krónikás vagy hírlapíró vetett papírra, hanem vérbeli író. Olyan valaki, akinek legigazibb világa az irodalom, aki számára „a világ legfőbb jója”, ha olvashat, aki néha évekig magában hordja egy-egy olvasott sor emlékét („Midőn ezt írtam, tiszta volt az ég”), kiben váratlanul belenyilall a felismerés, hogy egy könyv (például Füst Milán *Adventjé- nek*) „újraolvasására elérkezett az idő”.

Biztos, hogy az olvasást létformaként élők számára minden kor felidézheti a már ismert könyvek újraolvasásának igényét, ahogy az is kétségtelen, hogy az alcímnek megfelelően Juhász Erzsébet professzionátus olvasó számára monstanság, éppen azok a művek kínálkoznak, melyekből meg lehet tudni – mint annak idején Márai Sándor naplójából – „hogyan viszonyul egy életet írásra és olvasásra feltevő ember a háború borzalmaivalhoz”. A mondatot nyugodtan önvalomás értékűnek is tekinthetjük a följegyzések létrejöttében. Nem véletlenül találjuk a kötet első, előszóinak, bevezetőinek szánt írásában, melyben a följegyzések idejének pontosítása után („Este van”), arról értesülünk, minek okán s következményeként kerültek papírra a kötet írásai: „Fejtetőre állt a világ, a nyugalmat adó éj életveszélytől terhes szorongások idejévé alakult át, a halálfélelem idejévé, nem is oly messze tőlünk. S én, mi mást tehetnék, olvasok.” S bár néhány oldallal később azt írja, hogy számára írni és elmélyülni olvasni a létezés „konkrét tér- és időkoordinátái közül való kiszabadulás átmeneti élményét jelenti”, följegyzései bizonyítják, képtelen függetleníteni magát az adott pillanattól, helyzettől. Ha nem is a háború borzalmaival foglalkozik, a háborúról Juhász Erzsébettől nem tudunk, nem is tudhatunk meg semmi közelebbit – lehet-e valami közelebbi annál, amit a sajtó, az utca nyújt? – de, nyilvánvaló az az írói-emberi közérzet, amely „semmiképpen sem függetleníthető attól a konkrét tértől és időtől”, melyben a szerző él, melyben mi élünk. Nem háborús tudósító, mégis a háború okozta lelki sérelmek, szorongás, bizonytalanság, reményt kereső reménytelenség lát-leletét adja. Felfogása szerint az irodalom azonban nem azilum, mégha egy helyütt azt is írja: „Menekülök könyvtől könyvig”, ám mindenképpen elvezeti magához a feljegyzések készítőjét („Hamvas könyvében akartam elmélyülni, s legszemélyesebb önmagamhoz jutottam”). Segít élni: „Edzsként olvasom ezeket a markáns ellen-meséket. (Hajnóczy Péter szövegeit.) Hogy mire edzenek? Arra, hogy legyen erőm elviselni a valóságot. Méghozzá úgy, hogy ne áltassam magam: azáltal, hogy látom minden képtelenségét és

borzalmát, könnyebb lesz elviselni. Nem lesz könnyebb.” Nem?! Akkor meg mi értelme, akkor minek? Azért, hogy önmagunkra, saját létünkre eszméljünk. Hadd tudjuk, hogy az időnek, melyben élünk „súlya van és története”, hogy benne vagyunk „a jelen idő poklában két szakadék között, kezdődhetetlenül, folytathatatlanul”, ahogy erre Albert Camus regénye, a *Pestis* ébreszti rá. Vagy ahogy másutt írja: „mindig a lét lényege után kutatok, mintha az egyes és egyszeri élet túl kevés fogódzót adna ahhoz, hogy eljussak összegző érvényű élettapasztalatokhoz”. Ezért keres például Heller Ágnes írásában – *Pályaudvaron élni* – „valami összegező érvényűt”, szeretné megtudni „létünk természetrajzát”. És fordul újra és újra az irodalomhoz, akkor is, ha a mindennapi élet emlékei, élményei törnek fel belőle, s akkor is, amikor a jelenre figyel, írjon akár a halottak napjáról, a tél beköszöntéséről, adventről, karácsonyról, szilveszterről.

Felismerhető drámai íve van Juhász Erzsébet feljegyzéseinek. Egy nyomasztó léthelyzet és ennek elviselhetőségére tett kísérlet között feszül ez a gondolatokból, érzésekből szőtt drámai ív, melynek két pólusa, két szélső pontja közül az egyik a körülmények (háború, gyűlölet, hazátlanság, bizonytalanság, tehetetlenség, kiszolgáltatottság, veszélyeztetettség), a másik pedig a remény, a remény utáni lázas kutatás. Az irodalom mindkét pólus vonatkozásában meghatározó szerepet kap: az olvasott történetek, s ezek szereplői analogizálnak a följegyzések készítésének idejével, valóságával, illetve magukban hordozzák a remény lehetőségét. Juhász Erzsébet azonban ezt a megfelelést irodalom és élet között sohasem bagatelizálja, egyszerűsíti le a tényszerű azonosság szintjére, nem keres az élethelyzetekre pontosan rímelő irodalmiakat – még ha az étellel szembeállított irodalom rangja, értéke kétségtelenül példamutató (Krúdy, Kosztolányi, Füst, Andrić, Camus, Pilinszky, Márai, Kafka, Mészöly, Kiš stb.) –, s olvasmányélményeiből nem akar megoldásokat nyújtó recepteket kivonatolni. Számára az irodalom önmagunk megismerésének s a világban való tájékozódásunknak a lehetősége. Olyan, mint hívónek a szentírás tanítása, felismerést nyújt s erőt ad, gondolatokat ébreszt, közérzetet erősít. Reményt ad.

Ennél pedig többre ember, kivált ha értelmiségi, akinek nem lehet, nincs tényleges beszélője a mások, politikusok és katonák irányította eseményekbe, aki a legteljesebb mértékben kiszolgáltatott, nem számíthat. „Nincs más megoldásom, mint a remény”, szögezi le a három karácsonyi írás egyikében, miután elemi erővel feltört belőle a panasz: „nem bírok így bezárva, s minden reménytől és esélytől elzárva élni”. Szeretne legalább „megmártózni a reményben”, hogy ily módon felfüggeszse a körülötte „zajló események makacs reménytelenségét”, írja újraolvasva kedvelt *Adventjét* (advent = eljövétel!), amely kapcsán a legpontosabban fogalmazza meg saját helyzetét, helyzetünket, mit várhat(unk) az életől s mit jelent számára az irodalom.

Füst Milán kisregénye tudatosítja benne, hogy „a remény szikrányi reális esélye nélkül” – mert milyen esélye lehet az anglikánusok között egy katolikusnak a megmaradásra – is végbemeget a remény beteljesedése, hogy a „remény mindenkor lehetséges, nem vagyunk soha menthetetlenül elhagyatottak”. A reménytelenség egyetlen ellenszere a remény keresése, akkor is, ha hinni – jóllehet, a hit „óhatatlan és elkerülhetetlen” – a „legmélyebb képtelenség”. És ezt a feloldhatatlan ellentmondást hihetetlenül érzékletesen, pontossá teszi számunkra, hogy egyfelől Juhász Erzsébet följegyzéseinek kulcsfogalma a remény, másfelől pedig leggyakoribb szóformája a „hatatlanul, -hetetlenül végződésű állapot meghatározó, amely egyesíti magában a lehetőséget, a feltételezettséget és az ettől történő megfosztottságot, a lehetőség hiányát. Ez a gyakorta előforduló, többszörösen képzett állapotot meghatározó, kifejező nyelvtani alak – használata semmiképpen sem modorosság – bizonyítja, hogy Juhász Erzsébet nem mondatokat illeszt egymás mellé, hogy irodalmunk újszerűtől konjunkturalovagjainak módjára meghassa olvasóit, nem fabrikál nemzeti és szülőföld-mítoszokat, hanem gondolkodik s gondolatait tárja elének, melyek-

ben ő van, melyek mögött ő áll, felismerhetően, melyekben világ és világszemlélet van. Pontos, tökéletes mondatainak nem színe és illata van, hanem teste, súlya, nem cseppfolyások, hanem megfoghatóak.

Ettől író, ha nem is novellát vagy verset ír, hanem följegyzéseket: esszébe hajló irodalmi publicisztikát.

És ez ad emberi hitelt Közép-Európa vágyának, a nemzettudatról vagy a vajdasági magyar irodalomról írt sorainak.

Közép-Európáról írni szorosan összefügg azzal a reménytelenséggel, amellyel mi itt a Vajdaságban, főként vajdasági magyar kisebbségek szembenézni vagyunk kénytelenek. Mennyire igaz és mégis mennyire abszurdum amikor *A pokol: a másik nemzet* című, Sartre egzisztencialista tételét egyetlen szóval kibővítve, módosítva lokalizáló följegyzésben ezt olvassuk: „Meggyőződésemm ugyanis, hogy a Vajdaság egyetlen lehetséges orientációja csak Közép-Európa lehet.” Mert Juhász Erzsébet számára Közép-Európa elsősorban nem földrajzi egység, hanem olyan kultúrközeg, melyben a soknemzetiségűség nem hátrány, hanem természetes együttélési lehetőség. Érthető, hogy Nyugat-Európából nézve éppen úgy anakronisztikus, mint ahogy a balkáni pokolból nézve is képtelenség. Számára azonban Közép-Európa mint fogalom annak a bizonytalanságnak a felszámolását jelenti, amely immár néhány éve sújtja, nyomasztja a vajdasági embert, a vajdasági magyarokat. A följegyzések készítőjének Közép-Európa-nosztalgiaja lényegében remény arra, hogy mindenki tulajdon nemzettudatával lehessen része egy közösségnek, amely nem ellenséges szemmel nézi a kulturális, a hagyománybeli különbözőségeket, hanem megérti őket, netán büszke is ezekre.

A Közép-Európa utáni vággyal függ össze a nemzettudat kérdésköre, amely ugyancsak többször feltűnő témája Juhász Erzsébet esti órán papírra vetett feljegyzéseinek. Az érdekli, milyen a vajdasági magyarok nemzettudata, mi határozta meg a közelmúltban s mi újabbán, miben egységes más magyar kisebbségek nemzettudatával s a magyarországgal, és miben különbözik tőlük. Kiindulópontként idézhetnénk azt a lényegre tapintó észrevételt, miszerint „egészséges nemzettudattal csak az az ember rendelkezhet, aki – kisebbségként, de többségi nemzethez tartozóként is – valamely biztonságban érezheti magát”. Bennünk, akik a senkiföldjére kerültünk, „anélkül hogy tapodtat is elmozdultunk volna helyünkről”, a bizonytalanság, a veszélyeztetettség érzése deformálta a nemzettudatot. S ezt a pontos diagnózist kiegészíthetnénk azzal a megjegyzéssel, hogy nem is egy, hanem két irányban deformált a vajdasági magyar ember nemzettudata. Vagy nem vesz róla tudomást, mert nem tartja lényegesnek, vagy túlhangsúlyozza, rögeszméje, de csupán pusztá formáságokban merül ki, például annak unos-untalan hangoztatásában, hogy magyarnak kell lenni, meg kell őrizni magyarságunkat, anélkül hogy pontosítaná, hogyan kell magyarnak lenni, miáltal leszünk magyarok, anélkül tehát hogy az ilyen kinyilatkoztatásoknak meghatározott, valós tartalmat is adna. S bár ezekkel a deformációkkal Juhász Erzsébet nem foglalkozik bővebben, ami érthető, mivel nem szakdolgozatot ír, hanem értelmiségi töprengéseket vet papírra, arra ő is utal, hogy mind elsovadt, mind pedig eltorzult nemzettudatunk forrása a kulturális hagyomány iránti felületes és felelőtlen viszonyulásban keresendő. Természetes, hogy az okok politikai, gazdasági jellegűek, de kétségtelen, hogy az egyes ember magatartása sem kerülhető meg, ha az indítékok után kérdezzünk. A következmény pedig nem más, mint amit naponta tapasztalunk: kicsúszik lábunk alól a szülőföldünk, s ezzel összefüggésben nemzettudatunk is elbizonytalanodik. Nem arról feledkezünk meg, hogy magyarok vagyunk, nem tagadjuk meg, hogy része vagyunk a magyarságnak, ezt sohasem is tettük, hanem az történik velünk, amit Juhász Erzsébet oly frappánsan fogalmaz meg: rá kell ébredni, hogy „izig-végig vajdasági magyarok vagyunk – Vajdaság nélkül”. S Vajdaság – Közép-Európa kicsiben! – elveszté-

seért, ami mostanság hihetetlenül rohamosan megy végbe már azáltal is, hogy átalakul városaink arculata, hogy modortalanság, durvaság – kulturálatlanság terjed, kivétel nélkül bűnösök vagyunk, függetlenül hogy jó vagy rossz magyaroknak címkéznek bennünket vagy tartjuk egymást.

A formatudatunkkal van baj, kisebbségiként is, kisebbségi íróként is, állapítja meg Juhász Erzsébet, majd így összegez: „Iszonyú erővel bizonyosodhattunk meg róla, az embert e térségben mindenéből kiforgatják. Műveink azonban – megpróbáltatásaink, ideoda taszítottságunk, létünk lényegi marginalitásának és formátlanságának irodalmilag kifejezett *formái* – talán-talán megmaradnak. Hogy mindez édeskevés s csöppnyi vigaszt sem nyújthat annyi temérdek hontalanná lett honfitársunk sorsáért, hogy a magunk fenyegetettségét, s jóvátehetetlen veszteségeinket ne is említsem ezúttal? Egész biztosan így igaz. Vajdasági magyar íróként azonban a tehetetlenség és kétségbeesés elviselésének egyedüli módját én mégis a formatudat, s a természetéből következően beletartozó európai kultúra erősítésében és gyarapításában látom. A formatudat a kiszolgáltatottak egyedüli, elorozhatatlan vagyona és méltósága. S a túlélés, a megmaradás – ha hiszünk még emberformájú idők eljövételében – halvány, bizonytalan esélye is.”

A feljegyzések készítője nem kerüli meg a rázós kérdéseket, szembenéz a nemzettudat problémájával, s védelmébe veszi a vajdasági magyar irodalmat is, kimondván hogy „minden, esztétikailag színvonalas vajdasági magyar irodalmi mű magában foglalja szerzőjének a saját nemzettudatára vonatkozó tapasztalatait”. Nem valószínű tehát, hogy a vajdasági magyarság nemzettudatának elsorvadásáért az irodalom és az írók a hibásak, mivel nem valószínű, hogy „épp a szépirodalmi igényű művek kizárólagos feladata lett volna itt bármikor is nemzettudatunk ébrentartása és fejlesztése”. (Ahogy az sem biztos, hogy ha egy novella, regény vagy vers tárgya a nemzettudat, akkor es attól az illető mű már értékes irodalom is.) És kimondja a leglényegesebbet, ha irodalomról van szó: „Az irodalmi műnek egyetlen igazi küldetése van, az, hogy a maga öntörvényű szabályai szerint minél magasabb esztétikai színvonalat érjen el.”

Juhász Erzsébet számára az irodalom láthatóan nem csak kiindulópont az adott létehelyzet jobb, pontosabb megértéséhez, hanem – talán mindenekelőtt – létezési forma, amely meghatároz és összeköti. Itt, számunkra gyűjtőmedence, akár Közép-Európa folyója, a Duna. S ahogy a Dunához mindannyiunknak, akik itt élünk, közünk van – időnként megmártózunk benne, sétálunk a partján, végigmegyünk a felette feszülő hidak egyikén vagy a tévében látjuk, miközben az időjárás-jelentést olvassák –, ugyanúgy közünk van Juhász Erzsébet könyvéhez is, szereplői vagyunk, akkor is, ha úgy érezzük, benne vagyunk, s akkor is, ha el sem olvassuk.

GEROLD László

ODA- ÉS ELFELÉ

Krasznahorkai László: *Thészeus-általános*. Budapest, Széphalom Könyvműhely, 1993

Mindenekelőtt: mi újat fedhet fel prózaírói önkifejezésformaként a *beszéd* (oráció, szónoklat) a regénnyel vagy novellával összevetve? Miközben el akarja rejteni, hogy „jóvátehetetlenül” prózáról van szó – ezúttal is. Úgy tűnik, Krasznahorkainak a novellával, regénnyel szembeni kételyét, sőt viszolygását a „mindentudás” mozzanata váltja ki, mely lehet az utalások egész rendszere folytán töredéknyire zsugorítva, a regényből vagy no-

vellából, illetőleg az elbeszélői attitűdből mégsem iktatható ki egészen soha. Erre egy egészen konkrét és személyes utalás is történik az első beszédben, melyben az író – mégis – egy korábbi művében megjelentett eseményt ír tovább: „Van könyv, amelyek a leghatározottabban kijelenti, hogy ettől kezdve a városban minden a lehető legpokolibban alakult, azaz hát hogy ugyanis a lehető legteljesebb értelemben elszabadult volna a pokol, és ez a könyv, mely *Az ellenállás melankóliája* címet viseli, s írója Krasznahorkai László, a másik, azt sugallja, hogy tudja, mi volna ez a pokol, hogy mi történt ezután, hogy ez a bána ott a piactéren ezerkilencszázhatvan- vagy hetvenvalahány legmélyebb bugyrában akkor mit takart volna el.” Majd általánosít az irodalom egészére vonatkozóan: „Ha elnézik nekem az önkényesen használt, megelőlegezett többes számot, akkor hadd mondjam így: egy összefoglaló értelem hiánya miatt eléggé meg vagyunk már törve, s ezért az okádásig túl vagyunk már irodalmon is, amelyik folyton úgy tesz, mintha volna, és egy ilyen összefoglaló értelemre rákacsint. Nem viseljük el, hogy ez, az irodalom, épp a velejénél, hogy ennyire gyökeresen hazug, nekünk már annyira kéne ez az összefoglaló értelem, hogy mi már egész egyszerűen nem bírjuk a hazudozást, és annyira nem, hogy nem bírjuk az irodalmat, és még ezt is úgy, hogy az unalomtól, a hazugság alpiári színvonalától okádunk, nem a felháborodástól (. . .)”

Azzal, hogy beszédnek tünteni fel Krasznahorkai jelen kötetének műfaját, föltehetően épp a mindentudó elbeszélő attitűdjét akarja kiiktatni szövegéből. Azzal, hogy elbeszélő helyett a szónok lép fel, a mesterkélttség, a semmi megbízhatóra nem utaló, mert nem utalható műformát, mint a sugalmazásnak egy sajátos szerkezetét kívánja felmondani. A szónok ugyanis közvetlenül szólal meg, nem rejtőzik egy kitalált személyiség burkába, mely lényegét tekintve szükségszerűen belül van egy *kitalált* helyzetben, *kitalált* történetben, *kitalált* konfliktuson. Am, mint erről a továbbiakban bővebben lesz még szó, ez mégsem jár felszabadultsággal. A kötet egésze ugyanis minden szinten magában foglalja a kivonulást, a kihátrálást, az elrejtőzést vágyát, de ennek elementáris megoldhatatlanságát is. A „búcsúzás”, a „világból való kihátrálás lépésrendje” csak folyamatként ragadható meg. Ahogy a próza műfajaiból való kihátrálás is. A regény vagy novella (füzér) formából való kihátrálás meghatározott lépésrendjének tekinthető e három beszéd. Kiiktatódt a cselekmény, mint mesterséges kreáció, mert amiről szólni érdemes, az direktabb odaforulást, közlésformát kíván. Ha ugyanis a lényeg: egy (világot) összefoglaló értelem hiányzik, legalábbis rejtőzködik, tehát megragadhatatlan, akkor a prózában teremtett világ csak tovább hátráltat e lappangó „összefoglaló értelemnek” a megragadásától. A kettő között nem lehet összerímelés, sőt átjárás se, csak távolítás. (Mint hogy mégsem lehet egylényegű a hátrálás s ami hátráltat.)

Az írói közérzet, életérzés és világlátás, mint szó volt már róla, közvetlenebbül fogalmazódik meg e kötetben. A világ érzékelését, a rálátás szögét a szomorúság adja meg: „Valami halálos méz, olyan volt ez a szomorúság, de nagyon szeretném, ha ezzel a hasonlattal senkit sem vezetnék félre Önök közül, mert ezzel a hasonlattal nem azt akarom mondani, hogy ez a szomorúság önmagán belül ne volna megnevezhető, vagy hogy ennek a szomorúságnak önmagán kívül valamilyen visszautaló tartalma volna, valami kis történet, titkos eligazítás, útjelző egy kis kanálka mézben, nem, szó sincs róla, ez a szomorúság, ahhoz, hogy megszülessen, önmagán kívül nem támaszkodott semmire, csak beállt a lélekben (. . .).” Még közelebbről: „. . . egész életemet ez a bizonyos szomorúság árnyékolta be, s árnyékolja be ma is, egy megfékeltetlen szándék a világ tengelyét megfigyelni, amit azonban a szomorúság emésztő kóde tökéletesen eltakar.” Ha megfigyeljük, milyen erőteljes lelki-szellemi kitérődés fogalmazódik meg a fenti mondatban, egyúttal azt is megsejtjük, miért kellett kihátrálnia az írónak a regény vagy novella műfajából. A világ tengelyének, az összefoglaló értelemnek a fürkészése annyira

közvetlenül tör a lényegre, hogy a mindennapi élet síkján személyiséggé formált szereplők valamiféle konkrét térben és időben való megjelenítése e lényegből hátráltatna ki.

A második beszéd azonban már egészen nyilvánvalóvá teszi azt is, hogy ki lehet ugyan hátrálni a regény vagy novella műformájából, de a kiélesedett közvetlenségnek is szüksége van valamiféle vázra, foglalatra. A kötetet kitevő három beszéd ugyanis mégsem egészen közvetlenül szól az olvasóhoz, hanem adva van egy fiktív foglalat: azoknak a szervezetek, akik a szónokot felkérik a beszédre, s akik előtt elhangzik a három beszéd. A szónok és hallgatósága közötti kapcsolat teljesen esetlegesnek látszik: „Nem tudom, kicsodák Önök. Nem értemem jól a szervezetük nevét. (. . .) Felmerült bennem az is, hátha összekevernek valakivel. Meg akartak ide hívni valakit, s csak azért esett rám a választás, mert én vagyok az, aki még a leginkább emlékezett arra a valakire” – olvashatjuk az első beszéd legelején. A második beszédet már időről időre megszakítja a szónok, felkérve kíséreltet, hogy zárják ki az ajtót: „Körülbelül tizenöt perce állok már itt ezen az emelvényfélén, s ez a tizenöt perc az én számomra, aki egész életét hol abban a felelemben töltötte el, hogy bezárják, hol meg abban, hogy ő maga nem tud bezárkózni – maga az örök-kévalóság, ezt higgyék el nekem.” Noha az a körülmény, hogy a szónok fogoly, itt még inkább átvitt, mint konkrét értelemben értendő: „Uram, maga azt hiszi, hogy azért, mert egy ajtószárnyat el tud mozdítani a zsanéjában, attól azon az ajtón már ki is lehet menni?! Égi lakatot hívjanak, ha nem megy másként, kérem.” E második beszéd a lázadásról szól, melyre, akárcsak előbb a szomorúságra, az jellemző, hogy nem egy konkrét valami ellen való lázadásra vonatkozik, hanem, hogy „ami fennáll, mitől olyan kibírhatatlan”. S minthogy valamiképp minden mindennel összefügg, a lázadás is mindenkor az egésze kiterjed, s a szónok szerint az ember vagy fellázad vagy valamiképp kihátrál a dolgok, a világ tudomásulvételéből.

E kötet nem vállalja a nagyívű eselekményt, a beszédek magvát azonban egy-egy helyzet megjelenítése képezi. Az első beszédben *Az ellenállás melankóliája* című regényből ismert óriásbálna piactéri mutogatásának jelenetét „írja tovább” a szónok, a második beszédben a berlini földalatti egyik pályaudvarán látott jelenetet mondja el az üldözött clochard-ról és az öt vicsorgó farkaskutyával üldözött rendőrökről. A hangslúy azonban nem az üldözött és az üldöző koreográfiájára, „lépésrendjére” esik, ahogy várhatnánk, hanem a kettőjük közötti behozhatatlan távolságra. Arra, hogy „a jó sohasem éri el a gonoszt, mert a jó és a gonosz között nincs semmiféle remény”. Gonosz tehát van. A jó és a gonosz között viszont nincs közlekedés. Lázadni tehát annyit tesz, mint nemet mondani a világra, „mely bármikor clochard-rá vagy rendőrré tehet”. Krasznahorkai szónoka szerint nincs átjárás és áthallás jó és gonosz, lázadás és elfogadás, birtoklás és nincstelenség között; ezek az ellentétpárok még csak nem is közelíthetők egymáshoz. Ezért, aki következetes akar lenni, be kell ismernie, hogy kapitulált: a világot összefoglaló értelem számunkra kifürkészhetetlen, a lázadás, minthogy mindenkor csak az egésze vonatkozhat, csupán úgy megoldható, ha az ember kihátrál a világból. Birtokba venni semmit sem lehet ezen a világon, mert az összefoglaló értelmet kutató tekinteten túl semmi sincs: „amit oly sóvárogva bámulok, az nincs, mert csak ez a bámulat tartja össze”. Enélkül viszont az emberek világa nem más, mint közönségességek és hazugságok mozdulatlan köde.

A harmadik beszéd előadásának körülményeire az lesz jellemző, hogy a szónok a szó szoros értelemben az előadására felkérők foglyává lesz. S alighanem ez a mozzanat teszi nyilvánvalóvá, hogy Krasznahorkai itt sem válik hűtlenné önmagához, minthogy a műveiből kiolvasható másodlagos jelentések alapvonása mindaddig a létezésben elementárisan benne rejlő *csapdaszerűség* volt. Megint kétszeres csapdát működtet az író. Egyfelől elhiteleti velünk, hogy hangvétele leegyszerűsödött, nem vonszol bennünket végig a próza te-

remtett világának labirintusán, hanem közvetlenül szól, útközben viszont kiderül, hogy a (szépirói) megszólalás mégsem viseli el a direktségnek azt a fokát, ami a szónoklat, a beszéd jellemzője. Nem viseli el, mert a mondandó okán nem is viselheti, lévén, hogy ami próza formában mondható, az sohasem lehet egészen egyértelmű. Nem lehet egyértelműen átgondolni azt a két végletet sem, amely a szomorúságra, a lázadásra s a tulajdonra vonatkozó gondolatokat, élményeket és tapasztalatokat illeti.

„Az a lépésrend foglalkoztat, mellyel ki lehet hátrálni a világból!” – írja Krasznahorkai. Maga a kötet egésze azonban arról tanúskodik, hogy ez a lépésrend mégsem egyértelműen azonos a hátrálással, visszakozással, búcsúzással, ez mindig egyidejűleg oda- és elfelé bonyolódik, mert nem állapotot fejez ki, hanem a maga eleven eldönthetetlenségével zajló folyamatot. Oldások és kötések csapdája fogalmazódik meg Krasznahorkai e kötetében. S pontosan nyomon követhető az ezt szolgáló „táncrend”. A csapda tehát ezúttal az olvasóra is kiterjed, merthogy közel sem csak a világból való kihátrálás lépésrendjéről van itt szó, hanem ugyanilyen fokon a bennmaradás esélyeiről is. Arról, hogy bennmaradni mégis, amikor a látótávolságot újra meg újra elborítja a közönségessegek és hazugságok köde, az előlötti mézédés fájdalom, melyet az a fölismerés kísért, hogy nincs semmink, s nem is volt soha.

Az olvasóra is kiterjedő csapdáról van szó mindenképp. Erről győz meg a példabeszéd értékű zárórész az Okinavai Guvatnak elnevezett különös madárról. Az Okinavai Guvatnak sikerült elérnie a kivonulást, mely nem folyamat, hanem állapot. Sikerült ugyanis évezredekben keresztül megtartania (abszolúte) rejtőzködő életmódját. Am ez a bizonyos Okinavai Guvat, a szónok megítélése szerint, nem más, mint madár a röpte nélkül. Óhatatlan figyelmeztetésül arra, hogy teljes kihátrálás esetén az ember sem lehet többé más, mint ember: a (lelki-szellemi) röpte nélkül.

Hogy miért Thészus-általános? Valóban talány. S valóban csak a labirintusbeli Thésusra lehet asszociálni. Labirintusban lenni ugyanis sohasem eleve az eltévedést jelenti, hanem útközben létet, a lényeg megtalálásának talán naiv, de önmegtartó hite folytán: a keresés folyamatát. Egy világot összefoglaló értelem felé vezető utat. Minden kor oda- és elfelé, ahogy már a keresés lépéseinek autentikus lépésrendje diktálhatja.

JUHÁSZ Erzsébet

„A NŐ FEDŐ A LÉT KÉPTELENSÉGÉN”, AVAGY EGY MOMIREGÉNY MARGÓJÁRA

Csaplár Vilmos: *Momi lába*. Budapest, Szalon Könyvkiadó, 1993

Furcsa, specifikus gesztus ez a mű. Érdekes, izgalmas, mint minden férfi–nő viszony körül bonyolódó alkotás, mégis más. Csaplárt az elbeszélő és a nő kapcsolata, e kapcsolat alakulása, hullámváza, fokozódása érdekli. Kétszereplős szerelmes regényében a cselekmény helyszíne, a társadalmi háttér csak odavetett megjegyzések, utalások formájában villan föl, s kizárólag negatívumaiban érdekes, hisz az általa kiváltott elégedetlenség tereli a hőst a nő felé.

Határozatlan hely- és időjelzéssel indít: „Akkoriban semmi sem volt világszínvonalú Magyarországon, csak a nők.” Az ún. „világszínvonal-érzés” menekíti meg a hőst a jelen tisztátalanságától, így elfelejtheti, mikor és hol él. A szépség, a szép nők s a szép női testrészek élvezete, mint afféle narkotikum, minden más dimenziót elhomályosít, háttérbe

szorít. „Szemétnek akkoriban a hatvanas éveket neveztem. A kort, amelyet szerelemmel próbáltam megtisztítani.”

Az elbeszélő igen szentív, a világgal szinte azonosuló egyéniség. Valamiféle folytonos nyugtalanság, kíváncsiság tartja folytonos mozgásban: „... bennem örökké tart valamilyen zúdulás, és nemcsak visszafelé, hanem előre is. És nemcsak előre, hanem oldalra, fölfelé és lefelé is . . . Több úton járok egyszerre . . .” Sajátos szabadsága és életkutatása rövid életű. A részletek halmazából egy jelentéktelennek tűnő mozzanat, amely első pillantásra a többtől alig különbözik, ejti rabul, ezzel kezdődik a történet. „Momikának is arca került be először a körforgásomba, a körzúdulásomba. Lebegett valamilyen táncolók között, és a történet, amely soha nem kezdődik, azzal kezdődött, hogy elkezdtem ezt az arcot bámulni. Nem bámultam, hanem csak egy pillanatra ránéztem, és azután hiába forgattam a fejemet, az az arc *ott volt*.” Monika, becenevén Momika átlagos nőként, epizódként lép e történetbe, hogy végül egyénisége, jelenléte lassan behálózza a teret, minden kis részbe beférközzék.

A homályos, kora hajnali szobában lezajló szeretkezések ágyán trónol Momi, az ápolat, jó testű nő (akinek azért „a többije is világszínvonalú”). Nem olyan átlagos lény, amint azt első előfordulásai sejtteni engedik, mert több, számtalan megjelenési formája van. A különféle szobákban ugyanis egy ülömomi él, egy szobamomi, aki a teljes nyugalom és állandóság szobra, amint némán és mozdulatlanul fehérlik, télenül szétvetve formás lábait. A környezetváltás, a tengerpart egy merőben másféle momit hív életre, egy sokkal hatalmasabbat, elemibbet. Fehér ruhájában („amit ha ruhaként emlegetek, csak magamat okolhatom, a szegényes fantáziámat. Puha zsugorított, vékony anyagból varratta a talányos korszellem hatására. Se nyaka, se ujjai, se dereka, se határozott végződése nem volt, csimbókokban tekeregtek a szálak a rojtos alján . . .”) szinte izzott a nyugtalan, szinte folyton háborgó tenger viharossá feketedő ege alatt. Csak semmi azúrkék, hiszen az nem illene „lábörjögéséhez”, folytonos mozgásához. A tengermomi, a szél-, a combmomi idéz meg ősi ösztönöket, az idomtalan ósnyát, kinek ereje világföntartó. „Momi olyan gyorsan nyargalt, mint egy látomás. A fehér ruhája elég rövid volt, és a szörnyű nagy lépteitől fölcúszott. Láthatóvá váltak az óriási combjai. Megnőttek a combjai a tengernél. Lóbarna színűre változtak . . . Semmi sem létezett számára, csak az, hogy ő megy . . . ezt az őslényt még sose láttam . . .” A combmomi száguldásába lehet csak kapaszkodni, lihegve rohanni utána, mert a jelen körvonalai, értelme és perspektívája egyértelműen pusztító és egyhangú: „A felszín zakatol totális alföldön. Annnyira sík a sík, hogy nincs föld. Vicinális halad egy utassal, vagy eggyel sem. Az az egy utas én vagyok. A kiábrándító jármű is én vagyok. Valahonnan jön valami, mint egy vonat. Mindenesetre mozgás. A jelen: vasútállomás két hársfával, sárga épülettel, ahol nem biztos, hogy érdemes megállni.” Ebből ragadja ki az elbeszélőt a combmomi cápamomivá változó agresszív, ragadozó szerelme, szeretkezése. A nő lénye ekkor már kezd elhatalmasodni, minden helyet és gondolatot magának követel, minden folyamatot, zúdulást leállít, szinte gúzsba köt. Már egészen belül van, előbb azonban világméretűvé, kozmikusná nővi ki magát, s nemcsak hogy minden lányból ő néz az elbeszélőre, de a tér és az idő momentumait is ő jelenti. „Ha rálelek a nagy összevisszaságban egy dátumra, hogy például 1968. ennyiedik hón ennyiedike, akkor is mit nyertem? Gyorsan kiszámolom, hogy hány éves voltam éppen akkor? Aztán körbebarikádozom az életkoromat olyan nagyjelentőségű tényekkel, hogy *hányadik szigorlatom*, meg *hogyan milyen csapatok mennyivel ezelőtt vagy mennyivel ez után vonultak be* Csehszlovákiába, esetleg szélesebben, leleményesen összekaparok még egyet s mást. És? A lényeg akkor is: momi idő . . . (. . .) Összefolyt köröskörül a víz meg az ugyanolyan színű ég, miközben ő a zokniját mosta. Egyszerre állt a földön (vizben) és az égben. Belehajolt az ég aljába. Megpillantottam őt az égi-földi

anyagban.” És Momi ósanyasága mellett akár egy egyszerű, szimpla anya is lehetne, ha egy kérdezetlen abortusszal nem venné elejét mindennek. Ebbe rokkan bele a kapcsolat. Nem szakad ugyan meg, sőt bizonyos formában még szorosabbá válik, szorosabbá és vadabbá, már-már kórossá, hiszen szeretkezéseik céltalan nyargalássá válnak. Kiapadhatatlan gyakorisággal kívánják meg egymást, rendkívüli, szokatlan helyeken, szadista neki-buzdulásokkal. Momi „karmokat”, marhavér színűre festett körmöket növeszt, mintha védekezni akarna, közben lassan és észrevétlenül „átfolyik” az elbeszélő tudatába, s az elindul a Momivá válás útján. Történik ugyan néhány elkeseredett szabadulási kísérlet, de „Momi minden más nőt eltakart”. Az elbeszélő lassan átítatódik momival, a momiság eszméjével, s a tóparti táj nyugalmaival kezdi szemlélni a konkrét nőt, Monikát, akit most ő ural, s aki már nemigen érdekes, csak Momi . . .

Ez lenne a vége? Nem, nincs vége, csak éppen pillanatnyilag elfogyott a festék és a papír, s ha folytatódna a történet, az elhatalmasodott momiság variálódhatna csak tovább . . .

CSAPÓ Julianna

ÉVSZAKOK

Mózes Attila: *A vénasszonyok nyara*. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1991

Évszaktól évszakig nyúló történet *A vénasszonyok nyara*. Az év lassan megfordul tenyelye körül: beköszönt a tél, elmúlik a tavasz és a nyár, megjön az ősz. S amíg a körforrás az új télhez érkezik, a történet véget ér.

Időtlen időben, meghatározhatatlan térben játszódik mindez, olyannyira, hogy nem tudjuk eldönteni, álomszerű valóság vagy valóságyszerű álom-e, amit olvasunk.

A regény magva a vénasszonyok nyarában megfogant különös szerelem, amely egy év alatt észrevétlenül átformálja mind Góth, mind pedig az asszony életét. Az Iroda, ahol megismerik egymást, az otthon, a kocsmák, az utca és a város, az összes hely, ahol csak megfordulnak, mind csupán háttér, a fókuszban Góth lelkivilága, s őrajta keresztül az asszony küzdelme áll. Kettőjük személyiségének megrajzolása, a lélek egy-egy apróbb „mozdulatának” érzékeltetése, s a fejlődés árnyalt leírása azt bizonyítja, hogy az író a főszereplők megközelítési módjául a pszichológiára épülő analízist választotta. A mellékszereplők, alakjait megvizsgálva szembetűnő, hogy kevésbé megformáltak, egyértelműen mellékfigurák, akik ugyan elválaszthatatlanul hozzátartoznak Góth életéhez, de csupán nézői az eseményeknek, akárcsak az olvasó. Egy-két közbeeső jelenet azonban mégis a mellékszereplőké, ezek a jelenetek rendszerint vidámságot, humort visznek a különben kissé inkább melankolikus történetbe, s emellett késleltetik is annak menetét.

Mi ennek a szerelemnek a különlegessége? A „krisztusi kor” lázában égő Góth elfogadja az idősödő nő szerelmét. Élvezi a hatalmát a nő fölött, hízlel neki a titkárnő vonzalma. Ugyanakkor a helyzet szokatlansága is vonzza. „Szerelmes belém az édesanyám!” – mondja a Könyvszerkesztőnek, de az asszonnyal szemben egyelőre hideg és fölényes:

„ – Cs-csaknem . . . csaknem ötvenéves öregasszony vagyok . . .

(Curriculum vitae indul! – gondolta Góth.)

– Kétanyáni gyermekem, unokáim vannak . . .

(Családi mellékkörülmények!)

– Harminc év nyugodt, boldog házasság a hátam mögött . . .

(Azt hosszabb-rövidebb ideig mindenki így gondolja!)

– É-és akkor most . . . most itt vagy, és nem tudok mit kezdeni veled . . . magammal . . .
(Nem vagy te olyan buta, úgy látom!)

– Összezavartál, összezavartál mindent bennem és körülöttem . . .

(Alighanem így van!)

– És a fiam lehetnél . . .

(Számoljunk már utána, hátha csak koravén vagy!)

Játszik az „előszobacüssal”, szórakoztatja az Irodát, később már csak önmaga miatt. Aztán egyszer csak rájön, mindez már túllépett a játék határán, s halálosan komoly fordulópont életében. Az asszony is tudatában van ennek, éppen ezért megpróbál küzdeni érzelmei ellen, de a módszer: a tengerparti nyaralás nem hozza meg a kívánt eredményt, nem tud lemondani Góthról, aki hamarosan rájön, mennyire ki vannak szolgáltatva egymásnak. Ráébred arra, hogy voltaképpen veszített, mégis türelmesen az asszony mellett marad, amíg annak „betegsége” véget nem ér.

Az asszony, aki másnak érezte magát önmagától, végül is kiiratkozott mindabból, „amit eddig csak tanult az életben, de egészen megtanulni képtelen volt”. Góth pedig ironikusan búcsúzik el szép, érzelmes történetétől.

Igen érdekes a regény alaptémája. Az író a férfi–nő kapcsolatoknak egy különös, ritka esetével, az anyakomplexussal foglalkozik. A probléma miértjére az író nem ad választ, nem is keres, bár a két főhős, az asszony és Góth szinte kizárólag e körül a kérdés körül gyötrődik. Ha az író egy kissé jobban megalapozta volna jellemeit, akár lélektani regény is kerekedhetett volna írásából. Ám mind Góth, mind az asszony egyénisége nagymértékben rejtve marad. Mózes Attila nem hatol be a lélek „mélystruktúrájába”, hanem könnyedén kezel, laza ecsetvonásokkal alakítja ki a főszereplők lényét.

Viszont ha egy másik szempontból vizsgáljuk meg a regényt, a domináns elem nem a szerelem lesz, nem is az anyakomplexus, hanem az önmagával küszködő ember. Góth, aki azt hiszi magáról, hogy zseni, hogy más, mint a többiek, s ennek tudatában éli életét, egyszer csak észreveszi, hogy akár úgy volt, akár nem, pályája módosul, s szinte egészen olyanná válik, mint a hétköznapi szürke embereké. Ez ellen küzd, s ez ellen kínál fogódzót az asszony ragaszkodása. Kettőjük kapcsolata nem is szerelem tehát, hanem menekülés. Menekülés a szürkeségtől és az öregségtől – vagyis a semmivé válástól. Ez egyiküknek sem sikerül, de mégis Góth az, aki többet veszít.

Formai szempontból öt részre bomlik a regény, úgy is lehetne mondani, öt évszakra. Ugyanis a lineáris időtengelyen az események a valóságos időbeli sorrendet követik, s ezt a folyamatosságot bontja meg az egy-egy évszak leírásával kezdődő elbeszélő rész:

„Hirtelen robbant a télből a tavasz olyan hevesse és ragyogóvá, hogy abba aztán beleférhetett a világ minden közhelye. . .”

„A parázna nyár ontotta a rossz meleget, megolvadt az aszfalt, izzott a folyópart homokja, vibrált a levegő. . .”

„Érőszakosan perzselő, túlrett, fojtó, buja, sőt perverz lett a nyár. . .”

„Most már ősz volt, szelíd, meleg őszelő, súlyosak a lombok, súlyos lett a felismerés az asszonyban. . .”

A regény elejét és végét egy olyan megismétlődő epizód képezi, amely összekötő funkcióval rendelkezik. Herc Sanyi megérkezése, a hercsanyiság, a hangulat, amit magával hozott, azért érdekes, mert ugyanebből a levegőből lesz valósággá az asszony Góth számára. Amikor Herc Sanyi a regény végén ismét megérkezik, emlékezteti Góthot az első találkozásra, s mindarra, ami azóta történt. De mindez csak a regény elolvasása után derül ki, s ez bizony hátránya a regénynek, mert az olvasás folyamatát mindvégig zavarja az a meg nem oldott rejtély, hogy ki is az a Herc Sanyi.

A regényben egyébként szinte mindenki névtelen, néhány munkatárs (Lázár, Vajda, Tanai) van csupán megnevezve. Az asszony névtelenségét ellensúlyozza, hogy egyedül az ő külseje van leírva. Góthnak csak a vezetéknevét ismerjük, az asszonynak semelyiket sem. Ez is hozzájárul ahhoz, hogy a hely, a történet, a szereplők valószerűtlenné váljanak. Ezt a hatást erősíti Góth különös egyénisége, titokzatos szelleme, szálló üvegmadarai. De az egykori lázas alkotókedv szertefoszlott, s az üvegmadarak hatalmas szelleme összezsugorodva, erejét veszítve, törpeként szunnyad a palackban.

VIDA Márta

S Z Í N H Á Z

A FÉLREÉRTÉS

A mostanihoz hasonló „háborúba ájult” korban írta Albert Camus *A félreértés* című drámáját. S ez nyilván a legkézzelfoghatóbb oka a mű mostani újvidéki színrevitelének. Olyan idők járnak, amikor nem lehet, nem szabad tréfálni, mert a hazugság – a legjobb szándékú, a legártatlanabb is – könnyen tragédiához vezet, kivált ha a szereplők közül egyikben-másikban erre hajlam is mutatkozik, és amikor a vágyódás az elérhetetlen után nem csak fölöttébb időszérű, hanem aktualitása életbevágó.

Camus műve pont erről szól.

De elegendő-e a jelzett megfelelés a két „háborúba ájult” kor között ahhoz, hogy a közönség a hazugságról és a vágyról írt kétszeres félreértést példázó Camus-dramát sajátjának, közelinek érezze? Semmiképpen sem. A hasonlóság bármennyire is felismerhető a színpadi történet és mindennapjaink között, esztétikai minőség nélkül teljes értékű művészi élménnyé nem válhat. Az Újvidéki Színház előadása, melyet Nebojša Bradić (Kruševac) rendezett éppen a szükséges színházi minőség tekintetében szűkös.

A félreértés sztorija valóban romantikus végzetdrámát idéz, hamisítatlan múlt századi rémtörténet, de nemcsak az.

Nem feledkezhetünk meg róla, hogy a történet Camus *Közöny* című regényében is olvasható.

„Egy ember egy cseh faluból egyszer elment világgá, hogy szerencsét próbáljon. Huszonöt év múlva visszajött, vagyonosan, asszonnyal, gyerekekkel. Anyjának és húgának fogadója volt a szülőfalujában. Meg akarta lepni őket, ezért az asszonyt s a gyermeket egy másik fogadóba vitte, s egyedül ment anyjához, aki nem ismert rá, mikor benyitott hozzá. Tréfából még szobát is kért. Mutatta, mennyi pénze van. Éjszaka anyja meg húga kalapáccsal agyonütötte, kirabolta, s a holttestét a folyóba vetette. Másnap reggel a feleség, mielőtt bármit megtudott volna, feltárta a valóságot. Az anya felkötötte magát. A lány kútba ugrott.”

A színpadi változat bár néhány részletében eltér a regénybelitől (a férfit nem kalapáccsal verik agyon, hanem teával altatják el s utána a folyóba dobják, a gyilkos anyát és testvérét nem a feleség informálja, hanem az útlevelelől tudják meg, kit öltek meg, mire a feleség megérkezik, az anya már öngyilkosságot követ el, a gyilkosok is a folyóba vetik magukat stb.) abban azonban teljes mértékben megegyezik vele, hogy a rémségeken túl itt másról is szó van. Mersault, a *Közöny* főszereplője, a fenti idézetet, amit egy újsághír alapján mesél el, következőképpen kommentálja: „Ezt az egész históriát több ezerszer elolvastam. Egyszerű valószínűtlen volt. Másfelől egészen természetes. De mindenképpen úgy éreztem, az utas megérdemelte a sorsát, mert sohasem kell játszani.”

Vagyis: ennek a horrornak van, így érzi Mersault, bizonyos metafizikai meg filozófiai dimenziója. Az utóbbira a levont tanulság utalhat, az előbbire, hogy a *Közöny* főszereplője, aki a börtönben akad rá a történetet közlő újságra, valószerűtlensége ellenére sem tud szabadulni hatása alól, ezerszer elolvassa, mert a történet valószerűtlenségét magára vonatkoztathatónak érzi. A történetbeli fiú-testvér sorszerűségét a saját sorsának alakulásával hozza kapcsolatba. Abban a felismerésben, hogy a férfi „megérdemelte a sorsát”, kétségtelenül benne rejlik a történet végzetdráma-szerűsége – egykor elhagyta anyját és testvérét, ezért bűnhődnie kell – és az élet realitása, az igazságszolgáltatás működésére ismerünk, de mögötte ott húzódik az ember világbavettségének egzisztenciális szituációja is. Az az örök kiszolgáltatottság, amely meghatározza életünk alakulását, beleértve halálunkat is, ahogy az egzisztencialista Camus érzi, ki *A félreértéssel* szinte egyidőben a *Közöny* mellett írja nagy sorsesszójét, a *Sziziphosz mítoszá*t is. A három mű összefüggése evidencia.

A *Közönynek* és a *Sziziphosz mítoszá*nak mélységes ismerete *A félreértés* megjelenítésekor, azt hiszem, megkerülhetetlen. Nem elég színpadra vinni a rémhistoriát, a történet mögé kell nézni, kell vezetni az előadás nézőit. Az újvidéki előadásban ez nem történik meg. A rendező és színészei leegyszerűsítették, bagatellizálták Camus-t. Így a színen csupán a tehetetlen anyát látjuk (Ábrahám Irénnek a szükségesnél egysíkúbb tolmácsolásában, melyben felsejlenek ugyan az érzelmeket is elárulni készülő gesztusok, de ezek azonnal elenyésznek), az eszelős-képzeltő lányt, a gyilkosságorsorozat irányítóját és végrehajtóját (H. Faragó Edit játéka megreked a felszíni jegyek megmutatásánál) és a teljesen definiálhatatlan férfit (Giricz Attila se a tréfára hajlamos magabiztosságot, se a sorsát kihívó áldozatot nem játssza el, mikor színpadra lép már – feleslegesen – azt szeretné jelezni, hogy a szerep magába hordja tragédiáját, amikor ennek a szele megérinti, akkor viszont adós marad a tréfa tragikus jellegének érzékeltetésével).

Nehéz eldönteni, kinek a hibája, hogy nincs mélysége az előadásnak – a jelzett kettős félreértés is, miszerint a meggondolatlan, ízetlen tréfa és a boldogság megteremtéséhez méltatlan tettek egyaránt céltalanok, alig jut kifejezésre –, hogy csupán a sztorit játsszák, a rendező vétkes-e vagy a színészeké is. Azt hiszem: is, is, a kidolgozatlanosság a színházban általában kollektív mulasztás, de a felelősség a felsorolás sorrendjében oszlik meg. Mert hogy a rendező a műnek valóban legfőbb színesebb olvasatára vállalkozott, azt a feleség és az Öreg cseléd alakja bizonyítja. Mária kívül van a körön, belőle hiányzik a többiek különösége, furcsasága, csak nő, akinek igaz érzelmei vannak s ezért az igazi tragédia az övé (ezt mutatja meg pontos játékkal, ügyesen Banka Lívia). A feleség színpadra fogalmazása nem okozhatott gondot a rendezőnek. Gondot okozhatott azonban az Öreg cseléd, a történet legtalányosabb szereplője. Ki ő? A végzet? Isten megbízottja? A sors? Vagy csak egy néma szolga, mondjuk valaki közülünk, aki mindent tud, mindent lát? Ennek értelmezésével a rendező teljes mértékben adós marad (hiába őlt sokat ígérő külsőt Szilágyi Nándor, s hiába fahija az efféle néma, de beszédés szerep, amit máskor hitelessé tud tenni, ha ezúttal feladat nélkül marad), s éppen az Öreg cseléd megoldatlansága mutatja, hogy az előadásnak nincs mélysége, hiába a rémségek abszurditása, ha ez nem fejezi ki a létezés abszurditását is. Ennek közlésére viszont elsősorban a szolga alakja kínál alkalmat.

Az előadás színpadképe, amelyet a rendező tervezett, akár jelképesnek is tekinthető. A zárt-ságot, amit általában, mint a nyomasztó érzést kiváltó okot – Mersault a börtönben olvassa az újsághírt! –, díszlettel is próbálják az előadások érzékeltetni, azt Nebojša Bradić a színhely szerkesztésévé tett nádasallal éppen feltörni akarta. Miért? Vízszintes irányba tágította az előadás körét, ahelyett hogy függőleges irányba tette volna, hogy mélyíteni igyekezett volna. A tér tágassága utalhat rá, hogy az efféle rémségek mostanság mindenütt megtörténhetnek, de igazi terepe mégis a lélek.

GEROLD László

KÉPZŐMŰVÉSZET

AZ ISZONYAT ÁRNYALATAI

Maurits Ferenc tárlata – A Budapest Galéria Lajos utcai kiállítóterme

Lapozgatom a Maurits budapesti kiállítására készült katalógust. És az jut eszembe, milyen riasztóan időszerűek ezek a képek. És milyen hihetetlenül szuggesztívek. Mégis, nehéz lenne megmondani, honnan ered ez az ellenállhatatlan belső sugárzásuk. Annál is inkább, mert Maurits nem kedélyeket provokáló, „szenzációs műveket” hozott létre, s nem is spektakulumokat a spektakulumokkal már amúgy is torgig telített nézőknek. Inkább klasszikus élmény. Ez az állítás persze első pillanatra meghökkenítő, mert hát mi mindennek kellett történnie az utóbbi évek képzőművészetében ahhoz, hogy az egykoron torokszorítóan merész és idegborzolóan sokkoló Maurits-művek mára az értékbizonyosság esszenciájaként hassanak. Hogy a régebbi Maurits-rajzok is most nekünk más és többet jelentsenek, mint akkor és ott. A tépett síkok szerkesztett hálóból kibontakozó levágott fejű, kibebezett figurák, a horizonttá táguló rajzlapon szétömlő vérűkkel most már nemcsak azt jelentik, amit korábban: a szakadatlan küzdelem látványát. Ha ezeket az elrédődő, megkínzott, eltorzult arcú figurákat nézzük, úgy tűnik, ismerősöket, de legalábbis kétségbeesítően ismerős helyzeteket látunk. Egyszerre vonzanak és borzasztanak el. Alighanem csak az olyan kiélezett situációkban részletezik ilyen aprólékos műgonddal a szörnyűségeket, amikor a monoton felsorolástól várják a szörnyűségek megszüntethetőségét, amikor az ember kétségbeesetten hiszi: a látvánnyal űzhető mágia likvidálhatja a körülöttünk tobzódó szörnyűségeket. Sajátos mód, Mauritsnak az ilyenfajta varázslat számára kipreparált áldozatai, tetemei nem egyértelműen förtelmesek. A jellegzetes vonalstruktúra, az élénk, nemegyszer ríkítóan harsány színfelületek a hullákból is előcsalják az esztétikumot. Megszeretni azért nem lehet őket. Legfeljebb megszokva iszonyodni tőlük és utálkozva gyönyörködni bennük. Maurits figurái, még a megcsonkított, lefejezett, elvérzett hullák is: élnek. Élnek a maguk időtlen életét egy olyan világban, ahol immár az egész helyett részletek jutnak főszerphez, a kifakadások helyett a csöndes töprengések és a felkiáltások helyett a tömondatos kijelentések.

A Lajos utcai galéria központi termeit a legújabb munkák, a Bosznia-sorozat darabjai foglalják el, amelyekből bizonyára nem annyira letisztultságuk, mint inkább aktualitásuk miatt került a tárlat anyagába egy 35 képből álló sorozat. Igazából nem tudok mit kezdeni ezekkel a képekkel, zavar a cím sugallta napi politikai aktualitás, noha nem zavarnak maguk a rajzok, hiszen a Bosznia-sorozat darabjai nem (sem) elsősorban Boszniáról szólnak, hanem mindenekelőtt Mauritsról, s arról a borzadással elegy csodálkozásról, amellyel a körülöttünk zajló örületet szemléli. Annak az állapotnak a kifestését (nem megfestését) látom benne, amely fenyegető lehetőségként mindig is benne rejlett évtizedek óta érlelődő festői mondanivalójában, és amelynek megkerülése, elhallgatása, ki nem festése előbb-utóbb hiteltelenítette volna a Maurits által képpé formált szorongásokat. A Bosznia-sorozattal azonban Maurits megszülte a maga tanácstalanságát, a maga csendjét, és ebbe a nem minden alapot nélkülöző félelem is belejátszott. Ezek a képek kísérletet tesznek a körülöttünk formálódó káosz meghaladására a forma által, a megmaradt egyetlen fegyver által egy formátlanná váló iszonyú korban. Rajzai alkotórészeként összeállt egy kristályosan összeszervezett rend, egy védőháló azokból a motívumokból, amelyekkel más talán nem tudott volna mit kezdeni, eldobott volna, vagy nem mert volna hozzányúlni. Maurits viszont a meglévőből építkezett tovább, elhagyott és felerősít

tett, de a végeredmény merőben más lett. A Bosznia-sorozatban éppúgy ott vibrál a játékok és a rendvág, éppúgy szerveződnek a vonalak, és épp olyan varázslatos-vibráló a vonalvezetés, mint korábbi rajzain. Csak éppen a mondanivaló bővült ki a rendet, a szerveződést, a faktúrát bomlasztó erőket érzékeltetésével, a valami valamit fenyeget kirajzolásával. Maurits „csak” eddigi pokoljárását folytatta, már meglévő látványkészlete egy-egy elemét hangsúlyosította a végsőkéig, és így váltak teljessé a szorongás, az iszonyat harmóniái.

NÁRAY Éva

KRÓNIKA

CRNJANSKI-EMLÉKÜNNEPSÉGEK – Számtalan alkalmi rendezvény jelölte Miloš Crnjanski, a nagy szerb író születésének századik évfordulóját. Szülővárosában, Csongrádban emlékszóbat rendeztek be és tanácskozást tartottak a magyar és a szerb művelődési minisztériumok rangos képviselői és irodalomtudósok részvételével. Közös emlékünnepséget szervezett a budapesti Jakov Ignjatović Alapítvány, a Magyar Írószövetség és a Magyar Pen Klub. Belgrádban szobrának leleplezését nemzetközi tanácskozás követte, amelynek témája Crnjanski műveinek esztétikaelméleti megközelítése volt. Crnjanski életét és munkásságát bemutató kiállítás nyílt többek között Belgrádban, Újvidéken, Budapesten, Szegeden, Bukarestben, Temesváron és még számos olyan községben, amelyhez köze volt az írónak.

ÍRÓTALÁLKOZÓ A BECSEI HELIKON ÉVFORDULÓJÁN – Október 29-én, az 1928 őszén Becsei Helikon néven megtartott irodalmi találkozó hatvanötödik évfordulóján nagy-szabású írótalálkozó volt, amelyen mintegy negyven vajdasági magyar író képviseltette magát, s vendégként ott volt Tornai József, a Magyar Írószövetség elnöke, és Becse testvérvárosának, Szekszárdnak két íróvendége, Baka István és Töttös Gábor. A rendezvény előtt a találkozó céljáról Tari István író, a szervező így nyilatkozott a Magyar Szónak: „Elsősorban az, hogy minél nagyobb számban összejöjünk, s beszélgessünk mindarról, ami körülvesz ben-

nünket. Az itteni értelmiséget az utóbbi időben nagyon sok vád érte. Éppen ideje már, hogy az írótársadalom tagjai is hallassák szavukat némely kérdésben. Előrebocsátom viszont, hogy nem politizálásra, ilyen vagy olyan hitvallás le-tételére-kikényszerítésére invitáljuk az írott szó embereit, hanem eszmecserére, amelyben sem-miképp sem törekszünk nézetazonosság kiala-kítására. Mert tudjuk, hogy az írók fokozott in-dividualisták, és az a jó, ha egy írói közösség minél több szólamú, minél differenciáltabb.” Az eseményt követően az addig burkolt szán-dékat viszont így fogalmazta meg: „... fontos-nak tartom, hogy ismét felmerült az itt élő ma-gyar írók szerveződésének kérdése. Egyre nyil-vánvalóbb, hogy a Vajdasági Íróegyesület már nem az a hely, amely érdekvédelmi szerveze-tünk lehetne, hiszen vezetőségében sem kaptak helyet a nemzetiségi írók. Nekünk inkább a Magyar Írószövetség felé kellene fordulnunk, mint ahogy a kárpátaljai írók is tették. Sajnos, egyre jobban az egzisztenciális gondjainkra kell gondolnunk, mert írásokból, művek kiadásából ebben a helyzetben nem tudjuk fenntartani magunkat . . . Ilyen gondolattól vezérelve kér-tük fel az írókat, nyilatkozzanak egy úgyneve-zett délvidéki magyar írószövetség, illetve egy másik változat, a jugoszláviai magyar Pen Klub létrehozásáról. Az előbbi kezdeményező listát 21-en, míg az utóbbt 7-en írták alá, közülük hárman az előző listára is rátették kézjegyüket. Ez már elég ahhoz, hogy még komolyabban foglalkozzunk a gondolattal. Nyilvánvaló, hogy most egy alapos szervezőmunkát kell kifejejteni,

előkészíteni a jövőendő érdekszerveződés alapokmányait, összehívni a közgyűlést.”

A magunk részéről csak azt tehetjük hozzá: kár, hogy a szervezők nem szenteltek időt ennek a valóban égető kérdésnek a megvitatására és a vélemények kikristályosítására, és megelégedtek egy vacsora közbeni emlékkönyv köröztetésével.

SZARVAS GÁBOR NYELVMŰVELŐ NAPOK – Az adai Művelődési Központ és a Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület szervezésében október 7-én és 8-án tartották meg az idei Szarvas Gábor Nyelvművelő Napokat, amelynek tudományos ülészsaka a Nyelvi kultúra – nyelvi közösség témakört vitatta meg. Bevezetőt Csoóri Sándor író, a Magyarok Világszövetségének elnöke tartott, majd Pomogáts Béla, A magyar kultúra mint a nemzeti egység helyreállításának eszköze, Kolczonay Katalin Az Anyanyelvi Konferencia – A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Szűts László A magyar nyelvi műveltség az ezredfordulón – az idegen szavak divatja a mai nyelvhasználatban című előadása hangzott el, míg Agoston Mihály a vajdasági magyar nyelv-művelés jövőjéről, Molnár Csikós László nyelvhasználatunk lehetőségeiről és távlatairól, Rehák László a nyelvhasználat jogi és szociológiai vonatkozásairól és Bosnyák István a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaságnak a nyelvi fellendítésben betöltött szerepéről érkezett. A rendezvény keretében Csoóri Sándor irodalmi esten lépett föl, megtartották a középiskolások hagyományos beszédversenyét és az általános iskolások nyelvi vetélkedőjét.

SZENTELEKY-EMLÉKNAP SZIVÁCON – Idén is összegyűltek Szivácon Szenteleky Kornél tisztelői, és megemlékeztek irodalmunk megalapítója születésének századik és halálának hatvanadik évfordulójáról. A Szenteleky Kornél Irodalmi Díjat az idén az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Tanszéke érdemelte ki a Szenteleky-tanácskozás megtartásáért, a Bazsalikom-díjat pedig Bojtár B. Endre budapesti műfordító kapta Milorad Pavić A tüsszőgő ikon című novelláskötetének magyar nyelvű tolmácsolásáért. Szervezői munkájukért különdíjban részesültek Krištály Klára, Bada Johanna és Bada István.

Juhász Erzsébet Szenteleky Kornél művének időszerűségéről tartott előadást, és felléptek a

rendezvényen az Életjel színjátászoí is. A Szenteleky-emléknapon tanácskozást tartottak a rendezvény során is.

BELGRÁDI KÖNYVVÁSÁR '93 – Sokkal szerényebben, mint az elmúlt években rendezte meg szokásos évi vásárát a Jugoszláv Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése. Mindössze 57 kiadó és mintegy száz terjesztő vett részt a rendezvényen irigylésre semmiképpen sem méltó produkcióval. Az újvidéki Forum Könyvkiadó standján bemutatott harminc új kiadvány mellett érdekes színfoltot jelentett a magyarországi társkiadók – elsősorban az Akadémiai Kiadó és a pécsi Jelenkor, valamint a Móra és az Officina Nova – mintegy kétszáz címszava.

JUHÁSZ FERENC KÖLTÉSZETÉRŐL – A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete és az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Tanszéke szeptember 28-án és 29-én tanácskozást szervezett Juhász Ferenc költészetéről. Az MTA részéről Angyalosi Gergely, Bata Imre, Bodnár György, Pomogáts Béla és Rónay László, az újvidéki intézetből pedig Bányai János, Bori Imre, Faragó Kornélia, Gerold László, Harkai Vass Éva, Juhász Erzsébet, Lánicz Irén és Utasi Csaba verselemzése hangzott el. A konferencia teljes anyagát folyóiratunk következő számában közli.

A NEMZETI SZÍNHÁZ VENDÉGSZERREPLÉSE VAJDASÁGBAN – Az Újvidéki Színház meghívására Vajdaságban vendégszerepelt a budapesti Nemzeti Színház. Zentán, Topolyán, Újvidéken és Szabadkán nagy sikerrel mutatták be Sütő András Advent a Hargitán című drámáját. Az újvidéki előadás előtt Kálmán Attila, a Magyar Köztársaság Művelődési és Közoktatási Minisztériumának államtitkára átnyújtotta Faragó Árpádnak, a színház igazgatójának a Mádl Ferenc művelődési miniszter által adományozott Pro Cultura Hungarica plakettet.

MAVRÁK BÉLA SIKERE – Mavrák Béla, fiatal szentmihályi tenorénekes, aki pályafutását a zrenjanini Josif Marinković kórusban kezdte, majd a belgrádi zeneakadémián folytatta, s jelenleg pedig a kölni zeneakadémián hallgatója, nagy sikert ért el az Olaszországban

megtartott Santa Margherita-i nemzetközi fesztiválon Rossini Messe Solennelle-jének éneklésével. Ötven versenyző közül került ki győztesként s nyerte el a zsűri aranyérmét.

ELHUNYT MILAN KONJOVIĆ – Szülővárosában, Zomborban, kilencvenhat éves korában elhunyt Milan Konjović, a jugoszláv festészet minden bizonnyal legmarkánsabb egyénisége. Joggal emlegették a modern szerb festészet megalapítójának is, hiszen a húszas évek elejétől kezdve, és nyolc párizsi éve után (1924–1932) kezdeményezője, követője és meghatározója volt mindannak, ami Európában és a világ festészetében új volt, de témájában mindig is legszűkebb környezetéhez, a Bácskához kötődött. Impozáns festői opust hagyott maga mögött, ami képeinek ezreivel mérhető. Munkásságának értékelésére következő számunkban visszatérünk.

EMLÉKEZÉS MATIJEVICS LAJOSRA – A tíz évvel ezelőtt elhunyt nyelvészre, művelődéstörténészre és folkloristára, Matijevics Lajosra emlékeztek október 27-én a Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszékén, amelyen Ágoston Mihály, Cseh Márta, Láncz Irén, Molnár Csikós László, Papp György, Bagi Ferenc és Katona Edit tartott előadást.

TAKT – Az idén is megrendezték Temerinben a fiatal vajdasági képzőművészek találkozóját. A csoportos kiállítást Böndör Pál nyitotta meg, az alábbi értékelő szövegével:

„Kedves barátaim, tizennyolcadik alkalommal jöttünk össze ugyanabból az alkalomból:

nagykorú tehát a TAKT, illenék, hogy maga is megálljon a lábán, de bábáskodásunkra inkább rászorult mint újszülött korában. Hogy ez miért van így, felesleges sorolnom az okokat; ezen körülmények között azonban e tárlat jelentősége is megnőtt, ahogy a szellem és az alkotókedv minden tapintható megnyilatkozásának.

Ne legyünk tehát szerények, ünnepeljünk, ünnepeljük meg, hogy együtt lehetünk, ritkán van rá alkalmunk, lévén fogyatkozásban a maihoz hasonló tárlatmegnyitók, színházi bemutatók, könyvpremiérek . . . Fogyatkozásban, de vannak. Mert még vagyunk, és mert vannak köztünk, akikben nem veszett ki az alkotókedv, s vannak – és ez a legfontosabb! – akikben a művészetek iránti vonzalom most van születőben. Ünnepeljük meg tehát a TAKT nagykorúságát, azok ellenében is, akik kiskorúsítani szeretnék a művészetet és a művészetet.

Ünnepeljünk, de ne legyünk etnözők; arra kérem a jelenlevőket, hogy legyenek szigorú, de igazságos kritikusai minden egyes képnek, melyet itt megtekinthetnek. Megőrizni ép eszünket ebben az örületben egyre jobb képekre – és persze versekre, színházi előadásokra, regényekre – lesz szükségünk. Másra is természetesen, de arról nem e helyütt kell beszélni, meg hiába is tennénk.

Az efféle alkalmi megnyilatkozások közhe-lyeket görgetnek, és bármennyire is idegenkedem különben a megcsontosodott nyelvi fordulatoktól, miközben a kiállítást megnyitottnak nyilvánítom, jól esik kimondanom az egyik legelkoptatottabbat: az idő mégis nekünk dolgozik, elsősorban a fiatal művészeknek, akiket köszönteni most itt összjöttünk.”

A FORUM KÖNYVKIADÓ ÚJ KIADVÁNYAI

- Apró István: *Regénybrikett* (regény), Forum–Interetnica Alapítvány
Brasnyó István: *Az írmag* (regény)
Végel László: *Újvidéki trilógia* (regény), Jelenkor–Forum
Miloš Crnjanski: *Ithaka* (versek)
Szabó Palócz Attila: *Résnyire nyitva* (versek)
Bori Imre: *Prózatörténeti tanulmányok*, Forum–Akadémiai Kiadó
Herceg János: *Régi dolgainkról* (esszék)
Juhász Erzsébet: *Esti följegyzések* (esszék), JMMT–Forum
Kalapis Zoltán: *Régi vízivilág a Bácskában és Bánátban* (művelődéstörténeti írások)
Major Nándor: *Elveszejtett ország* (politikai esszék)
Molnár Csikós László: *Hogy is mondjam?* (nyelvművelő füzet)
Németh Ferenc: *A torontáli szőnyeg* (tanulmány)
Szeli István: *A peremkultúra élettana* (tanulmányok), Forum–Akadémiai Kiadó
Penovác Endre–Szajkó István: *Vajdasági íróportrék* (képzőművészeti mappa)
Írók gyermekkorukról (vallomások)
Jódal Rózsa: *Jégvirágerdőben* (mesék)
Kontra Ferenc: *Kalendárium* (gyermekkorai történetek)
Rózsa Sándor menedéke (mondavilágunkról gyermekeknek)
Élőszó (az Újvidéki Rádió ifjúsági műsorának harminc éve)
A szabadkai kiadványok bibliográfiája 1870–1918

Előkészületben:

- Szenteleky Kornél: *Nyári délelőtt* (összegyűjtött novellák, regény)
Danilo Kiš: *Kétehek kora* (esszék), Kalligram–Forum
Mirnics Károly: *Kisebbségi sors* (tanulmányok)
Az Újvidéki Színház húsz éve

IRODALMI MÚZEUM

Pótlások a Becskerekiek című közleményhez 760

DOKUMENTUM

Virág Gábor: Szemelvények a XIX. századi Kishegyes hétköznapijából 761

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

Szeli István: Iskolatörténet – mai tanulságokkal (*Virág Gábor*: *A topolyai iskolák története 1750–1944*) 774

Gerold László: Irodalom az élet (*Juhász Erzsébet*: *Esti följegyzések*) 779

Juhász Erzsébet: Oda- és elfelé (*Krasznahorkai László*: *Théseus-általános*) 782

Csapó Julianna: „A nő fedő a lét képtelenségén” avagy egy momiregény margójára (*Csaplár Vilmos*: *Momi lába*) 785

Vida Márta: Évszakok (*Mózes Attila*: *A vénasszonyok nyara*) 787

S z í n h á z

Gerold László: A félreértés (*Camus drámája az Újvidéki Színházban*) 789

K é p z ő m ű v é s z e t

Náray Éva: Az iszonyat árnyalatai (*Maurits Ferenc tárlata*) 791

KRÓNIKA

Crnjanski-émlékünnepségek; Írótalálkozó a Becsei Helikon évfordulóján; Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok; Szenteleky-émléknep Szivácson; Belgrádi könyvvásár '93; Juhász Ferenc költészetéről; A Nemzeti Színház vendégszereplése Vajdaságban; Mavrák Béla sikere; Elhunyt Milan Konjović; Emlékezés Matijevics Lajosra; TAKT 793

Képzőművészet

Náray Éva: Érzelem helyett tompa közöny (*Tavaszi tárlat*) 687

KRÓNIKA

Megemlékezések Szenteleky Kornélról; 41. Kanizsai Írotábor; Csépe-nap Kishegyesen; Maurits Ferenc kiállítása Budapesten; Allen Ginsberg Újvidéken; Hamvas Béla esszéi szerb nyelven 689

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. 1993. október. Kiadja a Forum Könyvkiadó. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 602-es mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10 től 12 óráig. – Kéziratokat nem őr-zünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 65700–601–14861-es zsíroszámlára; előfizetés-kor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 500 000 dinár, fél évre 250 000 dinár. Egyes szám ára 50 000, kettős szám ára 100 000 dinár; külföldre egy évre 1 000 000 di-nár, fél évre 500 000 dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. – A szedés a Híd szerkesztősé-gében készült. – Tördelőszerkesztő: Bozsoki László. – Készült az újvidéki Dániel Print Nyomdá-ban